

БЕОГРАДСКЕ ОПШТИНСКЕ НОВИНЕ

ЧАСОПИС ЗА КОМУНАЛНО-СОЦИЈАЛНИ, ПРИВРЕДНИ
И КУЛТУРНИ ЖИВОТ БЕОГРАДА

Број 11 и 12
Година 53

Редакциони одбор:
Душан С. Николајевић, Богдан Крекић, Павле Кара-Радовановић
Уредник:
Слободан Ж. Видаковић

Децембар
1935 године

Децембар 1935

Чланци и студије:

- У славу Филипа Вишњића* — Душан С. Николајевић, већник и претседник Културног одбора града Београда, стр. . . . 623
- Пред VIII Конгресом југословенских градова* — Слободан Ж. Видаковић, шеф Одељка г. П. г. Б. и отправник послова Савеза градова Краљевине Југославије, стр. 627
- Скупоћа* — Богдан Крекић, већник града Београда, стр. . . . 647
- Нерешени проблеми у комуналној полицији Београдске општине* — Павле Кара-Радовановић, новинар и већник града Београда, стр. 650
- Београдско сајмиште* — Арх. урб. Драг. М. Поповић, стр. . . . 656
- Проблеми великоварошке саобраћајне хуке и правилног саобраћаја* — Инж. Александар М. Дојчиновић, шеф саобраћаја Г. п. г. Б., стр. 662
- Значај правилника Регулационог фонда за извршење регулације града Београда* — Инж. Милош Д. Анђелковић, шеф Одељ. за експро-апропријацију Г. п. г. Б., стр. 665
- Градско грејање* — Љубомир Нинић, шеф кабинета Претседништва Београдске општине, стр. 668
- Финансијски проблеми Београдске општине* — Радован М. Драшковић, виши инспектор Министарства финансија, стр. 670
- Градске привредне установе и њихово буџетско одвајање* — Д-р. Реља Аранитовић, шеф Буџетског отсека Г. п. г. Б. стр. 681

Прилози за историју Београда и Србије:

- Турски споменици за историју Београда и Србије (3)* — Проф. Глиша Елезовић, начелник Министарства Просвете у пензији, стр. 687

Друштвена хроника:

- Свечана предаја мошти Н. В. Краља Пејтра Пјавном саобраћају* стр. 691
- Свечани прелаз првог шрамваја из Београда у Земун преко мошти Вишешког Краља Александра I, Ујединишеља*, стр. 698

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Пушшање у саобраћај шрамваја на прузи Позоришће—Кланица
—Ново Гробље, стр. 702

На дан закључења примирја одржани су помени на београдским
гробљима наших и савезничких изинулих и помрлих раи-
ника, стр. 702

Велики народни празник Уједињења Београд је прославио свечано стр. 704

Првом Конгресу уније за зашћишу деце присушћовала је Њ. В.
Краљица Марија, стр. 706

На свейски дан шћедње свечано су освећени шемељи Опшћинске
шћеднионице у Београду, стр. 711

Социјална хроника:

Акција за зимску помоћ београдској сироињи, стр. 712

Позоришна хроника:

„Уеж“ од Бранислава Нушића — Т. Манојловић, књижевник, стр. 715

„Вола, Вола“ драма од Душана С. Николајевића — Т. Маној-
ловић, књижевиик, стр. 716

Сликарска хроника:

Новембарске изложбе — Сава Поповић, стр. 718

VIII јесења изложба — Т. Манојловић, књижевник, стр. . . . 722

Културна хроника:

Вече Лава Толсћоја у Библиоиџеци града Београда стр. 775

Прикази, стр. . . . . : 776

„Београдске оишћинске новине“ излазе једанпут месечно као часопис за комунално-социјални, привредни и културни живот Београда и једанпут недељно (сваког четвртка) као службени недељни лист Градског поглаварства града Београда.

Претплата на оба издања износи укупно:
за тодину дана 150 динара.
за тола тодиче 80 динара.

Претплата се прима само на оба издања. Чековни рачун код Пошћанске шћеднионице бр. 54.300.

Уреднишћтво и администрација налазе се у ул. Књегинје Љубице бр. 1/II. Телефон 26-242.

Рукописи се не враћају.

Слика на корицама: Мосћи Њ. В. Краља Пећира II на Дунаву код Београда.
Слика, вињета на страни 665: Београд посмаћран из авиона. Специјалан авионски снимак за „Београдске опшћинске новине“, извршен од арх. и. Јосифа Михаиловића, прећседника Градске опшћине града Скопља.

Душан С. Николајевић

У славу Филипа Вишњића

— Косовска поезија и песник дивања раје. —

Филип Вишњић

Косовска поезија је грандиозна уметничка творевина. Косовски песник је у *Смрти Мајке Јуџовића* дао класично бол без суза и косовски песник је у своме приказу Лазара израдио *свој* појам трагичнога. По класичној поезији, трагични јунак свој грех испашта смрћу у коју уноси свој морал, своје поштовање етичких вредности. У оквиру овога предавања не може се улазити детаљније у анализу античкога појма трагичнога.

Вршио га у знању или незнању, или га — као што је случај са Софокловим Едипом, — вршио фатално — антички јунак пада у грех зато што у једном часу њиме влада *бес крви*. Антички песник, јужњак, осећа нарочито бес крви, а, независно од тога: јесу ли мотиви који су довели до беса крви добри или рђави, сам бес крви је једно зло по себи. Упада човек у свој хаос и губи везу с оним

што га држи у васиони и у људском друштву. Бес крви је једно зло по себи зато што мутти разум. Антички песник, у свом натурализму, осећа физиологију људску с оштрином с којом је античко вајарство давало леле обlike телу људском, — и тај јужњак је, баш зато што је знао кобну снагу крви када се узбурка,^{*)} гледао у бесу крви једно зло. *Гледајући тако на бес крви, античка поезија је у дубокој хармонији с античком филозофијом која кроз Платона постаје највиши, најчистији и најидеалнији рационализам*. Антички песник је прогласио бес крви за зло по себи, а антички филозофски рационализам то зло побеђује умом: ум треба да господари.

Хришћанско схватање, опет, уколико се односи на Богочовека, стоји на сасвим другом становишту. Христос је, не само безгрешан, него и божански по томе што својом смрћу испашта туђе грехе, грехе човечанства. Хришћанство је измислило трагедију надземаљника.

С генијалношћу косовски песник развија нов појам трагичног. Обманут, Лазар, на Косовској вечери чини најстрахобнији грех: најбољег јунака каља најцрњом клеветом. Лазар је грешан, али, ако бисмо тако могли рећи, *безгрешно грешан*. Он је, уопште, племенита природа и он, за разлику од античког јунака, и у часу када врши грех, није у бесу крви. У односу на хришћански појам трагичнога може се рећи: Лазар је бољи човек, али није уздигнут над земљом као Христос. Близак је свима нама, човечански је: човечански грешни и човечански пати баш онда када својом невином грешношћу забада отровни мач клевете у срце невиног човека. Зато је Лазарева погибија тако болна и зато је сва у ореолу мучеништва.

Косовску поезију могао је испевати само један необичан народ. Дати свој појам трагичног значи бити неизмерно дубоке душе.

^{*)} Г. др. Милош Ђурић у својој одличној расправи *Етика у Софокловом Ајанту* објашњава трагику овога јунака на тај начин што се његова гневност распаљује до обневиделости, због које, уместо људе, убија стоку. Иако, у античким трагедијама нема иначе такве заблуде, мислим, да би расправа г. Ђурића могла ићи у прилог нашој речи о бесу крви у античкој трагедији.

... Овде нећу улазити у уметничку вредност косовскога песништва, али бих зато хтео да кажем једну мисао. Она, можда, нема права да буде научна хипотеза, али се ја не могу њој да оттем.

У косовској поезији сливају се два момента: властелински и монашки. Мислим, може се претпоставити да после боја косовског преостала властела, или њени синови или њени унуци, у сваком случају неки од њих потражише уточишта по манастирима. Посташе монаси. Наши средњовековни владари калуђерише се и, сигурно, је у несрећи, која је задесила нашу земљу, властели лебдео пред њеним очима и пред њеним болом низ наших краљева у калуђерским ризама. Освајач је био, и поред свих јаничарења, доста верски толерантан, а у манастирима је неговано једно образовање које су замонашени бивши властелини могли свладати и присвојити. Ово образовање беше такво да иде у прилог нашој тези. Дobar зналац г. Драгутин Костић је мишљења да је по манастирима култивисана, поред писане, и усмена хроника у виду народне песме. Још у XIII веку, причајући о бегству Светога Саве, Доментијан уноси бугарштитичке стихове, а његов ученик, Теодосије, описујући, такође, Савино бежање, служи се песмом мешовитог стиха у коме преовлађује десетерац.

Много је додирних тачака између косовског песника и једне религије која учи да је на земљи све пролазно и да су Богу угодни они чија се душа кроз самоодрицање чисти од властољубља. Косовска вечера је Тајна вечера наше историје. Наш косовски цар се приволео царству небеском као божански Учитељ на последњој вечери са својим ученицима. Вук Бранковић је Јуда, а не само што је све то могао само један монах испевати, него је монах и онај који је Видов-дан претворио у наш Велики Петак. Косовска поезија је сва у туробији Великога Петка. Распет је наш Бог и распета је наша слава. Космосом влада несрећа. Она је врховни закон и тај се закон над законима применио само на нас. Несрећа је ударила свом својом тежином само нашу историју...

Сутрадан по Косовској вечери полази војска на Косово. Сва је та војска снажна и витез до витеза. Коњаници су атлетски јаки и господа, ритери, а коњи витки као ластавице. Јунаци од традиција су одезени богато и, као што Омир у првом певању Илијаде слика одевање Агамемнона, тако и наш песник описује одело ратника. Крепка младост, господство, лепота, раскош, — сав један пагански свет одлази на бојно поље и сав тај свет, витез до витеза, постаће леш до леша. Хришћанство и паганство се не трпе. Властелин је тај који је жудео да Косовска девојка постане једнога дана његова љуба, али хришћанин, с јед-

ном насладом, пева како изгибоше сви крепки јунаци. Погибе војска јака као зелен бор. Оно што оста у животу боље да не оста: богаљ је и богаљством привезан за крваво разбојиште. Павле Орловић, пребијене и руке и ноге и поломљених ребара, гледа у ту Косовку девојку. Калуђер је учинио да се љубавни сан младога властелина претвори у јерусалимску суморију и у грозно поље. Калуђер је смислио да од дивне Косовке девојке, жуђене а несужене љубе властелинове, постане уклетница измирнасте душе од чијег се додира и сам зелен бор суши.

Хришћанство и паганство се не трпе. Пада ноћ на Косово поље где се збио страшни суд над нама, где се изданио наш последњи дан. Полегло је перје грабљивица на наше народно тело. Нико од оних који беху верни моћи световној не мога се спасти. Нико, а уобразиља Косовског стиховника види где, у ноћи, земљом нашом јури један сам коњ. Коњ без господара, сам, коњ онога Дамјана чију ће руку Мајци Југовића донети, у својим жедним крви кљуновима, два црна гаврана. Рука мужевна, мускулозна, али отсечена, немоћна да заустави точак историје која се окренула противу нас. На Косову: леш до леша, мртва глава нашега цара, Дамјанова рука устргнута, а под мртвачком месечином јури махнито један коњ. Сам, испружене главе, месечинасте гриве и чудних очију. Узверене су и болне су те очи. У њима је и страх од хаоса, који витлаше Косовом, и последњи тужни поглед обореног господара. Као да лети коњ, сам, сам са својом сенком на пустом друму. Граби да што пре стигне дому Југовића. Пена га попала. Избија на брег: један, само један поглед у неразговорност далеких дубрава и, остављајући своју сенку црнлу дубине шуме, јури даље. Дохвата се опет друма и опет он и његова сенка јуре још махнитије. Сав је у пени, раширене су му ноздрве и тешко дише, али не малаксава. Гони га, невидљиво га шиба страх од хаоса и бол за господарем чији последњи поглед носи он у својим узвереним очима које још никако не могу да угледају кућу без десет заштитника.

Све је то, сву ту косовску трагедију могао испевати само монах, али један монах у коме живе атавизми властеле. Властелин је отишао једној цркви која је, зато што је туђин владао земљом нашом, наглашавала оно туробно, несветовно, али је тај замонашени властелин осећао, ипак, на један свој начин ону државу која пропаде на Косову. Монах и властелин, косовски песник је сав у туробији Великога Петка, али, ми осећамо и државу. Косовска вечера је Тајна вечера и, ипак, има на тој Косовској вечери државе. Лазар се приволео царству небеском, али је то један цар који се окренуо небу. Властела су под царем и на тој дворској вечери влада

ред. Ред и мир. Хришћанска Тајна вечера је немирна, а наша Тајна вечера је мирна. Цар устаје да наздрави. Он, као што приличи цару, зна и поштује ранг својих доглавника... Здрави и Милоша кобном здравцем, а најбољи доказ да је косовску вечеру певао и један властелин то је да виолентни Милош ни тада не губи такт. Остаје у односу у коме властелин треба да буде према цару.

Кад је реч о Косовској вечери, ја бих скренуо вашу пажњу на два момента који доприносе да је она истинска поетска творевина. Христос је на Тајној вечери рекао: један ће ме између вас издати. Та реч је убацила хаос у душе апостола. Леонардо да Винчи беше ненадмашан психолог кад је извео на зиду сав немир душа апостола. Кнез Лазар је у заблуди кад верује да ће га Милош издати, али се Кнез Лазар понаша ритерски: обраћа се само Милошу. Милош, исто тако ритерски, одговара право, непосредно. „Невера ти уз колено седи” и херојски, не трошећи речи, задовољан што ће се још сутра показати ко је вера а ко невера, он израшћује у цина наше косовске епопеје.

Други момент је још већа поезија. Лазар воли Милоша, и, у тренутку када га оптужује. Лазар осећа сав бол смртно рањеног пријатељства. Милош, иако увређен до дна срца, не само што не престаје да буде привржен своме цару, него воли и даље Лазара. То су два трагична човека, два несрећна пријатеља који ће сутра смирити своје болове и своја пријатељства.

*

На Косову је распета наша слава и, као у голготској легенди, замрачило се све. Сунце је зашло. Дуго, столећима ми смо били у мраку ропства. Филип Вишњић беше слеп као вавилонски роб и пророк Данијел, а томе нашем слепом новозаветнику са старозаветном главом би, мистеријом над мистеријама, досуђено да угледа сунце које се из мрака, из ноћи нашега ропства, помаљало. Ко једном, само једном, види сунце слободе постаје њен свештеник. Зарише се зраци тога сунца у душу Вишњићеву и осветљаваху путеве његове уобразиље.

Косовска поезија је сва у заласку нашег сунца, а Вишњићева сва у рађању нашег сунца.

Филип Вишњић види целим својим унутрашњим бићем где долази час историје, одмазде, правде која држи земљу и градове. Па, ипак, у тој својој поезији Вишњић није потпуно син онога народа који је у песми *Урош и Мрњавчевић* исклесао огромну фигуру свога правдољубивог јунака. Марко Краљевић постаје код цркве Самодрже судија над судијама. Правда је Бог једини, васионски закон, али Филип Вишњић постаје толики култ-

ник правде да њу издиже, не над нацијом, али и над нашом средњевековном националном државом. Овај генијални човек и рајетински трибун у поезији, уопште, нема нагон државе. Рођен је у крају где су некада богумили подривали немањићску државу. Управо његов нагон државе је закржљао. Без нагона државе, а са мржњом на властелу средњевековну, Филип Вишњић је готов да нашу косовску трагедију објасни неправдама којима је, по његовом мишљењу, господски сталеж ударао на народ, на народну масу. Пророк нашега уздицања у XIX веку беше атактички себар. Богумил, себар и рајетин, он иде и сувише далеко у одрицању вредности наше средњевековне државе. Ту државу, коју је косовски песник волео чудно, дахом својих мртвих предака, Филип Вишњић потири дотле да Мурат, издишући, говори један свој, царски праведни тестамент. Овај азијатски освајач треба да испадне неки правдољубивац, који је рад добру и благостању својих робова. Саветује Мурат своје Турке какви треба да буду ако хоће да владају рајом. Ти савети Муратови посредно оптужују нашу властелу, као да је она довела до косовске катастрофе. У генијалном Филипу Вашњићу беше отсуство нагона националне државе толико да је косовском туђинском цару приписао нешто од онога што се може приписати само нашем косовском цару. Вишњићеве гледиште на пропаст наше државе, изречено посредно, преко Мурата, има нечег додирног с једном арнаутском верзијом косовске традиције о косовској битци. По тој верзији, коју је објавио г. Гл. Елезовић, кривица за косовску погибију хришћана сваљује се, у првом реду, на неморал властеле. У песми *Урош и Мрњавчевић* властела су неправедна, али правду објављује *наш човек*, наш народни јунак. Како може, с националног гледишта, бити праведан Мурат који нам, уништавајући нашу слободу и нашу државу, наноси најљућу неправду?. Отсуство нагона државе и нагона националне државе код Вишњића примећује се и кад пева старца Фоча. Старац Фочо је праведан, мудар. Правда и мудрост су код Вишњића једно. Фочо саветује дахијама да буду добри раји. Шта значи то? Значи да се раја не би, уопште, дигла да су Турци послушали тога старца у коме се после толико векова одушио праведни и племенити Мурат! Остала би роб у туђој држави.

Издижући правду над националном државом и хватајући везу између тога уздицања правде и своје мржње на господу, овај чудни трибун с невероватном песничком снагом гура на једну гомилу и нашу средњевековну властелу и кнезове, који нису ради кавзи, као и турске изелице. „Ту кнезови нису ради кавзи”. Певајући то, Филип Вишњић, песник историске правде која има сву силу фатума,

опет греши. Ја сам већ раније, једном другом приликом, указао на нетачност тврђења да су наше револуције у почетку XIX века условљене мизеријом. У једном приватном разговору, који сам ту скоро водио са г. Драгутином Костићем, овај ми је скренуо пажњу на то да је Вишњић, као револуционар, мрзео кнезове који су водили опортунистичку политику. Ја ценим мишљење г. Костића, али сматрам да је Филип Вишњић, који је генијално осећао час историје, као рајетински трибун, ипак, казао једну историску неистину. Било је међу народним првацима опортуниста, али је непобитна историска истина да су готово сви вођи народни осећали и да је Турска, иако у унутрашњем растројству, још увек довољно јака и да маса, коју су они држали и увлачили у борбу, не сме бити излагана поразима. Порази би масу растројавали. Морало се имати и памети и издржљивости и без оних који су имали и једно и друго не би дошло до *организованих* устанака. Кнезови су били дубоко национални, а својим дубинама националним и својим протевима господства и владања хтели су пад Турске. У осталом, та неправда, коју трибун и демагог у својој ненадмашној песми нашим кнезовима наноси, постаје и сувише свирепа у часу кад тај исти Филип Вишњић у тој истој песми пева сечу наших народних првака. Свирепу неправду врши овај песник судбинске правде кад кнезове сврстава с турским изелицама, и то у песми која наводи чак и имена мученичких кнезова наших. Нису били исто што и турске изелице они над којима је турски дахилук испословао усековање. И како је могао Вишњић да у једној истој песми ражалује кнезове до турских изелица и да нам, поред светлих имена кнезова и првака који положише главе за националну слободу и националну државу, пружи и уметнички силну слику силнога Илије Бирчанина. С очима које стрељају и носе смрт Турака, Оборкнез испод Медведника, који је за Турке један Злопоглеђа, испада у Вишњићевој поезији див оних размера које би

му у наше дане придало вајарство Ивана Мештровића. И сигурно је онда да ред коме је припадао тај Бирчанин, чија глава заједно с главом Алексе Ненадовића паде на мосту нашега Јордана, — сигурно је да кнезови не беху издајници народа и историје свога народа. Били су то вођи народа, који су, вођени Тополским Бесмртником, градили националну државу. Карађорђе је имао смисла за државу, и он и Милош су знали тачно да само кроз своју државу нација живи.

*
* * *

Рајетинство, ипак, не умањује величанство судбинске поезије нашег генијалног гуслара. У његовој поезији историја постаје опет наша. Слепи Вишњић снабдео је добрим, оштрим очним видом дахије кад у теслији толкују своју грозовиту кончину. Гром загрме на Светога Саву усред зиме кад му време није. Свети Сава поста радосни Илија громовник наше историје. Глад Вишњићевог физичког слепила и занос слободе читавог мученичког народа учинише да три пута сунце радосно игра на Истоку. Гаврани не лете Мајци Југовића него Кулиновој кади:

Рани сина и спремај на војску
Србија се умирит не може...

По осећању фатума, који хоће да ми опет ступимо на позорницу историје, и по радости, што игра на нашем Истоку, Филип Вишњић је, крај свих својих демагошких настројености, велика поетска личност. И велика позитивна личност у нашој историји. Није више наш народ у туробији Великог Петка коју је генијално певао косовски истински песник и несрећни господин, него у радости рађања трохватног сунца и васкрса историје.

По томе Филип Вишњић ће увек остати једна наша животодавна сила. И Београд, главни југословенски град, учествује у општем одавању пијетета према бесмртнику Филипу Вишњићу.

Ј
И
О
Т
Е
К
А

WWW.UNIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А
Б
И
Л
И
О
Т
Е
К
А

Slobodan Ž. Vidaković

šef Odelj. za štampu i kulturnu
propagandu grada Beograda

Pred VIII Kongresom jugoslovenskih gradova

— Savez gradova kao instruktivni i inicijativni pokretač jedne stručne
komunalne politike u našim gradovima —

Većina naših gradova, naročito predkumano-
novske Srbije, nisu predstavljali centre klasno
diferenciranog stanovništva, nego velika povaro-
šena sela, gde su znatne mase seljaka dolazile i
tu se nastanile, zamenjujući tako dotle nenacio-
nalno stanovništvo, većinom cincarsko! Tada
se nije moglo pomišljati ni na plansku komu-
nalnu politiku, a kamo li tek na formiranje
jedne međugradske stručne zajednice, na *Savez
gradova*. Tek desetak godina po ratu, pošto su
još u prvoj deceniji po narodnom oslobođenju
naši glavni gradovi pokazali vrlo snažan nagon
za urbanistički polet, počinju da se pojavljuju
spontane i još neujednačene težnje za osnivanjem
Saveza južnoslovenskih gradova. Prvu inicijativu
daje Savez vojvodanskih gradova, a na podstrek
Čehoslovačkog Saveza gradova, dolazi 1927 go-
dine i do osnivanja našeg zemaljskog Saveza
gradova.

Tako je došlo do oživotvorenja Saveza gra-
dova Kraljevine Jugoslavije.

Nikada nije bio pogodniji, ni bolji čas da se
detaljno raspravi pitanje kako značaja tog našeg
međugradskog udruženja, tako i formulisanja
osnovnih smernica u daljoj delatnosti našeg Sa-
veza gradova.

Na izmaku je prva decenija saveznog ži-
vota, njegova prva, mladalačka decenija. U in-
teresu je svih gradova da, bar u najkraćim po-
tezima, analiziramo dosadašnju delatnost našeg
Saveza gradova, da podvučemo njegove vrline i
uspehe, kao i da proniknemo u razloge njegovih
pojedinih neuspeha, da kroz prizmu kritičke ana-
lize utvrdimo sve njegove nedostatke i u opštim
crtama obradimo osnovne konture njegovog no-
vog radnog programa i njegovih novih pregnuća
za dobro i prosperitet naših gradova...

Tome je posvećena i ova kratka studija...

Kongresi Saveza gradova moraju da donose
veće i plodnije rezultate nego do sada. Tako VIII
kongres mora da proklamuje nove smernice i
puteve u delatnosti Saveza, da donese nova
savezna pravila i podvuče značaj oficijelnog

priznavanja Saveza gradova kroz dopunjeni Za-
kon o gradskim opštinama. Kongres Saveza gra-
dova mora da podvuče potrebu hitnog rešenja
pitanja komunalnih finansija, sa uvođenjem so-
cijalno-pravičnijih izvora prihoda i rashoda.
On mora da još jednom, snažnije nego ikada do
sada, proklamuje potrebu prave samouprave,
zdrave i istinske gradske autonomije. Najzad, pri
formalnoj reorganizaciji Saveza gradova, kroz
nova savezna pravila, Kongres mora normirati
programsku stranu svoga Komunalno-socijalnog i
urbanističkog instituta, čiji je embrion današnji
Socijalni biro radne savezne kancelarije u Beo-
gradu. I još puno drugih životnih pitanja naših
gradova imaće da reši kongres Saveza jugo-
slovenskih gradova. Svi prijatelji njegovi i na-
šeg opšteg komunalnog prosperiteta očekuju s
pravom, i s nadom u isto vreme, da će Savez gra-
dova zaorati dublju i plodnosniju brazdu. Naro-
čito u programskim smernicama daljeg njegovog
rada... Tada će i poslednji skeptici, u koliko ih
još ima, odbaciti svoje predrasude o Savezu gra-
dova, koji nije, niti želi da bude neka srednje-
vekovna ustanova zidovima opasanih gradova,
neki komunalno-socijalni anahronizam, koji bi
hteo da gradske uprave sabije u stare, preživle
„esnafske“ forme i da ih utopi u neku reakcio-
narnu ideologiju. Videće, naprotiv, nešto sasvim
suprotno. Da je Savez gradova, i ako donekle
pretstavnik gradske buržoazije, bar po socijalno-
ekonomskom položaju većine njegovih članova,
ako ne i po njihovoj ideologiji — da je Savez
gradova jedna isto toliko korisna, koliko i pro-
gresivna institucija. Nije on paradna, platon-
ska i reprezentativna ustanova, kakve su apsolutna
većina svih naših poratnih društvenih organiza-
cija, čija aktivnost ne odlazi dalje od skupštine
i banketa, nego je Savez gradova jedna radna,
ekspeditivna i stvaralačka ustanova koja ima,
istoriskim razvitkom, dosuđenu ulogu da naš
gradski komunalni život povede novim putevima
i novim orijentacijama, zdravim i socijalno-pra-
vičnijim. Možemo ovde u kategoričkoj formi da

www.unilib.rs

У Н И В Е Р З И Т Е Т С К А Б И Б Л И О Т Е К А

tvrdimo, sasvim suprotno očekivanju jugoslovenskih nazadnih krugova, da naš Savez gradova od svoga osnivanja do danas nije doneo ni jednu jedinu socijalno-nepravедnu ili ideološki reakcionarnu odluku. To nesumnjivo čini čast i državi, kojoj on pripada i njegovim članovima, našim gradskim opštinama. Uzmimo za ilustraciju toga njegovu osmogodišnju delatnost i borbenost po pitanju očuvanja gradske samouprave.

Čuvanje opštinske samouprave nije ni gest, ni fraza. To je dogma; možda čak i religija Saveza gradova. Nije bilo ni jednog Kongresa, da članovi Saveza gradova nisu bez rezerve isticali, da se bez širokih političkih samouprava i finansijskih autonomija gradskih opština ne može doći do prosperiteta gradova i sredenosti Jugoslavije.

Što danas imamo unifikativni zakon o gradskim opštinama mesto ranijih pet — najveća zasluga pripada našem Savezu gradova; što su mnoge odredbe toga zakona reakcionarne i nesocijalne — najveća je krivica onog režima, koji je prenebregao da pri donošenju zakona primi stručne savete i predloge Saveza gradova. Najbolje elaborate za izradu zakona o gradskoj samoupravi dao je Savez gradova. Što ti elaborati nisu u celini primljeni, nego jedva kojim minimalnim delom, nije krivica Saveza gradova nego merodavnih krugova — centralnih državnih i zakonodavnih vlasti!

U čisto političkom pogledu dve su kapitalne odlike Saveza gradova: od njegovog osnivanja, u svima prilikama i pod svima okolnostima, i u danima našeg zalazećeg privrednog prosperiteta, i u ovim časovima strašnih ekonomskih kriza — on je uvek bio priseban i vazda jedan od zatočnika prave jugoslovenske ideologije i zdrave privredne i socijalne demokratije.

Boreći se požrtvovano za komunalnu autonomiju i pravu demokratsku samoupravu, Savez gradova je i redakcijom svojih pojedinih zakonskih projekata, kao i svojih pravila, bio i ostaje jedan od moćnih branilaca jugoslovenske narodne zajednice, njene državne celine i njenih nacionalnih aspiracija. Ali, u isto vreme, Savez gradova je i kulturno na visini svoga vremena. Ni jedna velika i korisna ideja socijalnog napretka i komunalnog prosperiteta ne predstavlja za njega ni jeres, ni bauka. Tako, on u odbrani prava samoupravnog činovništva, staje beskompromisno na njihovu stranu, tražeći puno socijalno i materijalno osiguranje samoupravnih službenika, njihovu zaštitu od partizanskog progona, stalnost i nepremestivost, kao i njihovo dostojno nagrađivanje. Ne treba zaboraviti da su ideološki predstavnici i stručni saradnici Saveza gradova prvi osudili svu nepravdičnost našeg finansijskog sistema, kako državnih tako i gradskih finansijskih. Pod njegovim okriljem, pisac ovih redova tražio je hitnu izmenu dosadašnjeg reakcionarnog sistema komunalnih finansijskih i uvođenje progresivnog oporezivanja, kao i pre-

bacivanje komunalnih tereta na imućnije klase. Kongres Saveza gradova u Novom Sadu aklamacijom je pozdravio sve te naše predloge i rezolucijom zatražio jednu višu socijalnu pravičnost u našem celokupnom javnom životu. U svome zdravom socijalnom liberalizmu, Savez gradova, preko svoga Kongresa gradova, održanog u Sarajevu, prvi je ustao za žensko pravo glasa, i aktivno, i pasivno, podvlačeći sav značaj ženine saradnje na polju komunalne i socijalne politike u upravi današnjih gradova.

Delatnost našeg Saveza gradova uvek je bila svetla, progresivna. U doba najveće političke reakcije ili izopačenog partizanstva, Savez gradova bio je jedna od naših najslobodoumnijih institucija. To su neboriva fakta i mi smo, kao njegovi saradnici, na to uvek ponosni.

Ali kao što podvlačimo ove svetle, vrlo svetle momente iz života našeg Saveza gradova, isto tako moramo biti nepristrasni pa podvući, da je naš Savez gradova još vrlo daleko od toga da bude ono što on mora da bude: *instruktivni vođa i inicijativni pokretač jedne zdrave, stručne, programske komunalne politike u našim gradovima*. On mora da bude i teoriska, i praktična vrhovna institucija naših gradova, njihov mozak, i njihov radni krvotok.

Znajući da je došao momenat da on to u svakome pogledu bude, mi ćemo ovde ne baciti, bar u opštim crtama, njegove dužnosti i njegove radne smernice. Dotačićemo se nekoliko od najaktuelnijih problema kako osnovnih principa savezne reorganizacije, tako i njegove programske, stvaralačke delatnosti.

Kako naš Savez gradova treba da bude organizovan?

Pre nego što bismo prešli na navođenje bar najglavnijih dužnosti Saveza gradova — ne možemo da u osnovnim potezima ne raspravimo principe njegove reorganizacije. To je pitanje vrlo značajno, jer ono je baza za delatnost Saveza gradova. Ono je još prošle godine iznošeno pred Kongres gradova u Kragujevcu, ali se odlučilo, da se ponovo prouči i pošalje svima gradskim upravama na primedbe i dopune. Ovaj odeljak svoje studije i otpočinjemo sa saveznim pravilima, *statutom Saveza gradova*, kako mi predlažemo da se ona od sad zovu.

Statut. Statut jedne organizacije — to je njen ustav. Ma koliko da su krila široka a želja za poletom velika — ne može se i ne sme se izvan granica, postavljenih jasno, kao barijera, obeleženih statutom organizacije. Kad se dosadašnji statut Saveza gradova i novi projekat njegovih izmena, koje će pretresti današnji Kongres na Sušaku, sravne i komparativno prouče sa čitavom legijom sličnih statuta tuđinskih Saveza gradova, odmah će pasti u oči jedna odlika našeg saveznog statuta: on ima mnogo širi horizont i nesravnjeno veće polje rada no 60% statuta

i pravila saveza gradova drugih naroda, često i kulturno, i ekonomski razvijenijih.

U članu 5 pravila našeg Saveza predviđa se kao glavni cilj Saveza jugoslovenskih gradova da se bori za punu samoupravu naših gradova i da onu već zadobijenu surevnjivo čuva, da radi na svestranom usavršavanju celokupne socijalne, municipalne i urbanističke delatnosti naših gradova. U tom članu 5 saveznih pravila i tekstuelno se predviđa, između ostalog:

„Zadatak je Saveza da se stara o zajedničkim interesima gradskih opština i njihove *samouprave*. Za taj cilj Savez će: 1.) raditi na međusobnom upoznavanju gradskih opština i što življenjem doticaju među njima; 2.) prikupljati statističke i druge podatke o svima ekonomskim, socijalnim i kulturnim prilikama pojedinih gradskih opština, proučavati stručno takve podatke, te na njihovoj osnovi, a služeći se i stručnim iskustvima gradova u drugim naprednim zemljama, raditi oko unapređenja komunalnog, socijalnog i urbanističkog razvitka gradskih opština, te oko usavršavanja njihove administracije i njihovih ustanova; 3.) vršiti, u granicama zakona, uticaj na samoupravno i drugo zakonodavstvo u koliko se, neposredno ili posredno, tiče interesa gradskih opština, a isto tako i na postupak nadzornih i državnih i samoupravnih vlasti, naročito stručnim obaveštavanjem o urbanističkim prilikama i interesima gradskih opština, sve to u cilju što slobodnijeg i što naprednijeg razvitka gradske samouprave; 4.) posredovati kod vlasti pod 3 u svim konkretnim zajedničkim životnim pitanjima gradskih opština, kao i u važnim pitanjima *pojedinih* gradskih opština, u koliko to ne bi bilo u protivnosti sa opštim zajedničkim interesima gradskih opština; 5.) pomagati svojim članovima, na njihov zahtev, stručnim savetima, mišljenjima i upustvima u svima poslovima njihova zakonska delokruga; 6.) raditi oko unapređivanja turizma i prometa stranaca u gradovima; 7.) osnivati naročite ustanove za postignuće i unapređenje pojedinih ciljeva Saveza; 8.) izdavati, odnosno pomagati izdavanje publikacija o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pitanjima gradskih opština, te izdavati vlastito glasilo, ili unapređivati interese Saveza putem drugog lista, koji se bavi pitanjima gradske samouprave; 9.) učestvovati u radu međunarodnih saveza gradova, osobito Slovenskog“ itd. itd.

Kad se odbace stereotipni izrazi jednog dela navedenih dužnosti i vizuelno uđe u sadržinu njihovu, videće se koliko se njima mnogo kazalo, ali i koliko se još mnogo propustilo da kaže. Ovde se naročito mora mnogo više potencirati dužnost Saveza gradova u očuvanju pune i neokrnjene samouprave i gradske autonomije. Bacimo ovde jedan kritički pogled i na ostale odredbe novih saveznih pravila. Novi projektovani statut razlikuje se dosta od današnjeg, važećeg. Osam godina života, rada i razvitka našeg Saveza gradova u mnogome su pregazili odredbe

starih pravila Saveza gradova. Postojala je već i opasnost da se dalji, snažni razvitak našeg Saveza gradova i negovih institucije ne priguši u nedovoljno širokim propisima starih saveznih pravila. Zato je Uprava Saveza gradova pohvalno prišla izradi novih saveznih pravila. U svome obrazloženju o potrebi novih pravila predsedništvo Saveza podvlači:

„Kod izrade pravilnika Saveza gradova od 1927 godine nisu se mogle predvideti razne okolnosti, koje su se pokazale tek u praktičnom životu i radu Saveza gradova, a na neka pitanja gledalo se u ono doba drukčije nego danas. Zato je razumljivo da u sadašnjem Pravilniku ima i, u jednu ruku, odredaba koje ne odgovaraju praktičnim iskustvima, a u drugu ruku neka važna pitanja nisu u njemu nikako ili nisu dovoljno uređena. I samo pitanje članstva Saveza gradova bilo je načelno nerešeno dok nije bio donesen Zakon o gradskim opštinama, jer su tek u njemu navedene sve opštine koje nisu gradovi samo po imenu, nego i po sadržini svojih prava, te su tako po samom Zakonu predistinirani da budu članovi Saveza gradova. Sada, pošto su jugoslovenski gradovi dobili jedan jedinstveni zakonski osnov za svoj razvitak, došlo je vreme da se i organizacija Saveza gradova postavi na nove osnove.

U najvećem delu, nacrt sadrži samo legalizovanje dosadašnje prakse, koja se, u nedostatku potonjih odredaba, razvila u ovo sedam godina otkad postoji Savez gradova.

Istupanje iz Saveza otežano je još većma nego po sadašnjem Pravilniku, i to na osnovu odluke Upravnog odbora od 8 XII 1934 godine, zato da bi se sprečilo istupanje zbog momentanog neraspoloženja, koje može naneti mnogo štete Savezu i njegovim finansijama. Istupiti se može tek nakon trogodišnjeg članstva, a i onda traje članstvo još tri godine.

Pored dosadašnja *tri organa* Saveza, (Glavna skupština, Poslovni odbor i Nadzorni odbor), nacrt predviđa, kao zasebne organe još i Predsednika, Saveznu upravu, Otpравниštvo poslova i Stručne odbore. Predsednik vrši mnoge poslove samostalno, te je svakako zaseban organ. Savezna uprava potrebna je kao zaseban organ, Otpравниštvo poslova u smislu obrazloženja člana 31 nije bilo u vreme postanka Saveza, nego je kasnije uvedeno, pa se njegov postanak ovim pravilnikom trajno legalizuje. Stručnim odborima mogu biti povereni vrlo zamašni zadaci, pa se i oni mogu opravdano smatrati naročitim organima Saveza“.

Uistini ima novih odredaba, čije će uvođenje u život biti od vrlo korisnog uticaja na dalji razvitak Saveza gradova, ali ima i odredaba koje se ne bi mogle u toj redakciji braniti, jer su u stvari potpuno irelevantne za prosperitet Saveza gradova. Tako je npr. jedna odredba o podeli položaja u predsedništvu Saveza. Red i državni interesi zahtevaju da se zadovolje gra-

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

dovi prema stručnim kvalitetima njihove komunalne politike, a ne plemenski, kao što proklamuje odredba člana 41 novih saveznih pravila, po kojoj čim pretседnik Saveza bude iz Beograda, Zagreba ili Ljubljane, — onda ona druga dva grada daju automatski po jednog potpredsednika Saveza gradova. To po malo liči na nekakav trializam, koji je nedopušten u jednoj savršeno demokratski nastrojenoj organizaciji, kao što je naš Savez gradova. Položaji potpredsednika su nepotrebni, a ako bi ipak ostali oni mogu biti iz koga bilo grada Jugoslavije, ali samo prema izboru i poverenju skupštine.

Naročiti stručni odbori saveza gradova, čije formiranje predviđaju nova pravila u čl. 59 treba da se biraju od strane Skupštine (Kon gresa) Saveza gradova, a ne od strane upravnog odbora. Ti stručni odbori imaju da budu vrhovni stručni savet u odgovarajućoj struci i njima. Glavna skupština Saveza gradova ima da da potreban autoritet. U te stručne odbore moraju ulaziti i pretstavnici Univerziteta (odgovarajućih fakulteta), kao i nadzornih stručnih vlasti ministarstava, o čemu detaljnije govorimo u idućem odeljku ove studije. Sekretari Saveza gradova nisu obični administrativni službenici već članovi savezne uprave (po čl. 51 novih pravila) te i njih treba da bira Godišnja skupština Saveza gradova ili bar prošireni upravni odbor Saveza gradova. Uistini, nelogično je tražiti od njih i dužnosti i odgovornosti člana uprave, a ne dati im pravo izbora, kada se ono u savremenoj komunalnoj administraciji pruža i za najniže komunalne službenike, a kamoli tek za glavne sekretare Saveza svih gradskih opština!

U odeljku pravila koji govori o članstvu, nisu predviđene sankcije ako jedan član (grad, odnosno gradska opština) neće da plaća svoju člansku kvotu. Okolnost, da ona time gubi pravo učešća na skupštini, nije dovoljna da obezbedi finansisku bazu za realni, stvaralački rad Saveza gradova. Statut Saveza mora ovo pitanje da reguliše na taj način, što će npr. u takvom slučaju imati da potraži obaveznu intervenciju nadzorne finansiske vlasti, koja će respektivnu nesvesnu gradsku opštinu naterati na vršenje tih osnovnih dužnosti prema svojoj vrhovnoj komunalnoj organizaciji. Samo što se ovakva odredba može doneti jedino tada ako se Savez gradova legalizuje zakonom, i to kao *prinudna organizacija*. Makoliko da smo u načelu protivu ovakvih odredaba, ipak ih kod nas, na žalost, moramo uvoditi, bar sve dotle dok komunalna politika mnogih naših gradova ne bude na nivou na kome se danas nalazi.

Budimo iskreni. Dešava se još i danas da pojedini gradovi apstiniraju iz Saveza gradova ili izbegavaju obavezu plaćanja čak i onih tako sićušnih članskih uloga. Dešava se, da su u po nekim malim gradskim opštinama konzervativan duh i finansiski filisterizam proglašeni kao suverena komunalna mudrost. Zato su ti mali gradovi stalno van svoga Saveza, i ako bi on baš njima bio najneophodniji. Da li su ti i takvi

naši mali gradovi svesni žalosnog fakta, kakvo duhovno izdajstvo čine baš prema interesima svoje sopstvene komunalne politike, čije interese misle da štite ako sitničarsku štednju dižu na visinu dogme?!

Novi statut Saveza gradova treba da onemogući ovu nesvesnu sabotazu. Zato se u novim pravilima Saveza ne sme dozvoliti ma kakva mogućnost istupa iz Saveza gradova, kao što je to već propisano čl. 10 i 13 novih saveznih pravila! Do duše, bez izričnih zakonskih sankcija ne može se doći do apsolutnih pozitivnih rezultata. Sa starim pravilima Saveza, koja još važe, ova sabotaza, vršena ma i bonafide, vrlo je laka i izvodljiva. Izvesni gradovi niti prate rad Saveza, niti učestvuju na poslovnim i stručnim plenumima, niti plaćaju svoje članske kvote. Ako se posle nekoliko opomena odluče da odgovore, pravdaju se nemanjem kredita. Ne sme se propustiti da se ovaj orijentalSKI pojav javno ne pretrese i onemogući za svagda njegova epidemija. Godišnje kvote, koje srednji i mali gradovi plaćaju svome Savezu, neuporedivo su manje nego — jednomesečna plata poslednjeg opštinskog pandura! Dakle, finansiski razlog nije u pitanju, nego čisto filisterski. Mnogi gradovi, još potpuno patrijarhalni i nesvesni svoje komunalne uloge, a još manje velike misije svoga komunalnog vođe i najvišeg arbitra, Saveza gradova, ne žele da uopšte trude svoj mozak poslovima i brigama svoje međugradske komunalne zajednice — Saveza gradova! On im često liči na neku paradnu i nametnutu ustanovu, koja je stotinama godina daleko od njih! A ti i takvi pretstavnici gradova — kojih je srećom svega nekoliko — traže uvek samo brutalne koristi, vidljive, jasne do očiglednosti, pa ako ih i dobiju od poslovnih kancelarija Saveza gradova, oni su ipak ravnodušni; a ako ih, i pored najbolje volje Saveza, ne dobiju — oni odmah zauzimaju negativan stav ignoranta i kritičara!...

Kada smo proučavali unutrašnju organizaciju drugih, tuđinskih saveza gradova, o kojima ćemo govoriti u daljem razlaganju, utvrdili smo dva fakta: 1) da su članske kvote za njihove članove znatno veće; 2) da je procenat neplaćenih* članskih kvota ništavan, od 2—7%, a gde gde on takoreći i ne postoji (engleski, nemački, čehoslovački Savezi); 3) da je, i pored urednog plaćanja članskih uloga, nedovoljna finansiska baza tih Saveza gradova; nedovoljna prema ozbiljnosti i razmerama izvođejna jednog radnog programa Saveza gradova, te se sada pristupa zakonskoj obezbedi novih izvora prihoda!

* U ovogodišnjem kongresnom izveštaju predsedništva našeg Saveza po pitanju neplaćenih članarina stoje sledeće teške konstatacije: „Članarinu za 1935 godinu uplatila su do 15-VI-1935 g. samo 43 grada, a 22 grada duguju članarinu za ovu godinu u ukupnom iznosu od 71.500 dinara. Potraživanja iz ranijih godina na ime članarine gradova koji su i danas članovi Saveza, iznose 56.500 dinara. *Devet gradova nije platilo članarinu već nekoliko godina.* Kako je članarina gotovo jedini приход Saveza, razumljivo je da je u neplaćanju članarine glavni razlog nepovoljnom finansijskom stanju našeg Saveza gradova.“

Savezna uprava, pored normiranja sankcija u svome statutu, mora i propagandom podizati stručnu svest svojih članova, gradskih opštinskih uprava, jer bez toga nema uspeha u borbi za komunalnu renesansu Jugoslavije, kao i blagotvoran razvoj naših gradova. Uprava Saveza mora stoprocentno osigurati sretstva za svoju delatnost, a ne „da sa nadom očekuje“ i moralnu i materijalnu pomoć od strane svojih članova!

Anemičnost i neshvatljiva ravnodušnost pojedinih gradskih opština mora da prestane. Zar se sme u jednoj disciplinovanoj rasi, kao što mi moramo biti i ako još nismo, da se na stručne napise i ankete uprave saveza odgovara sa dosadom ili uopšte i ne odgovora nikako?! Svi ti upravini napisi imaju karakter stručnog referenduma, stručnih anketa, i gradske su uprave dužne da se u njih unesu sa dubokom studijom i ozbiljnošću koju imponiraju ovi dani socijalnog previranja, i ekonomskog haosa i bede!

Kada se sve ovo postigne, a to je osnovni postulat za uspešan rad — onda će i naš Savez gradova imati onakve pobeđe kakve baš u ovim danima imaju engleski i germanski Savezi gradova. Ali da se postigne puna delatnost našeg Saveza gradova neophodno je potrebno, da se, pored statutih sankcija, normira Savez gradova i putem zakona, te da se njegova oficijelnost utvrdi dopunom zakona o gradskim opštinama.

Savez gradova kao legalizovana institucija

Dok su sve zapadne kulturne države ili izrično ili prećutno priznale svoje Saveze gradova kao oficijelne predstavnike gradskih opština, kod nas je to pitanje priznanja neprekidno otvoreno. Takva neprirodna situacija, štetna po interese i države i gradskih municipija, ne sme i dalje da ostane. Savez gradova nije savez pevačkih društava da bi bilo za njegov rad irelevantno hoće li zakonom biti legalizovan ili ne.

Komunalna statistika, koju i u ovome pravcu u Komunalno-socijalnom biro-u Saveza gradova sređujemo, pokazuje nam kolike ogromne finansijske terete podnose gradovi za održavanje svojih municipija, kao i za održavanje svoje nacionalne države!

Gradovi imaju ne samo svoju naročitu fizionomiju u komunalnom smislu, nego i naročitu ulogu u životu jugoslovenske države: i nacionalnu, i kulturnu, i ekonomsku u istim mah. Građevinsko-urbanistički problemi, pitanje javne profilakse, problemi trgovine i industrije, podizanje socijalnih i privrednih komunalnih ustanova, jednom rečju, ceo niz životnih pitanja, pačinasto isprepletanih u složenom životu savremenih gradova.

A Savez gradova — to je legitimni predstavnik svih naših gradova, najviši komunalni forum u Jugoslaviji. Pa ipak, danas još nisu obavezne odluke, mišljenja i rezolucije Kongresa Saveza gradova za državne vlasti. Niko i ne

traži da one budu imperativne, ali svi komunalni radnici s pravom traže, da se te odluke uzimaju u postupak, proučavaju sa dubokom studijom, kako one to i zaslužuju, i ako se ne slaže režim sa njima da onda obavezno daje protivrazloge, a Državni savet u krajnjoj instanciji da reši ko je u pravu. Samo tako može da se obezbedi komunalni progres. Samo pri takvim okolnostima Savez gradova može imati pun *raison d'être* svoga opstanka i svoga plodonosnog rada.

Gradovi su po pravilu mozak jedne države; Savez gradova je jedna hemisfera toga mozga. Kao kulturni i privredni centri, izvori višeg socijalnog života, gradovi se ne smeju ignorisati neznanjem jednih i ravnodušnošću drugih. Savez gradova, uz buduće Privredno veće (u kome bi bili zastupljeni zemljoradnici, i proletarijat i sve slobodne profesije) ima da postane ono na šta je upućen gvozdenom logikom događaja, a to je: ne obično reprezentativno telo, nego obavezni i istinski državni komunalni savet, ne kao birokratski tumač pravnih i administrativnih konverzi, nego kao najviši konsultativni komunalni forum i vladi, i državnim vlastima, i legislativi za sva pitanja, koja, od komunalnih do finansijskih, tangiraju interese gradskih opština.

Udruživanje gradskih opština kroz Savez gradova imalo bi da bude prinudno. To je takođe uslov, bez čijeg saveznog ispunjavanja ne može da bude uspeha. Iz izloženog posmatranja samog kongresa Saveza gradova, koje u produženju donosimo „in ekstenzo“, vidi se, da su i shvatanja našeg Saveza i predstavnika svih naših gradova o tome na dostojnoj visini.

Mi smo o potrebi zakonskog priznanja Saveza gradova pisali i pledirali još od pre nekoliko godina. To stanovište prihvatio je i poslovni plenum Saveza gradova, održan u Beogradu, te je, na predlog Predsedništva, aklamacijom doneo jedan elaborat sa izrađenim predlogom zakonskih tekstova za normiranje Saveza gradova kao prinudne komunalne organizacije. U uvodu obrazloženja Saveznog predloga naročito se podvlači:

„Savez gradova isticao je nebrojeno puta i danas je van diskusije da država crpe najveću svoju materijalnu i moralnu snagu upravo iz gradova, jer gradovi su središte svega privrednog, socijalnog i kulturnog napretka u državi, u njima niču i iz njih se kao iz nekog žarišta šire korisne i napredne ideje i pokreti koji idu za sve veće usavršavanje narodne celine; u njima se rađa bujna inicijativnost, koja teži za napretkom na svima područjima javnog života. Privredno jaki, gradovi daju državi najveći deo sredstava za njene velike i važne opšte potrebe. Što su jači gradovi, jača je i država. Zato je u eminentnom interesu same države da svim snagama pomaže gradove u njihovom nastojanju oko usavršavanja i napretka. Razumljivo je, da će tako nastojanje gradova biti najuspešnije, ako gradovi budu radili ujedinenim snagama, udruženi u jednu

јaku i dobro organizovanu zajednicu, koja će održavati živu vezu među gradovima, te sistematskim radom prikupljati obaveštenja i podatke o životu i potrebama svih svojih članova, pa onda na osnovu prikupljenih iskustava i stručno obrađene statističke građe, putem stalnog Komunalno-socijalnog biro-a, tražiti sredstva i puteve, kako da se naši gradovi što većma unaprede i ojačaju, i kako da se njihov komunalni život i rad što bolje uredi, po principima moderne komunalne nauke. Takvo udruženje (savez) gradova moglo bi onda svojim dragocenim materijalom i iskustvom vanredno korisno poslužiti Kraljevskoj Vladi kao savetodavni organ pri rešavanju svih važnijih upravnih, privrednih, finansiskih, građevinskih, socijalnih, higijenskih, kulturnih i drugih pitanja, a naročito pri izradi zakona i drugih opštih normativnih propisa. Na taj način bio bi Kraljevskoj vladi znatno olakšan rad oko rešavanja komunalnih pitanja. *Zato bi bilo opravdano i potrebno da se udruženje (Savez gradova) prizna kao zakonita reprezentacija svih gradova i da mu se da prinudni karakter.* Ta prinudnost bila bi bar toliko opravdana koliko i kod udruženja privrednika i privrednih komora po Zakonu o radnjama, te kod komora intelektualnih privrednika (advokata, inženjera, lekara itd.) Sve te ustanove imaju do duše za cilj unapređivanje pojedinih privrednih grupa, ali one se u svom radu rukovode u prvom redu privatnim interesima dotičnih privrednih grupa i staleža, pa je tek zadatak državnih vlasti, da te razne, često oprečne, interese dovedu u neki sklad. Savez gradova, na suprot tome, mogao bi da ima u vidu samo *javne interese*, i to u isto vreme interese svih privrednih grana, starajući se za potrebe ne samo materijalne nego i duhovne kulture, te bi se i sam uvek trudio oko što veće harmonije između interesa pojedinaca na korist državne i društvene celine.“

U samom predlogu zakonskog teksta, Savez gradova, plenum pretstavnika naših gradova, predvideo je 13 članova, među kojima su naročito značajni:

§

U cilju unapređenja zajedničkih interesa biće gradovi udruženi u *prinudni savez* pod nazivom „Savez gradova Kraljevine Jugoslavije“.

§

Članovi saveza *moraju* biti svi gradovi po § 2 Zakona o gradskim opštinama a *mogu* biti članovi i druge varoši i varošice.

Gradovi po § 2 Zakona o gradskim opštinama postaju članovi sa časom osnivanja Saveza, a druge varoši i varošice kad ih Upravni odbor primi.

Svojevoljno istupiti iz Saveza mogu samo varoši i varošice, a pojedini grad samo onda ako bude izuzet ispod Zakona o gradskim opštinama.

§

Savez gradova vrši ove zadatke:

1) štiti i unapređuje zajedničke ekonomske, socijalne i kulturne interese svojih članova;

2) stara se oko usavršavanja gradske administracije i gradskih ustanova;

3) vodi stručnu statistiku o svim komunalnim, socialnim i urbanističkim prilikama gradova;

4) na zahtev državnih vlasti daje tražene podatke, mišljenja i izveštaje, a iz svoje inicijative, predloge po svima komunalnim pitanjima gradova;

5) za ciljeve pod 1 do 7 prikuplja od svojih članova, preko stalnog saveznog Komunalno-socijalnog i urbanističkog biro-a, obaveštenja i podatke o svim granama gradske uprave i komunalnom životu njegovih članova, sređuje te podatke i na njihovoj osnovi udešava sistematski svoj rad.

6) posreduje kod državnih i ostalih javnih vlasti u interesu svih gradova i pojedinih članova;

7) vrši sve ostale poslove u smislu saveznih pravila.

§

Gradovi su dužni pomagati Savez gradova u njegovom radu i davati mu sva tražena obaveštenja i podatke po t. 5 § 3.

§

Članovi su dužni plaćati članarinu kako je odredi skupština, te je imaju osigurati u svakogodišnjem budžetu. Grad u kome je sedište Saveza dužan je dati prostorije za kancelarije (i stručne biro-e Saveza) i snositi sve njene stvarne troškove, te preko svoga osoblja vršiti njene administrativne poslove“ itd. itd.

Ostali članovi ovog zakonskog projekta govore o upravnoj organizaciji Saveza. Mi smo mišljenja da se zakonom imaju predvideti samo gornji propisi i to kondenzovani u dva-tri zakonska člana, a da se svi organizacioni detalji imaju normirati statutom i poslovnica Saveza, jer bi inače bilo vrlo opasno zakonom unapred ograničiti svaki dalji razvitak Saveza. Detaljni organizacioni propisi treba da budu predviđeni statutom, zato što je njegova izmena i dopuna mnogo lakša i elastičnija nego izmena jednog normativnog zakona, koga donose Narodna skupština i Senat. U zakonskom normiranju imaju se samo predvideti osnovni principi: ustanovljenje prinudnog Saveza gradova, osnovne konture njegovog delanja, dužnost gradova da učestvuju u njegovom radu i plaćaju članarinu, kao i ovlašćenje da se detaljne odredbe o delokrugu i radu, kao i organizaciji Saveza i njegovih organa, imaju propisati saveznim statutom, koga donosi skupština Saveza, a odobrava ministar unutrašnjih poslova.

Iako nam je želja da ova studija bude što kraća i konciznija, te smo u poslednjem momentu iz nje izbacili sve statističke podatke i tabelarne preglede, ipak smatramo za neophodnu po-

trebu da, prilikom raspravljanja ovoga pitanja reorganizacije našeg Saveza, iznesemo bar u najglavnijim potezima organizacione principe, na kojima počivaju pojedini Savezi gradova evropskih i američkih država.

Organizacioni principi inostranih Saveza gradova

U brzom tempu i u glavnim linijama prećićemo na izlaganja unutrašnje organizacije kod glavnih evropskih i američkih Saveza gradova.

Čehoslovački Savez gradova. (Svaz Československých měst a obci). Počecemo prvo sa Čehoslovačkim Savezom gradova, ne samo zato što je Čehoslovačka slovenska država, kod koje je, pored Poljske, savezni pokret dostigao najveću visinu, nego i zbog toga što je Čehoslovačka među prvim državama na svetu stavila svoj Savez gradova na jednu radnu osnovu i dala mu današnje vrlo savremene i strogo naučne oblike i razmere.

Prvi počeci organizacije čehoslovačkih gradova padaju pre 45 godina. Oni su tada bili, istina, nedovoljno izraženi, još mutni, i sastanci vodećih komunalnih krugova meteorski neredovni. Tako je do 1907 godine, kada se pojavljuje Savez gradova na areni češkog javnog života kao već izrazito afirmirana organizacija. U svojoj trnovitoj istoriji do oslobođenja i ujedinjenja čehoslovačkog naroda, Savez je zabeležio puno uspeha i puno požrtvovane borbe, u kojoj se po snazi i otpornosti naročito ističe njegova uporna nacionalna borba protiv Kerberove germanizacije i mađarizacije slovenskih masa u granicama b. hapsburške monarhije, kao i borba Saveza za uspešno očuvanje pune municipalne autonomije.

Ali pravi rad Čehoslovačkog Saveza gradova počinje po oslobođenju, od 1919 godine. Taj je rad tako plodan i tako mnogostruk da bi se čitavi tomovi mogli napisati o njemu. Kao što se istorija sokolskog pokreta u svetu ne može ni zamisliti bez čehoslovačkog sokolstva, tako se ni istorija evropskih saveza gradova ne može pisati bez istorije *Saveza čehoslovačkih gradova*.

Veliki rasni smisao čehoslovačkog naroda za organizaciju i plodonosan rad i ovde se manifestovao u najvećim razmerama. Ogroman broj čehoslovačkih gradova, varošica, pa i većih seoskih opština ušao je u svoju saveznu organizaciju. Široki demokratizam, prirodan i trezven, bez lažnog sjaja i izveštačenog dekora, osnova je celom samoupravnom pokretu Čehoslovaka i njihovom Savezu gradova i opština. Od pre deset godina Čehoslovačka vlada osetila je svu veličinu uloge i misije Saveza gradova u izgradnji komunalne ideologije i socijalno-komunalne akcije na municipalnom preporodaju čehoslovačkih opština — te je ne samo Savez formalno priznat kao najviši komunalni arbitar, nego je režim otišao još mnogo više i, bez ikakvog daljeg formalnog normiranja, načinio od Saveza gradova jednu vrstu komunalnog i privrednog parlamenta, konsultujući ga uvek o državnom i zakonodavnom radu

u koliko taj rad tangira interese gradova i opština kao lokalnih jedinica.

Danas u članstvu Saveza čehoslovačkih gradova i opština ima oko hiljadu i sto opština, koje predstavljaju nešto više od 5,500.000 stanovnika, a neće proći još nekoliko godina pa će čehoslovački Savez gradova predstavljati dve trećine čehoslovačkog naroda!

Nemački Savez gradova. (Deutscher städte-tag). Mi se vrlo često pozivamo na disciplinu germanskog duha i ogromne rezultate u domenu njihovog praktičnog rada. Međutim, mi se ne koristimo ni tuđim iskustvom, ni tuđim pogreškama.

Svi važniji i veći nemački gradovi nalaze se čvrsto organizovani u svome Savezu (Städte-tag), koji govori i reprezentira 27,000.000 nemačkih građana.

Zadatak je germanskog Saveza gradova da se stara o svestranom unapređenju i o blagostanju gradova, da štiti njihove komunalne interese, da usavršava municipalne i socijalne institucije, produbljuje urbanističke doktrine, kao i da izmenjuje informativnu službu među svojim gradovima.

Dok se u Jugoslaviji do pre nekoliko godina o mišljenju Saveza gradova vodilo manje računa nego o mišljenju udruženja putujućih pozorišta, dotle u Nemačkoj ne samo državne vlasti, nego i naučni krugovi, privredna veća, industrijske, novčane i trgovačke korporacije, socijalne ustanove, jednom rečju sve institucije javnog života stoje u tesnoj vezi sa Savezom gradova i u vrlo intimnoj kolaboraciji! Ni jedan zakon, ni uredba komunalnog, socijalnog i privredno-finansiskog karaktera ne rešava se dok se prethodno ne prouči i ne pretrese u Savezu nemačkih gradova.

Baš ovih dana Savez nemačkih gradova proučava plan o redukciji budžetskih izdataka komunalne administracije, da bi se dobivenim uštedama pojačao socijalni fond za izdržavanje i koloniziranje („vraćanje k selu“) neuposlenih građana (naročito gradskih radnika, koji su poreklom sa sela).

Savez američkih gradova. (The American municipal association) I u Americi, kao i svuda na drugim mestima, Savez gradova je u početku svoje pojave lutao, tražio svoje puteve, pokušavao da se afirmira u javnom životu, da se nametne i učini neophodnim. Taj period orijentisanja i staložavanja ispunio je čitavu jednu deceniju od 1923 do 1932 godine, kada je, pored sedišta centrale u Lawrence, osnovan u Čikagu centralni komunalno-socijalni i urbanistički biro Saveza američkih gradova, u koji su učlanjeni gradovi iz 19 saveznih američkih država.

Kao što su mnoge američke političke organizacije nedovoljno borbene i nepojmljive za naš evropski mentalitet, tako je i ova organizacija američanskog Saveza gradova usko stručna, anemična i u kolektivnoj zaštiti samouprave nedovoljno izražena. Program njenog rada sastoji se u glavnom u prikupljanju, proučavanju i izmenjivanju komunalnih informacija i praktičnih

municipalnih iskustava, kao i naučnom proučavanju urbanističkih i komunalnih gradskih problema.

Dubokih, stvaralačkih i borbenih poteza čehoslovačkog i germanskog Saveza gradova nema kod američke vrhovne komunalne organizacije.

Vlada Američkih Sjedinjenih država priznala je centralni biro Saveza gradova u Čikagu kao legitimnu ustanovu sui generis.

Za specijalne evropske komunalne prilike, značajna je kolaboracija delegata Američanskog Saveza gradova, koji su nedavno aktivno učestvovali na londonskom kongresu Međunarodne Unije gradova i na praškom Međunarodnom kongresu za asanaciju gradova i stanbenu kulturu.

Savez gradova Velike Britanije. (Association of municipal corporations). Asocijacija engleskih municipalnih korporacija osnovana je još 1873 godine. Postepenim i istrajnim planskim radom ovo je udruženje uspjelo ne samo da se potpuno afirmira u javnom životu Engleske, nego da danas postane najvažniji zakonodavni saradnik Donjeg Doma, uticajniji od svih neparlamentarnih krugova. Nema sigurno ni jednog zakonskog projekta, privredno-komunalnog karaktera, da se o njemu prethodno ne konsultira stručni forum Saveza engleskih gradova i da se njegovo mišljenje bar delimično ne usvoji. Kod Engleza — na inicijativu Saveza gradova — sve se više teži da se komunalno i socijalno zakonodavstvo detaljizira, a ne da se njime obuhvataju an blok celi kompleksi problema, kao što se to čini na evropskom kontinentu! Ta praksa u tehnici komunalnog i urbanističkog zakonodavstva ima i svojih dobrih i svojih rđavih strana. Rđava je u tome, što je jedan zakon opštih linija pregledniji, ali je zato ovo specijalno zakonsko regulisanje i normiranje pojedinih konkretnih komunalnih i socijalnih problema bolje, detaljnije i svestranije produbljivanje i iskristalisanje same ozakonjene materije. Engleski Savez gradova u pogledu ovih „aktova“ i „bilova“ zakonskih toliko je moćan da se čitav niz njihov vezuje za akciju engleskog Saveza gradova! Na primer, samo na polju jurisprudencije o *malim stanovima u gradovima* doneto je do sada u Engleskoj preko 48 zakona i „aktova“ sa zakonskom silom!

Savez gradova Austrije. (Deutschösterreichischer Städtebund). Još pre rata postojao je Savez gradova sa centralom u Beču, ali je on bio bez ikakvog uticaja na austrijski javan život. To je bila više paradna no radna reprezentaciona organizacija austrijskih gradova. Tek za vreme Svetskog rata, od 1915-1919 god., Savez stupa na arenu i odigrava sa punim uspehom svoju ulogu u aprovizaciji austrijskih gradova. Od 1920 god., počinje pravi život u svojoj stručnoj aktivnosti. U austrijskom Savezu gradova nalazi se danas 106 opština sa skoro polovinom austrijskog stanovništva. Austrijski je Savez gradova, pored našeg, jedan od onog malog broja, koji ni

u koliko nije politički obojen a još manje partijski obeležen. Austrijski je Savez gradova u tesnom radnom dodiru sa austrijskom republikanskom vladom. On je njen ne samo informativni, nego i obavezno konsultativni organ po svima pitanjima komunalnog zakonodavstva.

Austrijski Savez gradova izdao je do sada veliki broj monografija o svojim gradovima i time pojačao propagandu za turizam!

Savez gradova Kraljevine Belgije. (Union des Villes et Communes Belges) Belgijski Savez gradova osnovan je 1913 godine, a ima danas 438 gradskih municipija i opština u svojoj organizaciji, koje pretstavljaju ukupno četiri miliona i dve stotine hiljada gradskog stanovništva. Belgijska država sa svima svojim ministarstvima ne samo da stoji u najintimnijoj radnoj saradnji sa Savezom gradova, nego mu šta više izdaje i znatnu subvenciju za izdržavanje njegovih urbanističkih i komunalno-socijalnih instituta! Savez belgijskih gradova zvanično je priznat i legalizovan još od 1919 godine.

Zbog povoljne finansijske situacije Saveza i njegovih autoritativnih veza sa svetskim bankarskim sindikatima — Savez belgijskih gradova bio je u stanju da mnogim svojim opštinama pomogne i posredno i neposredno za izvođenje njihovih komunalnih planova i investicija. U sporazumu sa Société mutuelles des administrations publiques, Savez je postigao da svoje učlanjene gradske opštine sačuva od svakog rizika u štetama i troškovima oko požara, raznih aksidora, specijalnog socijalnog osiguranja itd.

Ovaj spesimen belgijskog Saveza gradova je vrlo koristan i zaslužuje naše podražavanje.

Pretsednik belgijskog Saveza, poznati komunalni ideolog g. Kovelker, podvukao je na jednom od svojih akademskih predavanja:

„U Belgiji, kao i u mnogim drugim evropskim zemljama, finansijska je tendencija centralne državne uprave vrlo često u suprotnosti sa finansijskim interesima gradskih opština“ ... I posle tog predavanja Savez Belgiskih gradova kolektivno je ustao u zaštitu pune finansijske slobode svojih opština. I uspeo je. On je u svojim snažnim intervencijama zabeležio još puno drugih lepih uspeha u pogledu finansijskih olakšanja belgijskih gradskih opština.

Tako se belgijski Savez gradova naglo razvijao. Već sada je brojem svojih članova prebacio daleko polovinu sveg stanovništva u Belgiji. I svojim radom on već postaje najuticajnija javna korporacija u Belgiji. Bežeći od reakcionarnog ograničavanja delatnosti samo na gradove, on je, kao i Čehoslovački Savez gradova i opština, usvojio mešovit sistem organizovanja, te u njemu ima mesta i za najmanje varoške opštine, pa čak i one čisto ruralnog karaktera.

Poljski gradovi. I u Poljskoj je Savez gradova uvukao u svoju konstruktivnu organizaciju od 1917 godine, kada je osnovan, pa do 1933 go-

dine (iz prošle godine nemamo podataka) oko 520 gradova i opština. Van Saveza jedva ako ima još 110 opština i to sve manjih, ispod deset hiljada stanovnika. Poljski je Savez vrlo odvažan i autoritativan! Stoji u stalnom kontaktu i kolaboraciji sa centralnom upravom države. On izrađuje masu komunalnih zakona i uređaba sa zakonskom snagom i podnosi ih vladi republike. Svoje stručne delegate šalje u sve komisije, parlamentarne i vladine, za izradu i drugih zakonskih projekata, ako oni ma i najposrednije tangiraju interese gradova i opština.

Savez gradova Kraljevine Rumunije. (Uninea ora selor din Romania). Savez je osnovan 1922 godine. Njegov je statut priznat i legalizovan od kraljevske vlade zakonom od 1932 godine. Članstvo je obligatorno, koja je mera neophodna u državama gde je komunalna politika zaostala, kao što je to slučaj i sa našom državom.

Rumunski Savez je još u toku kristalizacije, ali pokazuje vrlo lepe rezultate, naročito u svima svojim uspelim intervencijama za zaštitu komunalnih interesa svojih članova (opština) i to u jako razvijenoj pojedinačnoj intervenciji Saveznih kancelarija, na molbe učlanjenih gradova. U Rumuniji je isto tako naročitim zakonom formiran urbanistički i komunalni institut rumunskog Saveza gradova.

Bugarski Savez. U Bugarskoj je Savez gradova osnovan tek pre 9 godina, 1926 god., te je nešto malo stariji od našeg. Još je vrlo mlad da bi mogao da ima svoju izrazitiju fizionomiju. U organizaciji su uzela učešća 64 bugarska grada i varoši i 5 seoskih opština, jer je i u bugarskoj organizaciji usvojen mešoviti sistem, a ne, kao kod nas, isključivo municipalni (gradski). I ako još mlad, Savez bugarskih gradova pokazuje pri zaštiti gradske samouprave mnogo borbenosti i temperamenta, što je u ostalom odlika celog bugarskog javnog života.

Švajcarski gradovi. Njihov Savez osnovan je još pre 40 i više godina, jedan je od najstarijih u Evropi. Ali ipak zato, otadžbina Referenduma i Inicijative ne može se pohvaliti ni brojem, ni kvalitetom svojih uspeha, kao drugi evropski Savezi gradova, naročito engleski, čehoslovački, poljski i nemački i td.

U Švajcarskom Savezu gradova organizovano je 62 grada sa 1,304.000 stanovnika.

Savez gradova Kraljevine Grčke. Zakonom od 1929 godine priznat je Savez grčkih gradova. Ima u svome sastavu 59 gradova i opština, koji predstavljaju 2,000.000 stanovnika. Sistem je organizacije potpuno mešoviti, jer, pored čisto gradskih, ima dosta varoških i seoskih opština.

U Atini Savez gradova ima svoj komunalni i urbanistički centralni biro. Ničeg specijalnog grčkog nema u ovoj organizaciji grčkih gradova, sem to što od kongresa do kongresa saveznog prolazi po 3 do 4 godine!...

Ovom najkraćem pregledu inostranih Saveza gradova — čiju smo organizaciju i sisteme rada poslednjih godina detaljno proučavali, — potrebno je na kraju dati jedan rezime i zaključak u odnosu na aktuelnu reorganizaciju našeg Saveza gradova.

Gradovi u celome kulturnom svetu osetili su, da se bez *udružene borbe* ne može obezbediti ni minimum njihove slobodne komunalne radnosti, ni uspeha. Uvereni da samo kroz dobro organizovanu i udruženu borbu mogu računati na pozitivne rezultate — gradske munificipije celoga sveta udružile su se u svoje nacionalne Saveze gradova.

U svima savremenim državama bez izuzetka, Savez gradova se visoko ceni, njega centralne državne uprave konsultiraju; kolaboracija njihova, administrativna i zakonodavna, je često vrlo bliska. Uticaj njegov na izgradnji komunalne ideologije više je nego predominantan. Ipak pojedine od tih država nisu zakonom izrično legalizovale njegovu delatnost, odnosno nisu je učinile obligatornom. Ni one još nisu došle do svesti o potrebi, da se Savez gradova zakonom prizna kao najviši komunalni arbitar, koji će po službenoj dužnosti, pored državnih faktora, programski voditi sva komunalna pitanja. Ni kod tih pojedinih država ovo nelegalizovanje Saveza gradova nije neki neprijateljski stav prema Savezu gradova, već je to došlo zbog toga, što su Savezi gradova u tim državama još relativno mlade ustanove, koje su se negde jače, a negde slabije afirmirale i što mnogi od samih tih Saveza nisu precizno izradili svoju sopstvenu komunalnu ideologiju, te ne znaju, u kojim granicama treba da se kreće njihov stručno-profesionalni rekvizitoar!

Naš, Savez jugoslovenski gradova dolazi, na žalost, u onaj najmanji broj još formalno sasvim nepriznatih institucija ove vrste, a do pre nekoliko godina o njemu se čak ni kod kompetentnih mesta nije vodilo dovoljno računa!

Opaza se ove godine izrazita tendencija kod svih nacionalnih Saveza gradova, koji još nisu ozakonjeni, da izdejstvuju svojom upornom borbom da ih respektivne centralne upravne, odnosno zakonodavne vlasti priznaju zakonom, te da instruktivno-inicijativne odluke njihovih kongresa budu obavezne za gradske opštine, da oni sami budu ne samo stručno-informativni organi centralne državne uprave, nego i njeni obavezni saradnici u izradi komunalno-socijalnog i urbanističkog zakonodavstva.

Od u opštim crtama izloženih sistema organizacije inostranih Saveza gradova ni jedan ne odgovara potrebama našeg Saveza gradova. Mi moramo formirati, upravo izraditi svoj nacionalni organizacioni tip međugradskog Saveza. Zato je preporučljivo da se eklektički uzme od svake organizacije ono što je u njoj najbolje i pošto se propusti kroz naš nacionalni i socijalni filtr — da se izradi jedna odlična i savršena organizacija jugoslovenskog Saveza gradova, tako

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

neophodna našim gradovima i zdravom razvitku njihove komunalne i socijalne politike.

Naš Savez gradova ima sve uslove da se izradi u jednu noćnu organizaciju, koja će biti ne samo najviši komunalni forum — za kakvog ga danas sa pravom smatra sva naša stručna javnost — ne samo naučni izrađivač komunalne ideologije, nego i privredno-komunalni parlamenat, najpozvaniji saradnik jugoslovenske legistative i čuvar široke demokratske samouprave!

Proučavali smo pažljivo i komparativno sve svetske Saveze gradova u odnosu na naš Jugoslovenski. Jedan nam se utisak potpuno nametnuo: ni jedan Savez gradova nije idealno savršen. Savezi su gradova, uglavnom, poratna organizacija. Bilo ih je, razume se, i pre rata, po gde gde, ali su oni bili bez velikog uticaja, u senci povučenosti i mira. Tek od 1925 godine pa na dalje sve se snažnije akcentira njihova akcija, naročito njihovi uspesi u izgradnji jedne programski snažne komunalno-socijalne politike savremenih gradova, kao i njihov uticaj na merodavne krugove, upravne i legistativne.

I kad bi se moglo da kopira ustrojstvo jednog tuđinskog Saveza gradova, sistem njegovog rada i način organizacije (što je u stvari nemoguće, jer je svaki Savez gradova, ma kako se on trudio da se otme od uticaja socijalne i duhovne sredine — u osnovi svojoj čedo svoga podneblja i svoga naroda), i kad bi bilo moguće, velimo, takvo vulgarno kopiranje — mi ne bismo mogli da u njihovom ogromnom nizu nademo nijedan Savez, koji bi u svemu odgovarao našem nacionalnom i socijalnom mentalitetu.

Čehoslovački je po organizaciji najpraktičniji i najbliži životnim zahtevima naših gradova. Bugarski je najtemperamentiji, te ga i ta južnoslovenska osobina čini privlačnim. Zato bi mi, kao što smo već naglasili uzgred, imali da usvojimo eklektički metod: da od svakog inostranog Saveza gradova uzmemo ono što je u istini najbolje i pošto to propustimo kroz našu nacionalnu i socijalnu prizmu, da proglasimo kao bazu Savezne organizacije i njegovog budućeg rada. Na primer: od belgijskog Saveza gradova trebalo bi uzeti sistem osiguranja komunalnog rizika i uvođenja finansiskog zaduživanja gradskih opština preko Saveza gradova; od Poljskog — njegovu divno mecenstvo umetnosti i kulturnom uzdizanju gradova (raspisujući visoke književne, naučne, umetničke i druge kulturne konkurse i nagrade); od francuskog Saveza — administrativni elan i autoritativnost francuskog duha u službenom relacijama Saveza; od Engleza — snažan uticaj na zakonodavno telo i vladu; od Čehoslovaka — onaj vedar, optimistički i praktični socijalni duh, koji snažno bije iz svake njihove organizacije, a na prvom mestu iz organizacije Saveza čehoslovačkih gradova i opština i njegovog središnjeg odbora za socijalnu politiku čehoslovačkih gradova, koji je dao već zadivljujućih rezultata! Svemu tome imali bi da dodamo ono što

je čisto naše, jugoslovensko, i čime bi se mi ponosili kao međugradska organizacija sa najvišim i najizrađenijim socijalno-komunalnim smislom.

U detaljni program rada našega Saveza gradova imalo bi se uneti niz tačaka, o kojima je potpisani do sada dao seriju posebnih studija i o kojima se Savez gradova u nekoliko mahova konsultovao i u plenumu, i u poslovnim sednicama, te nemamo potrebe da ih ovde ponavljamo*. Primera radi navešćemo samo nekoliko od programskih dužnosti Saveza gradova: osnivanje centralne komunalne banke za dugoročne hipotekarne i investicione zajmove gradskim opštinama; osnivanje centralnog međugradskeg fonda za javne radove i uposlovanje neuposlenih radnih snaga; ustanovljenje međugradskeg fonda za izgradnju malih stanova, na bazi socijalno-pravičnih izvora prihoda; organizaciju udružene odbrane samouprave i komunalne autonomije; preuređenje komunalnih finansija na bazi socijalne pravičnosti; razvijanje komunalne znanosti i administracije otvaranjem srednjih komunalnih škola i viših komunalnih akademija i komunalno-socijalnog instituta i t. d. (U vezi sa ovom poslednjom tačkom neophodno je odbacivanje dosadašnjeg sistema isključivog izbora komunalnog činovništva sa visokim ali nestručnim fakultetskim kvalifikacijama i postepeno zamenjivanje njihovo stručnim kvalifikovanim činovništvom iz komunalnih akademija. Za pravilan progres komunalne akcije naših gradova važniji je svršeni učenik komunalne akademije nego diplomirani student teološkog ili filozovskog fakulteta). Zatim, pomaganje elektrifikacije opština i posredna akcija za podizanje komunalnih preduzeća; turizam i kulturna propaganda, i sa time u vezi pomaganje gostioničarske industrije; izrada u glavnim linijama jednog opšteg komunalnog minimalnog programa za sve naše gradske opštine; izrada projekata i studija komunalne jurisprudencije, kao organizacionih gradskih statuta, pravilnika i t. d.; izrada svih zakonskih projekata i anketa o njima; obavezno proučavanje svih vladinih zakonskih nacrti i uredaba, koji ma u kom obliku i stepenu tangiraju interese gradova; posredovanje, zastupanje i sve ostale praktične intervencije kod kraljevske vlade, ministarstava, sudova i ostalih institucija u svima poslovima koji se tiču gradova kolektivno ili pojedinačno; pregledanje i stručno dopunjavanje komunalnih budžetskih predračuna svih naših gradskih opština itd. itd.

* Tako smo na Kongresu Saveza gradova u Novom Sadu (1933 god.) podneli detaljan referat o najaktuelnijim komunalno-socijalnim dužnostima naših gradova i njegovog Saveza (o minimalnom komunalnom programu, o problemu nezaposlenosti u gradovima; o suzbijanju skupoće; o aprovizacionom pitanju; o komunalnoj dečjoj zaštiti; o problemu malih stanova u jugosl. gradovima; o socijalnom prirezu, i izmeni komunalnih finansija i uvođenju socijalno pravičnih prihoda na bazi progresivnog opterećenja itd. Sa zadovoljstvom ističemo, da je ceo ovaj programski referat od strane Kongresa gradova pozdravljen aklamacijom odobravanja, a mnogi od postavljenih problema ušli su i u kongresnu rezoluciju.

Najzad, do osnivanja Privrednog veća — davanje informacija državnim vlastima i o pitanjima čisto privredno-socijalnog karaktera, razume se u koliko se ista odnose na gradove.

Neke od ovih programskih poslova našeg Saveza gradova obradićemo u daljem delu ove studije detaljnije, da bi tako podvukli sav značaj misije Saveza gradova, kao i skrenuli njegovu pažnju na nekoliko od njegovih najznačajnijih poslova.

Uopšte, Savez gradova mora izraditi bar svoj minimalni program, koga nema ni on, kao ni apsolutna većina naših gradskih opština. Ne samo da obične varoške opštinske uprave dolaze na vlast i odlaze sa vlasti, a da ni jednom rečju ne kažu biračima i građanima o svome radnom programu, nego to čine i mnoge uprave prestoničke i centralnih gradskih opština, pa čak i nekoje uprave Saveza gradova.

Radni komunalni program mora biti apsolutno obavezan za svaku gradsku komunalnu upravu, kao i za vrhovni Savez gradova! On je jedino merilo i jedino jemstvo, da će današnja uprava biti bolja i sposobnija nego prethodna, a ona koja dolazi još sposobnija nego ova koja je danas! Ako je ovo u političkoj sferi događaja demagoška dosetka; u komunalnom životu treba da je — stvarnost! Bila bi druga stvar, i ovo bi naše razlaganje bilo deplasirano, ako bi se autonomija gradskih opština razumela kao autonomija nerada, partizanskog nazadnjaštva i opšte spavaće bolesti, kakve su komunalne uprave doživeli pojedini naši gradovi u toku poslednjih desetak godina! Ali ako se komunalna autonomija shvaća kao niz uslova za sposoban samoupravni rad radi opšteg privrednog, kulturnog i socijalnog prosperiteta širokih masa građana, onda se javlja ipso facto i neophodan zahtev, da se građanima, odnosno gradovima podnese obavezan komunalni program. Razume se, da to isto važi i za uprave Saveza gradova za vreme trajanja njihovog mandata. Ne sme se dozvoliti da komunalni progres jednoga grada zavisi od mere shvatanja i slobodoumlja gradskih veća i gradske uprave, kao što se ne sme dozvoliti da programski zamah Saveza gradova, zavisi od raspoloženja i shvatanja jedne savezne uprave. Zato Savez gradova mora stvoriti svoj minimalni radni program. Mi ćemo ići i dalje, te tražiti da u taj savezni minimalni program uđe kao jedna od osnovnih saveznih dužnosti da Savez izradi minimalni komunalni program za gradske opštine, koji treba da bude obavezan po zakonu, i sve ono što je bitno za napredak jedne gradske opštine, da uđe u ovaj osnovni i opšti minimalni program gradske komunalne politike.

Mi smo nedavno proučavali sve gradske budžete naših gradova, kao i mnoge socijalno-komunalne ustanove, većine naših gradova. Otkrića su bila zaprepašujuća! Posle pedeset i više godina samoupravnog života — mnoge su gradske opštine po svome radu i po svojim budžetskim

efektima srozane na najniži nivo policisko-administrativnih stanica! O planskom komunalnom radu ni pomena; o socijalnim ustanovama ni traga! Svuda preovlađuje najzamašniji procenat rashoda na glomaznu administraciju i anuitete, na izdržavanje činovništva i javne bezbednosti, koje dužnosti proždiru celu akciju i ceo budžet.* Na pravu komunalno-socijalnu politiku po pravilu nije ostajalo ni dovoljno novaca, ni dovoljno vremena, ni dovoljno razumevanja. I zato je potrebno da Savez gradova izradi po jedan opšti minimalni komunalni program za male, srednje i velike gradove. To će biti uzori za ugled, to će biti direktive za rad. Bez jedne izrađene direktive, bez stručnog vođenja, bez planskog rada — pojedine manje i srednje gradske opštine u Jugoslaviji niti su mislile o svojim socijalnim dužnostima, niti su išta preduzimale, niti su u svojim budžetskim predračunima predviđale i jednu jedinu paru za rešavanje važnih, često sudbonosnih komunalno-socijalnih problema...

Pred svima ovim pojavama, prijatelj gradske samouprave i njenog rada mora često da se razočaran upita, pa u čemu je ta gradska samouprava: u slobodnom izboru opštinskog pandura, u „autonomnom pravu“ opštinske uprave, da se zimi greje, ako hoće da ih kupuje drva, ali da se smrzava ako neće da ih kupuje?! U stvari, mi nemamo veće političke zablude nego što je ova o današnjoj pseudo-autonomiji opština, koje u većini ništa ne stvaraju jer im se, upšte, ne pruža mogućnost za stvaralačku komunalnu akciju! Prave radne samouprave, zvala se ona autonomijom gradskom ili ne, nema sve dok se ne stvore i ne ozakone novi, pravedni i socijalni izvori prihoda naših samoupravnih finansija i na njihovoj bazi ne izradi taj minimalan komunalan program, obavezan i za opštine, i za građane!

A ova najznatnija misija u komunalnom životu naših gradova može se izvesti tek posle široko legalizovanog rada Saveza gradova, kao najpozvanijeg da izvrši komunalni preporodaj Jugoslavije i njenih gradova!

Radi potpunosti ove studije raspravićemo još nekoliko osnovnih organizacionih pitanja Saveza gradova, kao o značaju stalne centralne kancelarije Saveza gradova u Beogradu, te praktične savezne egzekutive, i o ustrojstvu Komunalno-socijalnog i urbanističkog biroa, kao naučnog i instruktivnog središta svestrano obuhvaćene naše komunalne politike. Isto tako moraćemo da se zadržimo još na dvema — trima programskim dužnostima Saveza gradova: na ulozi Saveza gradova u problemu komunalnih finansija, i

* Vidi o tome detaljnije u našoj studiji „Komunalne finansije naših gradova“ 1935. Izdanje Biblioteke opštine grada Beograda.

o dužnostima Saveza radova na polju međunarodne komunalne delatnosti, naročito slovenske.

Stalna kancelarija Saveza gradova.

Da počnemo sa stalnom poslovnom kancelarijom Saveza gradova. Nju su neizbežne potrebe života stvorile pre nego što su je savezna pravila i statuti i predvideli. To je u isto vreme najbolji dokaz, da se zdrave institucije ne stvaraju prema zakonodavstvu, već da ono mora ići za životom, koji te institucije rađa!

Uskoro po osnivanju Saveza gradova, čije je sedište još od početka bio grad Zagreb, osetila se životom diktovana neodložna potreba da se u Beogradu, centru političke uprave, nadzornih vlasti i svih državnih institucija, stvori jedna radna kancelarija, koja bi u svima hitnim slučajevima intervenisala kod svih beogradskih kompetentnih krugova za pojedine poslove kako Saveza gradova kao celine, tako i gradova pojedinačno. Tako je postalo Otpравништво poslova Saveza gradova u Beogradu, koje je po ovlašćenju, vršilo redovne i detašovane poslove Saveza gradova i naših gradova pojedinačno, iako dosadašnjim pravilima Saveza gradova, koje je život davno pregazio, nije naročito ni bilo normirano. Novim pravilima popravljena je ta pogreška i u čl. 57 istih predviđene su bar opšte konture ove radne institucije Saveza gradova, ma da je ceo taj propis stavljen na jednu pogrešnu načelnu osnovu, predviđajući poslovne savezne kancelarije u Beogradu samo ako u njemu nije predsedništvo Saveza gradova. To je osnovna pogreška. Od predsedništva Saveza gradova ne može se tražiti, ni očekivati da ono iz dan u dan posveti sve svoje vreme i sav svoj rad poslovima gradova, članovima Saveza, koji se sve više i sa sve mnogobrojnijim poslovima javljaju saveznoj poslovnoj kancelariji za intervencije. Te poslove mora otpravljati jedna stalna institucija sa neprekinutim kontinuitetom rada, čiji su organi stručno upoznati kako sa brigama naših gradova pojedinačno, tako i sa svima centralnim institucijama koje u Beogradu ma u kojoj formi rešavaju i odlučuju o poslovima naših gradova. Ovaj radni praktični moment i rukovodio je sve kulturne inostrane Saveze gradova, da stvore svoje stalne, centralne biroe u prestonici bez obzira gde se predsedništvo Saveza gradova nalazi! Držeći se ovog značajnog momenta, taj čl. 57 saveznog statuta morao bi se bar minimalno izmeniti, te da glasi:

Čl. 57

„U Beogradu — bez obzira na sedište Saveza gradova — ima se obrazovati stalna poslovna kancelarija (Otpравништво poslova) Saveza gradova, koja će kod centralnih vlasti i svih ostalih nadležstava posredovati u cilju ekspeditivnosti rešavanja poslova Saveza gradova, a i pojedinačno njegovih člano-

va, kada joj se obrate sa takvim zahtevima (čl. 5, t. 4), te vršiti sve ostale poslove koji joj budu određeni naročitom odlukom Glavne skupštine, Upravnog odbora ili naredbama Pretsedništva. Pri stalnoj poslovnoj kancelariji osnovaće se i poseban odeljak pod imenom Komunalno-socijalni urbanistički biro Saveza gradova. O delokrugu rada i dužnostima stalne poslovne kancelarije, kao i Komunalno-socijalnog urbanističkog biroa Saveza gradova, doneće upravni odbor Saveza naročiti poslovnik“.

Kao što smo rekli, to bi bilo normiranje samo u osnovnim linijama, jer sama današnja razgranatost ove radne savezne kancelarije zahtevaće donošenje u najskorijem vremenu jednog specijalnog poslovnika.

Budimo iskreni i odbacimo lažnu skromnost, koju bi mnogi filistri tražili od nas kad govorimo o instituciji, koju, poverenjem gradova, vodimo od njenog osnivanja. Beogradsko Otpравништво poslova Saveza gradova svojim radom za poslednjih pet godina dalo je vidnih rezultata. Za kratko vreme svoga postojanja, beogradska savezna kancelarija pojačala je svojim radom osnove za formiranje jedne zdrave jugoslovenske komunalno-socijalne ideologije. Kako se koristan rad ove savezne institucije razvio na celoj poslovnoj liniji ilustrovaćemo, primera radi, sa nekoliko tekstuelnih pasusa iz poslednjeg godišnjeg izveštaja uprave Saveza gradova.

„Otpравништво poslova (radna kancelarija) Saveza gradova u Beogradu bilo je svojom mnostranom delatnošću i u ovoj godini od velike koristi, kako za Savez gradova tako i za gradove pojedinačno. Otpравништво poslova je po svima pojedinačnim zahtevima zainteresovanih gradova odmah preduzimalo potrebne intervencije. Savezu kancelarija svršila je u toku ove godine vrlo veliki broj predmeta, među kojima ima i velikih, često životno značajnih poslova naših gradova, kako po zahtevima uprave Saveza gradova, tako i po zahtevima gradova pojedinačno, i to kod raznih ministarstava, viših sudova i drugih službenih institucija i faktora. Najveći deo preduzetih poslova svršen je sa uspehom i na zadovoljstvo gradova. Ove službene i besplatno vršene intervencije Savezne kancelarije odnosile su se u najviše slučajeva oko odobravanja raznih uredbi i pravilnika, taksa, trošarina, carinskih oslobodjenja, oko propagande turizma, pravničkih, urbanističkih i drugih stručnih saveta, zastupanja gradskih interesa u sporovima itd. Otpравништво poslova zastupalo je naročito pri odobravanju gradskih budžeta one manje gradove koji za tu svrhu nisu mogli da pošalju svoje izaslanike u Beograd, a isto tako i one gradove koji su tražili da organ Saveza gradova pruži svoju stručnu saradnju njihovim izaslanicama kada dođu u Beograd, naročito kada su u pitanju pojedini kom-

plikovaniji slučajevi ili slučajevi koji su već nepovoljno rešeni.

Ovaj uspešni rad Savezne kancelarije vanredno je važan, jer bi se bez njega mnoga životna pitanja naših gradova ili odugovlačila, ili bi se, pak, učestalim putovanjem predstavnika u Beograd stvarali ogromni i izlišni troškovi...“

„Otpравништво poslova Saveza gradova učinilo je mnogo za organizovanje propagandističko-publicističke akcije na korist naših gradova. Blagodareći toj propagandi, naš Savez gradova se jače afirmirao u našoj i stranoj javnosti, a gradovi su ovom publicističkom akcijom dobili naročito mnogo u pogledu unapređenja turizma, čiju je propagandu Otpравништво poslova sistematski vršilo, osobito kroz štampu bratskih slovenskih naroda“.

„Odlukama Poslovnih odbora Saveza gradova, ovlašćen je naš otpravnik poslova da može, pored redovnog rada u rukovođenju poslovima beogradske Savezne kancelarije, u ime Saveza gradova vršiti proučavanje komunalno-socijalnih prilika naših gradova. Shodno ovim odlukama, Otpравништво poslova vršilo je proučavanje socijalnih, kulturnih i ekonomskih manifestacija našeg gradskog života. Uz saradnju drugih korporacija i naučnih institucija, vršilo je detaljne ankete o socijalnim prilikama našeg gradskog života“ itd.

„Otpравништво poslova Saveza gradova učestvovalo je u ime Saveza na mnogim privrednim, socijalnim, komunalnim i drugim konferencijama, skupovima i akcijama u Beogradu, gde je zastupalo interese gradova“ itd.

Velikim i lepim, praktičnim i idejnim, uspesima našeg Saveza gradova, doprinela je u izvesnoj meri i beogradska radna kancelarija Saveza gradova, i to sa punim osustvom materijalnih sretstava za ovaj službeni rad. Tek koliko će biti poslovan efekat veći ako se od današnjeg Otpравништва poslova stvori jedna stalna, centralna kancelarija Saveza, onako kako je ona organizovana u Brislu i kako je pisac ovih redova, kao šef beogradskog Otpравништва poslova, projektovao.

Ne zaboravimo da svi veći evropski Savezi gradova imaju, pored svoje glavne uprave, koja Savezu pruža samo ideološko vodjstvo i reprezentaciju, još i svoje egzekutive i radne centre, stalne poslovne kancelarije ili centralne biroe. Ovi se savezni permanentni birovi nalaze uvek u prestonici, bez obzira gde se nalazi pretsedništvo Saveza gradova, koje iz političko-nacionalnih razloga mora da s vremena na vreme (najčešće u jednom trogodištu) menja sedište i tako zadovoljava opravdane ambicije pojedinih gradova i pojedinih krajeva.

Da se sve centralne, poslovne kancelarije Saveza gradova nalaze uvek u prestonici, pokazuje nam Prag, Brisel, London, Pariz, Atina i druge velike prestonice, u kojima se nalaze savezni centralni birovi i ako ne uvek i pretsedništva Saveza, koja moraju biti pokretljiva (na

pr. pretsedništvo francuskog Saveza gradova je u Lionu, pretsednik g. Eduard Erio, dok je stalni savezni poslovni biro u Parizu itd.). O tome zašto centralne savezne kancelarije moraju biti u prestonici razlozi su očevidni i više nego pojmljivi. U prestonici se nalaze grupisana manje ili više sva ministarstva, rezidencija vladaoaca ili pretsednika republike, najveći broj državnih institucija, privredna veća, parlamenat, statistički uredi, univerziteti, vrhovni upravni i administrativni sudovi i druge po gradove važne institucije. Toga u provincijskim gradovima nema, bar ne u onome broju kao u prestonici. Otuda se i kod apsolutne većine predstavnika naših gradova sve više učvršćuje uverenje, da se centralnoj radnoj kancelariji Saveza gradova u Beogradu mora posvetiti puna i prvostepena pažnja, odnosno da se njen dosadašnji rad proširi bez obzira na okolnost da li se pretsedništvo Saveza gradova nalazi u Beogradu, Ljubljani, Zagrebu, Sarajevu, ili kome drugom većem gradu. To je potpuno irelevantno, jer beogradska Savezna kancelarija ima da bude nešto permanentno, ima da uistini bude radni motor naše međugradske zajednice.

Komunalno-socijalni i urbanistički biro Saveza gradova.

Uporedo sa pokretanjem i razvitkom komunalne politike naših gradova i praktične delatnosti Otpравништва poslova Saveza gradova, došlo je, diktovano samim životom, do potrebe proučavanja naučnim metodama pojedinih komunalnih, socijalnih, privrednih i kulturnih problema naših gradova. Gradovi su se po svima tim pitanjima iz dana u dan sve više obraćali na svoju kancelariju u Beogradu, tražeći potrebne savete i stručna mišljenja. Isto tako sa druge strane i centralne državne vlasti i razne centralne organizacije (kao što su min. građevina, min. socijalne politike i narodnog zdravlja i dr.; razne stručne, staleške i socijalne organizacije, kao univerziteti, staleške komore, lige protiv tuberkuloze, Unija za zaštitu dece, pa i sam Međunarodni biro rada, svetska Unija gradova, Međunarodni savez za asanaciju gradova i stanbenu kulturu itd.) obraćali su se na beogradsko Otpравништво poslova Saveza gradova, tražeći od njega statističko-informativni materijal po pojedanim manifestacijama našega gradskog života. Dobijajući tako potstrek kako od samih gradova, tako i od svih onih, koje gradski problemi zanimaju i u čijem rešavanju oni igraju značajnu ulogu, Otpравништво saveznih poslova, odlazeći ispred zastarelih saveznih pravila, pristupilo je pre četiri godine jednom planskom obrađivanju i proučavanju većine aktuelnih problema iz života naših gradova. U odsustvu prave statističke službe, decenijama sredivane, Beogradska savezna kancelarija formirala je stručne ankete i komisije, koje su na terenu, na samom izvoru stvari, proučavale, anketirale, prikupljale statistički i

www. drugi materijal, koji se zatim u beogradskoj kancelariji Saveza gradova proučavao, često uz pomoć pretstavnika zvanične nauke i odgovarajućih ministarstava, kao i uz saradnju pretstavnika staleških komora. Tako su vršene najdetaljnije ankete o ishrani širokih masa našeg gradskog živilja, o mnogim problemima socijalne zaštite gradske dece, kako školske tako i vanškolske, o stanju malih, radničkih i nehidijenskih stanova u pojedinim našim gradovima itd. Sav ovaj naučno i inicijativni rad na proučavanju čitavog niza komunalno-socijalnih problema naših gradova, vršen je u sporazumu sa predsedništvom Saveza gradova iz Zagreba, koje je, uvek objektivno, podvuklo da je taj rad „početak programskog rada Saveza gradova u proučavanju socijalno-ekonomskih, urbanističkih i drugih prilika jugoslovenskih gradova“. U istini, taj naučno-inicijativni i sociografsko-publicistički rad beogradskog otpravništva poslova Saveza gradova naišao je na lepo interesovanje pa i javno priznanje, što se potvrđuje i faktom, da je i sama Akademija Nauka nagradila 1931 god. jedan od tih naših radova (o tuberkulozi i sifilisu kao socijalnom problemu u našim gradovima) svojom prvom nagradom na konkursu za najbolje delo iz sociologije, a iduće 1932 god. Poslovni plenum Saveza gradova, održan u Zagrebu, prema stručnom referatu predsedništva Saveza iz Zagreba, nagradio je drugi rad (o socijalnim problemima u našim gradovima) i proglasio ga „kao korisno i instruktivno delo po komunalno-socijalnu politiku naših gradova“.

Ipak zvanično prvi put izlazimo sa detaljima ovoga specijalnog rada Otpravništva poslova Saveza gradova pred Poslovni plenum Saveza gradova, održanim 1932 g. u Skoplju, gde je poslovni plenum gradova jednoglasno odobrio dotadašnji naučno-inicijativni rad Otpravništva poslova i dao ovlašćenje da se taj posao nastavi. Na žalost, ni na tom saveznom plenumu u Skoplju, ni docnije, na saveznom plenarnom skupu u Osijeku i kongresima Saveza u Novom Sadu i Kragujevcu, nije došlo do formalnog primanja još 1932 god. predložene uredbe o poslovanju Komunalno-socijalnog i urbanističkog biroa Saveza gradova. Istina, Poslovni plenum Saveza gradova u Osijeku usvojio ju je u načelu, proglasivši je „osnovom radnog programa Saveza gradova,“ ali na Kongresu u Novom Sadu odloženo je izglasavanje njeno do donošenja novog Zakona o gradskim opštinama. Po pitanju saveznog daljeg sociografskog rada — Kongres je doneo sledeće rešenje: „Dodeljuje se ovlašćenje da možete u okviru nadležnosti Otpravništva poslova Saveza gradova nastaviti proučavanje komunalno-socijalnih prilika naših gradova i vršiti pripreme radove za urbanističko-socijalni biro Saveza gradova u Beogradu“. Tako je i dalje nastavljen ovaj po napredak naših gradova vrlo značajan rad, dobivajući sve veću stručnu pomoć i saradnju od naučnih fo-

ruma i pretstavnika ministarstava, da bi poslednjih dana bio pripremljen teren i o koordinaciji urbanističkog dela saveznog rada sa Kabinetom za uređenje gradova, koji je osnovan pri beogradskom Tehničkom fakultetu, kao i za koordinaciju komunalno-socialnog dela saveznog rada sa bratskim Čehoslovačkim savezom za socijalnu politiku, kao i sa samom Beogradskom opštinom. Ali, ipak, dolazimo sve više do uverenja, da se na polju proučavanja i inicijativnog pokretanja komunalnih, socijalnih i urbanističkih problema naših gradova ne može na širokoj liniji dalje raditi bez formalnog normiranja socijalnog i urbanističkog instituta (biroa), Saveza gradova, koji će se plasirati u Beogradu na samom vrelu, gde se stižu sve državne arterije, u centru parlamentarnog, državnog, administrativnog i naučnog života naše države. Bacimo jedan retrospektivan pogled, pa će nam ovo tvrđenje biti jasno. Stojimo na pr. pred neophodnim preuređenjem komunalnih finansija. Koliko bi mnogobrojne pretstavke, teze i predlozi Saveza gradova bili ubedljiviji kad bi mu jedan dobro organizovan socijalni i urbanistički biro stavio na raspoloženje potreban statistički materijal i svu neophodnu argumentaciju!

Savez gradova na pr. tvrdio je pre nekog vremena da snižavanje trošarinskih stavova na vino od strane Min. finansija nije izazvalo nikakav privredni efekat, a teško je pogodilo lokalne finansije mnogih slovenačkih i hrvatskih gradova. Konsum nije nigde povećan i cene nisu nigde pale. Tu bi uz ovo (za one prilike tačno) tvrđenje imale da dođu detaljne tabele svih statističkih podataka iz gradova, koji praktiraju trošarinu na alkohol.

Malterinski porez Min. finansija ništi. Htelo je u svoje vreme da ništi i stanarinski porez. Tu bi u odbrani ovog relativno pravednog komunalnog poreza trebalo imati sve sredene podatke o tome: koliki je novčani efekat njegov, da li je prikupljanje njegovo uticalo i kako na stanbenu kulturu u gradovima, kao i na fiskalne interese Države itd. Baš po pitanju toga takozvanog „najamnog filira“ dokazali smo u svoje vreme, u ime Saveza gradova, detaljnim statističkim ciframa, da je „najamni filir“ socijalno pravičan, razume se u koliko je stavljen na jednu progresivnu osnovu sa oslobođenjem male kirije, kao i to da ne šteti fiskalne interese države, kao što su pogrešno dotle mnogi zaključivali...

Tako bi se moglo nabrojati čitava serija komunalnih pitanja i podataka, bez kojih se njihovom rešavanju ne može prići. U svima gradovima, sa, možda, vrlo neznatnim izuzetkom od desetak gradova, niti je izvršen katastar stanova, niti se zna neophodan broj potrebnih stanova, ni broj neupotrebljivih i nehidijenskih kuća. Isto tako u pogledu aprovizacionog pitanja — da bi se bez nekorisnih teorijskih dvoboja i pozivanja na tuđe primere rešio bitni problem: da li je celi-

shodno da se stvaraju privredna preduzeća u gradskoj opštinskoj režiji sa zadatkom da pojevtinjavaju život ili ne, trebalo bi imati najpreciznije podatke iz svih naših gradova, koji su imali ili imaju i sada ta preduzeća: njihovu deskrepciju, aktivitet, trgovački bilans, tržišne efekte, cene namirnicama i visinu gradske potrošnje pre i posle njihove ustanove itd. I to sve u ciframa. Onda se ne bi moglo da dogodi, da nas jedni bez dokaza uveravaju, s pozivom na gledište francuskog državnog Senata, „da ustanove opštinskih preduzeća znače u krajnjoj liniji ludačko rasipanje opštinskog novca“; a drugi da nas godinama ubeđuju, takođe više teorijski no sa cifrenim argumentima, da samo komunalne privredne ustanove, namenjene regulisanju tržišnih cena, mogu građane da oslobode od tržišne pljačke i kartelisanih gusara!

Stotine i stotine takvih problema i iz oblasti socijalne politike, i građevinsko-urbanističke delatnosti, i finansiskih problema i higijensko-zdravstvene akcije naših gradova čekaju da se ozbiljnom studijom stave na dnevni red, prouče i rasprave u najširim potezima i iz njihovog statističkog i anketnog proučavanja rezimira jedna pravilna i objektivna odluka. To je jedino pravilan put da se preko Saveza gradova pomognu naponi naših gradskih opština za brzim i korenitim rešenjem svih tih komunalnih problema municipija i gradova.

Šta tek da se kaže za naš odnos prema kulturnom inostranstvu? Možda nas malo dana razdvajaju od onoga časa kada će u birou Društva naroda biti primljen jedan predstavnik Međunarodnog Saveza gradova. Taj predstavnik imaće za zadatak da ovoj visokoj instituciji daje najkompetentnija obaveštenja o stanju urbanističkih i socijalnih prilika u svima najvažnijim gradovima sveta.

U koliko se tiče Jugoslavije — naš Savez gradova bio bi dužan da daje Međunarodnom Savezu gradova i svima drugim forumima najdetaljnije stručne informacije, ili da prizna da ih nema, pa neka ih oni sami onda pronađu gde znaju! Dotele se doista ne sme ići! U svakom slučaju, na prvom mestu, radi nas samih i radi socijalnog i urbanističkog razvitka naših gradova, a na drugom mestu i radi visokog ugleda naše države pred kulturnim svetom — normiranje Komunalno-socijalnog i urbanističkog biroa Saveza gradova nameće nam se kao jedna neminovna inicijativno-praktična i naučnokomunalna potreba.

Da ponovimo: Sam nas je život na to uputio; sami su naš gradovi na akciju za njegovo osnivanje nagonili. Mi smo ovaj biro faktički osnovali još gotovo pre četiri godine, a prvi rezultati njegovog rada (niz socijalnih i komunalnih anketa po gradovima), dobili su priznanja i javnosti i nauke, kao i najšire ovlašćenje za dalji rad od strane Poslovnih plenuma i Kongresa Saveza gradova.

Sada, kada se iz njegovog začetka počeo pravilno i snažno da razvija jedan i praktički i teoretski vrlo snažan organizam budućeg Komunalnog instituta Saveza gradova, mi smo — prema svome prvobitnom projektu i svojim dosadašnjim iskustvima — izradili formalni plan o njegovoj organizaciji, koji je u svojim glavnim tačkama već bio primljen u načelu od strane Poslovnog skupa Saveza gradova u Osijeku, i oglasen tada kao „širi radni program Saveza gradova“.

Sada aj plan, tu Uredbu o definitivnoj organizaciji Komunalno-socijalnog i urbanističkog biro-a Saveza gradova treba izneti pred ovogodišnji kongres Saveza gradova na Sušaku. To je i pravo a i dužnost samog Predsedništva Saveza gradova. Pisac ovih redova, kao zvanični delegat grada Beograda na pretstojećem kongresu Saveza gradova podneće, po pismenom ovlašćenju, i konkretan predlog uredbe o formalnom ustrojstvu komunalno-socijalnog biroa Saveza gradova u Beogradu.

Da li je potrebno da još govorimo o ciljevima one institucije i produbljujemo njen i naučno-teoriski i praktično-inicijativni značaj!

Egzistencija komunalno-socijalnih instituta i urbanističkih biro-a opravdana je odavno. Za njih nije potreban ma kakav dalji pledoaje. Socijalni i urbanistički birovi postoje u celom kulturnom svetu. U većini su vezani za Savez gradova, što je najcelishodnije; negde za stručno ministarstvo, što takođe ima svojih dobrih strana, a ponegde isključivo za univerzitet. Moglo bi se govoriti i o izvesnim nijansama u pogledu njihovog uređenja, ali ono što je kod svih njih zajedničko, to je ogroman životni efekat, koji su oni činili i čine u razvoju savremenih gradova.

Uzmimo samo, primera radi, Berlinski urbanistički institut. On ima neverovatno bogat i sreden materijal o svima komunalno-urbanističkim detaljima ne samo Berlina i nemačkih gradova, nego i svih glavnijih gradova evropskih država.

O nama i o našem socijalno-komunalnom i urbanističkom radu uopšte u kulturnim krugovima Evrope malo se zna; a i što se zna — zna se pogrešno i većinom tendenciozno. Verovatno da se danas ne mogu da dogode u kulturnom svetu onakva neznanja i pakosti na naš račun, kao kad je pre nekoliko decenija pitao Prosper Merime, „da li su Južni Sloveni ljudožderi“, ali se može da desi i stalno se dešava, da se još o našim komunalnim i kulturnim prilikama ne zna ni jedan jedini detalj, pa čak ni geografski osnovi. Što su ipak u poslednje vreme mnogobrojni engleski, francuski i američanski listovi pisali vrlo laskavo o komunalnim prilikama i lepotama naših gradova, to je najvećim delom urađeno baš pod publiističkom inicijativom Saveza gradova.

Upravljanje mnogostrukim komunalnim poslovima, naročito gradsko-municipalnim, stvorilo je po ratu specijalnu *komunalnu doktrinu*, ako bi se tako moglo reći. Nije pitanje da li je komu-

nalna nauka samostalna nauka, ima li ona ne samo svoje polje rada, nego i svoje samostalne metode istraživanja, svoje stalne zakone, po kojima se izvesni pojavi neizbežno vrše i odigravaju; ili je ona samo primenjena znanost, zasnovana na zakonima drugih nauka i metoda. Danas nije više sporno, da je komunalna nauka samo primenjena naučna disciplina, ali nije sporno ni to da u nizu mnogobrojnih primenjenih doktrina i naučnih disciplina — komunalna nauka zauzima svoje dostojno mesto i svoj visoki rang velikog stvaraoca i regulatora u životu gradova i njihovih opština.

Prirodno je onda da se pri današnjoj razvijenosti gradskog komunalnog života ne da zamisliti, da je moguće ni gradovima da pravilno vode komunalnu akciju, ni Savezu gradova da je po mogućstvu unificira, unapređuje i da joj daje pravilnu direktivu — ako se sva ta pitanja prethodno naučnim metodama i detaljnim komparativnim i statističkim studijama ne ispitaju.

Savez gradova je u plenumu glomazna organizacija. Kao najviši komunalni forum, plenum Saveza gradova ima da daje generalnu direktivu, da povuče snažno glavne linije, da postavi principe borbe i akcije; a detalji proučavanja — oni prelaze u nadležnost jedne stalne savezne egzekutive.

Međutim, ta radna egzekutiva ne može, prema prirodi stvari, da bude ni uži upravni odbor Saveza gradova. On može da daje takođe konkretniji ton rada i akcije, da se i sam stavlja u pokret radi važnijih intervencija, kao npr., u borbi za očuvanje principa samouprave itd., i da, figurativno rečeno, diriguje u ovome velikom komunalnom orkestru! Detalji akcije i proučavanje njenog najracionalnijeg izvođenja — to ima da sprovodi u delo Savezna poslovna kancelarija sa svojim Komunalno-socijalnim i urbanističkim biroom i vrhovnim Stručnim odborima, ali uvek u vezi i sporazumu sa upravama gradskih opština, koje i sačinjavaju plenum Saveza gradova.

Tako je svuda u celom kulturnom svetu! I Amerika, i Belgija, i Nemačka, i Engleska, i Čehoslovačka, uopšte sve kulturne države, gde je komunalni pokret dobio izrazitije akcente, imaju pri poslovnim kancelarijama svojih Saveza gradova i svoje komunalne i urbanističke biroe, većih ili manjih razmera! Moramo, dakle, i mi imati ovu blagotvornu instituciju ako hoćemo da se naš komunalni život uputi pravilnim tokom, i ovaj dosadašnji plodonosan zamah našeg Saveza gradova iskoristi i dostojno proširi i upotpuni na dobro svih naših gradova.

Kakav bi trebao u glavnim potezima da izgleda Komunalno-socijalni i urbanistički biro (institut) našeg Saveza gradova? Ovde je neophodno potrebno da napomenemo da smo mi odlučni protivnici da se on isključivo pripoji univerzitetu. Time se on udaljuje od života, od samih gradova i zalazi u sferu čiste teorije. Naš komunalni i urbanistički

institut ima da ostane pri Savezu gradova kao neograničeno njegova radna i ideološka institucija. Radi višeg, akademskog razvoja urbanizma i drugih naučnih disciplina, primenjenih u komunalnoj akciji, potrebno je da se delatnost ovih Saveznih instituta proširi u toliko što će u njihove vrhovne stručne odbore ući i stručni predstavnici odgovarajućih fakulteta i resornih ministarstava.

Pravi Komunalno-socijalni i urbanistički institut, u kakav se vremenom mora razviti i današnji Socijalni biro Saveza gradova, ima da bude u malome jedno stručno komunalno ministarstvo, samo ne državne nego municipalne prirode. Taj institut je opšta ustanova svih gradskih opština, a ne samo one gradske opštine, u kojoj mu je domicil, što su pogrešno bili shvatili predstavnici pojedinih gradova. On po svojoj eminentno naučno-informativnoj prirodi nije ni isključivo organ Saveza grada, nego uopšte svih naših gradskih opština, sa kojima je u stalnom, direktnom kontaktu. Njegov mnogostruki i obilan rad ima u svakoj prilici da bude na raspoloženju svima gradskim opštinama u državi, a ako se nekada naš Savez gradova proširi u Savez gradova i opština (kao što je to slučaj kad većine inostranih Saveza) onda i svima opštinama u državi!

Komunalno-urbanistički institut našeg Saveza, — slično pariskom, a naročito germanskom tipu — mora da najsvesnije proučava i prati celokupnu komunalnu akciju u zemlji. Kod Berlinškog urbanističkog instituta, na primer, nalazili smo detaljne podatke, koji su se odnosili na komunalno-urbanističke prilike pojedinih jugoslovenskih gradova. Prirodno je, da naučno-informativne pretenzije K. S. U. instituta našeg Saveza gradova bar prvih dana ne mogu ići van naših etnografskih granica, ali u njima se moramo najdetaljnije snalaziti!

Komunalno socijalni i urbanistički institut (biro) Saveza gradova imao bi u početku ove sekcije:

1.) Urbanističko-tehničku, 2.) komunalno-socijalnu, 3.) kulturno-propagandističku, 4.) finansijsko-privrednu i 5.) administrativno-pravnu.

Slično svima institutima ove vrste, i naš bi morao ekspeditivno da nastane da, pre svega, prikupe od svih gradskih opština sav potreban statistički i informativni materijal iz celokupne komunalne oblasti: finansijsko-privredne, socijalno-zdravstvene, kulturne, tehničko-urbanističke, itd. Taj materijal ima, zatim, da se utvrđenim statističkim metodama sistematizira i sredi. I sva pitanja, koja izbiju na dnevni red snagom komunalnih problema, moraju tu naći ne samo svoju bazu, nego i svoje formulisano rešenje!

Ko to drugi u državi može da primi na sebe!?

Državna administracija, birokratizirana i detaljisana resornim ministarstvima, ne može. Ni jedna državna ustanova nije ni kompetentna za to, čak i kada bi bila u stanju da koordinira svu tu komunalnu akciju. Mnoge lokalne op-

stinske uprave, pak, nisu dovoljno obavештene o komunalnoj nauci. A u koliko to i jesu, sve su bez izuzetka preokupirane hitnim poslovima svoje lokalne zajednice i u najboljem slucaju mogu biti samo od lokalnog značaja.

Sve to opravdava egzistenciju ove socijalne međugradske institucije. Samo se ne sme ni momenta gubiti iz vida, da ovaj komunalni i urbanistički biro Saveza gradova ima da radi u potpunoj saglasnosti i sporazumu sa gradskim upravama, a ne da im se nameće kao neka vrsta stručnog komunalnog diktatora, kao što su nam to pojedini gradovi najdobronamernije predlagali! Jer to bi bio instinski paradoks, da ova delikatna samoupravna institucija, koja u krajnjoj liniji ima da razvija gradsku samoupravu, nasrće na nju i njenu slobodu samoopredeljenja, pa makar i u pitanjima koja su po svome značaju van svake diskusije.

Iz ovih kratkih izlaganja groso modo može se jasno da uoči, da je jedna u istini od najaktuelnijih dužnosti Saveza gradova, da što pre pristupi formalnom ustanovljavanju ili, još bolje reći, proširenju i normiranju već ustanovljenog Komunalno-socijalnog i urbanističkog biroa Saveza gradova i njegovom docnijem preobraćaju u jedan Komunalni institut.

Treba još dodirnuti finansisko pitanje za održavanje ovog biroa odnosno instituta Saveza gradova: 1.) Kao i svuda u svetu, u njegovom održavanju treba da učestvuje država znatnim dotacijama; 2.) Sve industriške ustanove, koje uživaju ma kakvu gradsku beneficiju, dužne su da uzmu učešća u njegovom izdržavanju; 3.) Da se po donošenju i stipulisanju jedne uredbe sa zakonskom snagom, i sva osiguravajuća društva opterete većim ulogom u korist Komunalno-socijalnog instituta Saveza gradova, jer njegov rad ide direktno u korist osiguravajućih društava, pošto poboljšanjem komunalno-socijalnih i zdravstvenih uslova života u našim gradovima produžava prosečan vek građana, a raznolikim profilaktičnim merama sanitarne službe sprečava i delimično snižava rizik osiguravajućih društava u grani osiguranja života. 4.) Članske kvote gradskih opština, ali koje neće zavisiti od broja stanovnika u odnosnoj opštini nego od drugog mnogo pravednijeg i socijalnijeg kriterijuma. Primera radi pominjemo, da bi po dosada usvojenom merilu — broju gradskog stanovništva — zaostali i privredno umrtvljeni gradovi Bitolj, Bela Crkva i slični njima plaćali znatno veću kvotu od malih ali ekonomsko jakih slovenačkih gradova, čija je industrija pokazala zavidan prosperitet...

Ali, svesni da su baš pitanja finansiranja jednog svestrano uređenog Komunalnog instituta Saveza gradova i glavni kamen spoticanja oživotvorenju ove tako potrebne institucije, mi se za sada zadržavamo samo na obimu jednog Komunalno-socijalnog i urbanističkog biroa, koji bi bio odeljak stalne savezne kancelarije u Beogradu, kao što je to bio i do danas, i koji neće zahtevati ne-

ka veća finansiska sretstva. Docnije, kada nam pri-like to dozvole, predložićemo detaljan program o preobraćaju njegovom u jedan samostalan Komunalni institut Saveza gradova, pri kome bi bile ustanovljene i stručne Komunalne akademije niže, srednje i više za gradsko komunalno činovništvo...

Ne treba da nas plaši ni veličina poduhvata u formiranju ove savezne institucije, ni oskudica u finansiskim sretstvima. Treba se opravdano nadati, da će se docnije moći da izdejstvuje stalna dotacija ministarstava, kao i detašovanje činovnika za administrativni i statistički rad, koji bi bili plaćeni od strane respektivnog ministarstva ili delimično i od prestoničke opštine, jer je jedna ovakva obavешtajna institucija neophodna i samim državnim vlastima.

Pri tom beogradska kancelarija Saveza gradova sa svojim današnjim Socijalnim biroom, — koga je ustanovila ovlašćenjem plenuma Saveza gradova u Skoplju, Osijeku i Novom Sadu — već je u veliko pristupila sprovođenju svoga radnog programa u život, i na tome polju svoje delatnosti dala i izvesne rezultate.

I same nam državne potrebe diktuju osnivanje jedne ovakve institucije. Sve češće nam se dešava da kancelarije pojedinih ministarstava traže hitno detaljne podatke sa tabelama i grafikovima o pojedinim socijalno-komunalnim prilikama naših gradova?! Ko će da im da ako Savez gradova taj materijal unapred ne sredi?! Mnogi grad ponaosob još i mogao bi takve podatke o sebi da da, ali ko će dati o svima gradovima Jugoslavije ako to ne sredi jedan naučni biro Saveza gradova!

Zato su nadležni faktori sa punim pravom oglasili u svima takvim konkretnim slučajevima za najpozvanijeg — Savez gradova! A Savezu gradova te podatke moći će sa punim uspehom da pruži samo njegov stalni Komunalno-socijalni i urbanistički biro, koji po samoj prirodi svoga poslovanja mora biti u Beogradu.

Iznad ovih razloga, najbitniji i najglavniji je razlog normiranja ovog komunalno-socijalnog i urbanističkog biro-a u tome, što će on prikupiti i srediti sav materijal koji je razbacan tu i tamo, i bez ikakve organske veze, i na osnovi tog materijala ne samo pomoći da se postave tačne komunalno-socijalne teorije ili već postavljene da se potvrde, nego da se i idejama ostvarenja jedne radne samouprave, za koje se sa toliko požrtvovanja bori Savez gradova, na najubedljiviju način osigura puna i zaslužena pobjeda!

Rekli smo da su Kongresi gradova glomazno telo, teško pokretljivo. Oni su zato da daju direktivu i da stvaraju i sankcionišu predloženi radni program. Sav drugi rad i inicijativni, i naučni, i egzekutivni ima da pripadne stalnoj beogradskoj kancelariji Saveza gradova i odeljku iste — Komunalno-socijalnom i urbanističkom birou. Samo tako Savez gradova ima da bude ono što treba da bude: veliki vođ gradova u

WWW.LINJIB.RS
У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А
Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

svima granama komunalne politike i u svima svakidašnjim brigama gradskih opština...

Naši gradovi pod senkom finansijske depresije

Prelazimo na ulogu Saveza gradova u odnosu na komunalne finansijske naših gradova.

Do sada je kod opštinskih i gradskih budžeta poslednja instancija bila Ministarstvo finansija, protivu čije crvene pisaljke nema u stvari ni milosti, ni apelate! Savez gradova, koji u odnosu na budžete gradskih opština nije predviđen ni kao konsultativna, ni kao kasirajuća institucija, uspevao je u budžetskoj politici svojih članova, gradova, da im pomogne zahvaljujući jedino savremenim shvatanjima i predusretljivosti, na koju je njegovo Otvornišтво poslova nailazilo kod stručnih referenata, šefova i načelnika ministarstva finansija koji su u svome liberalizmu otišli daleko ispred zastarele nam finansijske jurisprudencije! Ali normiranu ulogu u raspravljanju pitanja komunalnih finansija naš Savez gradova nema. Međutim, to je vrlo teška pogreška. Niko u komunalnom pogledu nema ni više teoretskog razumevanja, ni praktičnog iskustva od Saveza gradova, resp. od njegovih stručnih odbora i poslovnih kancelarija. Sastavljen iz samih stručnjaka, predstavnika naših gradskih opština i najuglednijih predstavnika naše komunalne nauke, Savez gradova je i srcem i mozgom nerazdvojno vezan za komunalni napredak naših gradova. A komunalnog napretka može da bude samo onda, kada se komunalne finansijske regenerišu tako, da izvori prihoda i utoke rashoda budu socijalno pravedne, napredne i produktivne.

Kad je već propušteno da se Savez gradova legalizuje zakonom o gradskim opštinama — što se mora učiniti prilikom prvih izmena i dopuna toga jako šturog zakona, — onda nam ostaje kao jedini čestan i racionalan izlaz iz nezgodne situacije, da se on prizna budućim zakonom o komunalnim finansijama. To priznavanje ne mora da bude izrično, nego ipso facto, kroz delegiranje dužnosti Savezu gradova da instruiira, kao i učestvuje preko svoga predstavnika kao savetodavni organ prilikom odobravanja gradskih budžeta kod najviših nadzornih vlasti.

Savez gradova dužan je preko svog finansijsko-privrednog stručnog odbora ne samo da prati celokupno finansiranje naših gradova, nego i da stručnim upustvima, savetima i inicijativnim pokretanjima radi na unapređenju komunalnih finansija. Sve su programske dužnosti Saveza gradova važne ali je jedna više nego značajna, ona je sudbonosna. To je briga o komunalnim finansijama. Tešku ekonomsku i finansijsku krizu preživljuje cela država, pa prirodno i svi naši gradovi. Zbog nedostatka snažnih materijalnih kredita, zaledio se sav pravi komunalni polet naših gradova. O velikim građevinskim, sanitarnim, privrednim i socijalnim planovima gradskih opština nema ni pomena. Negde vegetiraju, a u velikoj većini slučajeva prosto i ne

postoje. Gradske opštine svedene su zato u mnogo slučajeva na ulogu administrativne i prvostepene policijske ekspoziture i biroa za izradu glasačkih spiskova! Ovo mrtvilo moglo bi se i trpeti da je ono vezano za jedan kraći period od 6-7 meseci; na žalost, ono traje već pet godina i trajaće izvesno još toliko. A dopustiti da se za čitavu jednu deceniju ugasi komunalni život — znači sahraniti samoupravu, i ako ne uvek formalno, a ono stvarno, jer se današnja komunalna samouprava odlikuje od ranije, baš po tome, što je ranije vršenje socijalnih dužnosti bilo poslednja tačka u skali komunalne akcije, a danas je prva, *najpreča i najvitalnija*. Ali za taj posao, kao i za druge komunalne poslove, treba mnogo novaca, a tog likvidnog novca nemaju jugoslovenske gradske opštine. Zato gradski programi stoje zaleđeni; veliki komunalni planovi za plasiranje neuposlone radne snage leže u prašini opštinskih arhiva. Sve je zaleđeno jer se nema novaca. Međutim, više od 67% naših gradskih opština imaju dosta svoga nepoekarnog imanja, nezaduženog ili vrlo malo zaduženog. Uprava fondova, odnosno naša Hipotekarna banka, i sama nema toliko likvidnih sredstava da zadovolji sva traženja gradskih opština. Nekima je dala bar peti deo od potrebnih im kredita, ali većini nije mogla da da ništa. Zar ta situacija ne stavlja na dnevni red, pre svega drugog, iznalaženje finansijskih izvora za naše gradske opštine? Novca u svetu ima, i on, nepoverljiv u ovoj krizi poverenja, leži trezoriran, On čeka svoj plasman, ali se plaši, i traži sigurne garancije. Dotle desetine naših gradova ne rade ništa, nego žive i vegetiraju od danas do sutra, lišeni finansijske mogućnosti za rad većih razmera. Šta bi npr. prema ovoj teškoj finansijskoj situaciji većine naših gradova bila jedna od prvih dužnosti Saveza gradova na polju komunalnih finansija?! Da odmah izda potrebna naređenja svojoj kancelariji, odnosno Socijalnom birou u Beogradu, i svima gradskim opštinama, prvome da sredi i sistematiše, a drugima da mu pošalju hitno sve potrebne podatke o veličini najneophodnijeg hipotekarnog zajma, o stanju nepokretne opštinske svojine, o veličini dosadašnjeg hipotekarnog i letećeg opštinskog duga, o radnom programu, odnosno na šta se respektivni zajam ima upotrebiti itd.

Sve te podatke u najkraćem roku ima stručno da sredi Komunalno-socijalni biro beogradske Savezne kancelarije i pošalje Savezu gradova a on, pošto sve to prostudira, da uputi sekretarijatima inostranih Saveza gradova, kao i Međunarodnom i Sveslovenskom Savezu, s molbom da nastanu da se gradovima Jugoslavije osigura dugoročni zajam od naznačene sume na podlozi njihove nepokretne svojine.

Pre toga na svojim poslovnim plenumima Savez bi imao da prouči mogućnost osnivanja jedne velike međugradske Komunalne banke sa otkomom za osiguranja itd.

Irelevantno je, da li bi ta Komunalna banka u celini bila isključivo svojina gradskih opština i njihovih štedionica ili sa majoritetom akcija. Preko te banke vršilo bi se davanje zajmova, razume se u sporazumu sa Savezom gradova. Ova centralna Komunalna banka vršila bi i celokupno socijalno osiguranje gradskih službenika. Pri toj Komunalnoj banci imao bi isto tako da se putem državnih dotacija, opštinskih budžetskih kvota i obaveznog socijalnog prireza na progresivnoj bazi stvori veliki fond za izdržavanje neuposlenih radnika (u vidu izdavanja investicionih zajmova gradskim opštinama iz tog fonda za produktivne radove radi ublaženja neuposlenosti itd.)

U vezi zaključivanja kolektivnih komunalnih zajmova, trebalo bi da beogradska kancelarija Saveza gradova u Beogradu, još za vremena dobije načelni pristanak merodavnih nadzornih vlasti da će se Savezu gradova, resp. odnosnim gradskim opštinama, izaći u svemu na susret od strane države, pa u krajnjem slučaju, na eventualni zahtev bankovnih sindikata, i jemstvom same države. Na ovo jemstvo treba s pravom računati zbog toga što bi Komunalna banka unošenjem ogromnih suma u našu državu mnogo pripomogla ublažavanju novčane krize u gradovima i plasmanu radne snage, čija se kriza sve većma ocrtava! Pa kako su ovo po prevashodstvu poslovi same države, to dragovoljnim preduzimanjem njihovog velikoga bremena na svoja pleća, Savez gradova ima i prava i nade da računa na ženeroznost i uvidavnost jugoslovenske vlade i državnih centralnih vlasti u pogledu ovoga eventualno traženog jemstva!

Danas naši gradovi trpe nezapamćenu krizu, koja popušta tako slabo, da se to popuštanje i ne oseća u masama gradskog živilja. Na protiv, i ako cene na veliko padaju stalno, naročito namirnica, ipak cene njihove na detalj na mnogim gradskim tržištima sistematski rastu. Naši veliki gradovi, a naročito Beograd, stoje pred jednim veštački stvorenim talasom poskupljivanja života, koji će biti u toliko teži, što je Beograd, kao i glavni banovinski gradovi, po svojoj socijalnoj strukturi, grad ekonomski malih ljudi, onih, kojima su i plate, i penzije, i nadnice nepodnošljivo male i još smanjene. U zabludi su merodavni faktori, da su se naše prilike prilično stabilizovale i cene životnim namirnicama spale na jednu »snošljivu visinu«! Ova teška situacija izaziva potrebu komunalne intervencije, ali ne samo administrativne, nego i privredne! Moraju se stvoriti opštinska privredna preduzeća, koja će regulisavati tržišne cene i suzbijati im veštačko skakanje. Za sve to, kao i za investicione poslove, treba likvidnog novca, koga gradovima mora da traži i pronade Savez gradova! Pored toga Savez gradova je dužan da hitno prouči sve detalje ove aprovizaciono-privredne politike gradskih opština, i da za istu izradi jedan uzoran opšti program za sve gradove!

Isto tako Savez gradova, preko svoje stalne kancelarije, trebao bi da pronade mogućnosti

snabdevanja naših gradova i opština neophodnim i raznim mašinama, motornim vozilima, automatskim čistačkim kolima, požarnom spremom, motornim prskalicama, autobusima, sanitarno-higijenskim uređajima itd., i to sve na bazi dugoročnih budžetskih amortizacija. Danas imamo nekoliko država, čija je industrija gornjih objekata ukočena baš zato, što je na tržište izbacila ogromne i nepotrebne štokove robe. Sekretarijati i stručni birovi njihovih Saveza gradova rado će nam izaći u susret i svojim informativnim radom, i intervencijom za što povoljniji aranžman u nabavci ovih neophodno potrebnih objekata za naše gradske opštine.

Samo ovakvim shvatanjem i ovakvom konkretnom delatnošću, naš Savez gradova ima da bude realna, životna vrhovna institucija za sve naše gradove i njihove komunalne uprave. Budimo iskreni, pa priznajmo da naš Savez gradova nije došao na taj stepen organizacije, na kome se, uostalom, vrlo mali broj evropskih Saveza i nalazi!

Međutim, da je Savez gradova legalizovan i formalno, zakonski, kao što je u stvari najveći naš arbitar za sve komunalne probleme i u svakom pogledu najviši forum naših gradova — ne bi se moglo da dogodi ono što smo mi, ispitujući socijalne prilike naših gradova, utvrdili: da 42% naših gradskih opština nema ni budžetske pozicije za neuposlone, da nema nikakav radni program, da nema ni jednu važniju socijalnu ustanovu, pa čak ni jednu ustanovu za — zaštitu dece!

Savez gradova u svima ovim slučajevima ima da kroz svoje stručne odbore daje direktivu, a gde nema sretstava ni za osnovni komunalni rad, on bi bio dužan da tom gradu pomogne, da ta sretstva zajedno sa njim posredno ili neposredno iznađu, i to bez tutorisanja nadzornih vlasti!

Mi smo i ranije u nekoliko navrata podvukli „da su naročito značajne težnje gradova i pojedinačne, i one manifestovane kroz Savez gradova za finansisku autonomiju. Te su težnje napredne, liberalne i socijalno-pravedne. Gradovi ne shvataju tu finansisku samoupravu u smislu feudalnih barijera sa sopstvenim carinskim granicama ma u kojoj formi. Njihovo shvatanje finansiske samouprave, koje se ocrtava iz celokupnog dosadašnjeg rada naših gradova kroz svoj Savez, ogleda se u neokrnljenom pravu gradova da *sami iznalaze svoje finansiske izvore*, da se sami staraju o svojoj komunalnoj zajednici, da u nesmetanom finansiskom poletu svoje municipije ne budu ometani ni ignorancijom jednih, ni birokratizmom drugih. Još pravilnije rečeno, oni traže zakon o komunalnim finansijama, koji će unificirati i učiniti jednoobraznom ne samo finansisku akciju opštine, nego i finansiski nadzor državnih vlasti nad njom.

Gradove treba razumeti čak i kad bi u svojim pojedinačnim žalbama uzeli jednu notu više. U časovima ovakve krize, diapazon je neukusna svirepost. To je paradoks ali istinit. Stanje je komunalnih finansija naših gradova

neizdržljivo. Veliki deo realnih socijalno pravičnih prihoda osporen; drugi su se dobrim delom pokazali fiktivni.

Kad lađa tone, sav se teret baca u more. Većina gradskih opština pred avetinjom krize, proglasila je za teret i ono što ne pretstavlja u stvari teret; što, naprotiv, pretstavlja glavni stimulator komunalnog života. Pojedine gradske opštine, vođene pogrešnim shvatanjem svoje prave uloge, odbacile su još pre tri godine najvećim delom i svoju socijalno-komunalnu politiku, i sve investicione radove. Savez gradova, pošto nije i formalno priznat od strane države, kao najviši legalizovani stručni forum za opštine i municipije, nije mogao, lišen kompetencije, da čini nazadnim shvatanjima pojedinih gradskih opština svoje primedbe, a još manje da kasira učinjene pogreške. Zato je, (usled osustva savezne stručne intervencije), štednja pogrešno uzdignuta na visinu religiozne dogme; redukcija plata i osoblja proglašeni su za poslednju reč komunalne mudrosti. Ali preduzete mere ne pokazuju očekivane efekte. Kriza i dalje kao polip davi sve naše životne sokove. U 80%, evropskih gradskih opština trpe je ma u kom obliku. I mnoge od njih, baš kao i mi, odbacuju sve od sebe i rezignirano očekuju bolje dane, kao da oni imaju da dođu nezavisno od nas, kao što dan dolazi po šle noći. Ali ta nova plima prosperiteta, ta očekivana zlatna kiša može da dođe samo kroz konstruktivni rad celokupne društvene zajednice, naročito javnih tela, a među njima na prvom mestu gradskih opština, kroz jednu ogromnu mobilizaciju sviju radnih snaga i sviju novčanih rezervi.

U današnjem stanju stvari gubi se često i duh i pravilna orijentacija. Gradske opštine trpe i očekuju spasenje. Ali se u javnosti malo istražuju nove mere, malo proučavaju novi izvori, malo ispituju nove metode rada za brzo i zdravo rešenje životnih problema našeg naroda, koji još i danas ima sve uslove za puno blagostanje, sasvim suprotno svima industriskim i veliko-kapitalističkim državama Evrope i Amerike, gde je sam sistem produkcije i kapitalističkog društvenog uređenja u neminovnoj agoniji.

Danas je po naše gradove najteže pitanje finansija. Ni jedna se socijalna, ni komunalna akcija ne zasniva na praznim kasama! Ali gradovi lutaju, nemajući potpune orijentacije... Kao i u mnogim drugim prilikama, i ovde se oseća kolosalna uloga koju Savez gradova treba da odigra

u životu gradova. Savez je već uspeo da iz velikog konglomerata određenih i neodređenih želja, iz jasnih i nejasnih stremljenja ka izmeni komunalnih finansija, iz duboko proučenih i površno bačenih ideja, iz svega, da razumno formuliše ono što je kod svih zajedničko, što je opšte, što je, najzad, najbolje, i tako je rezimirao jedno kolektivno gledište o uređenju komunalnih finansija, sa kojim su već upoznati naši merodavni krugovi!

Nažalost, to odlično formulisano gledište prohujalo je bez dejstva kao struja ozona posle grmljavine. I uvek će tako prohujati dok se Savez gradova ne prizna i ne legalizuje. Tek tada će Savez gradova moći da naiđe na puno razumevanje i gotovost nadležnih, da se i ovim opravdanim težnjama gradova za širokim finansiskim rasterećenjem izade na susret, i da se zakonom o komunalnim finansijama u glavnim linijama propišu i odrede putevi i granice komunalnog finansiranja, da se obeleži priroda osnovnih finansiskih (komunalnih) izvora i da se onemoguću svaki dalji pokušaj da komunalne finansije budu socijalno nepravedne i reacionarne. To je dovoljno. Detaljisanja treba ostaviti samoupravi grada, njenom slobodnom poletu, uvidavnosti i njenom najboljem poznavanju svojih lokalnih prilika. Na Savezu je gradova, čim on bude legalizovan, da se bori za donošenje jednog socijalno-pravednog i savremenog zakona o komunalnim finansijama, koji će bar donekle izvući naše gradove iz ovog očajnog finansiskog haosa.

Zaključak

Završavajući ovu kratku studiju mi imamo samo ove želje:

Da Savez naših gradova svojom borbenošću, koja je od početka njegovog osnivanja bila dostojna, izdejstvuje što pre da se dopunom Zakona o gradskim opštinama prizna od države kao najviši komunalni forum i radni, stvaralački vođ i reprezentant svih naših gradova; da njegove odluke, koje se zasnivaju na odlukama kongresa i plenuma pretstavnika gradova, budu obavezne za sve gradove i da udruživanje gradova u svoj Savez gradova bude obligatorno. Kad se sve ovo dobije, onda će biti olakšana savezna kolektivna akcija na preporodaju naših gradova, a naša gradska samouprava neće biti samo politička — što je bio građanski ideal do rata — nego i socijalno-radna samouprava, što je ideal naših dana i naših generacija.

Богдан Крекић,
бећник града Београда

С к у п о њ а

Широка јавност није у довољној мери упозната са постојањем несразмере цена аграрних и индустријских производа у целој свету, а код нас нарочито. Томе несразмери цена, такозваним привредним маказима, највишим делом се приписују узроци овој дуготрајној и страховитој привредној кризи која угрожава егзистенције не само ситне већ и оне најкрупније и доводи до политичких манифестација са врло далекосежним последицама.

Успоставити равнотежу цена аграрних производа са ценама индустријских производа значило би створити главне услове за уравнивање пута за нормализовање привредних прилика и градског живља и за исцелене, колико толико, тешких социјалних последица које је она немилице за собом оставила у виду пустоши на разним пољима породичнога и првенствено друштвенога живота.

Цене аграрних производа код нас су, најзад, ових дана почеле и нагло и високо да скачу!

Онај ко ствара брзе и површне закључке, може у тој појави да види пут ка нормализовању наших привредних прилика и да затварање привредних маказа поздравља као непосредан пут ка благостању које ће непосредно да се одрази на све друштвене редове.

Има случајева када би скакање цена пољопривредних производа, нарочито ако би се то ограничило само на пољопривредне производе, за привредни живот заиста значило благодат. Када би са поскупљењима која су ових дана настала био такав случај, онда ми не би имали разлога да овоме напишу дамо наслов „Скупоња“, него би смо га крстили са „Нека је срећно!“

Нажалост, морамо да подвучемо: да скакање цена аграрних производа, које је настало, не значи увод у привредни просперитет. Управо поводом најновијега пораста цена има разлога за страховање да грађанство Београда улази у један много црњи период привредног и социјалног живота, него што је био онај у минуломе најтежем времену.

Факат који показује да су до сада цене индустријских и цене аграрних производа стајале у стално високој сразмери на штету а-

грарних произвођача, доказује да је рад нашег пољопривредника био стално потцењиван и да су производи његови бивали ношени у бесцење. Сталан несразмер цена већ годинама, поред високих намета, онеспособио је најширу нашу народну масу да се на пијацама појави као купац индустријских производа.

Логично би било, према томе, да се пораст цена аграрних производа манифестује у појачаном приливу новца на село и у појачаној куповној способности сељака на нашим гратским пијацама.

Али да би се пораст цена аграрних производа овако манифестовао, постоје извесни важни предуслови. Пре свега да жетва цереалија дадне нормалан годишњи принос и да на пијаце наше и у иностранству буду избачене уобичајене количине аграрних производа. Тек у том случају поскочиле цене аграрних производа на данашњу висину, значиле би за нашег пољопривредног произвођача нешто јер би му донела повећане новчане приходе изнад уобичајених, које би он могао да пласира на вишим гратским пијацама и које би на другој страни нашле одраза у јавним финансијама и у повећаном кружењу свих привредних добара.

Пораст цена аграрних производа који је наступио, није, нажалост, дошао као последица какве нарочите привредне или социјалне политике, него је наступио аутоматски, по њоравоме закону понуде и тражње. Суша је ове године увелико упропастила летину. Жетвени принос је знатно подбацио. У току целе године пијаце су у цереалијама увелико оскудевале. Потражња је била стално већа од понуде. Најсиромашнији наши грађани чак и у по лета су морали да једу стари пасуљ... Јесења жетва је била резиме сушне, рђаве године. Цене су скочиле у сразмери са подбацивањем жетвеног приноса. Награђивање труда аграрних продуцентата остало је при старој несразмери према индустријским производима. Пораст цена пољопривредних производа није, дакле, донео ни привредне ни социјалне користи.

Обратно. Узроци који су довели до пораста цена аграрних производа довели су до велике несреће не само широку масу београд-

Богдан Крекић,
већник града Београда

С к у п о ћ а

Широка јавност није у довољној мери упозната са постојањем несразмере цена аграрних и индустријских производа у целој свету, а код нас нарочито. Томе несразмери цена, такозваним привредним маказима, највишим делом се приписују узроци овој дуготрајној и страховитој привредној кризи која угрожава егзистенције не само ситне већ и оне најкрупније и доводи до политичких манифестација са врло далекосежним последицама.

Успоставити равнотежу цена аграрних производа са ценама индустријских производа значило би створити главне услове за уравнавање пута за нормализовање привредних прилика и градског живља и за исцеленење, колико толико, тешких социјалних последица које је она немилеце за собом оставила у виду пустоши на разним пољима породичнога и првенствено друштвенога живота.

Цене аграрних производа код нас су, најзад, ових дана почеле и нагло и високо да скачу!

Онај ко ствара брзе и површне закључке, може у тој појави да види пут ка нормализовању наших привредних прилика и да затварање привредних маказа поздравља као непосредан пут ка благостању које ће непосредно да се одрази на све друштвене редове.

Има случајева када би скакање цена пољопривредних производа, нарочито ако би се то ограничило само на пољопривредне производе, за привредни живот заиста значило благодат. Када би са поскупљењима која су ових дана настала био такав случај, онда ми не би имали разлога да овоме напишу дамо наслов „Скупоћа“, него би смо га крстили са „Нека је срећно!“

Нажалост, морамо да подвучемо: да скакање цена аграрних производа, које је настало, не значи увод у привредни просперитет. Управо поводом најновијега пораста цена има разлога за страховање да грађанство Београда улази у један много црњи период привредног и социјалног живота, него што је био онај у минуломе најтежем времену.

Факат који показује да су до сада цене индустријских и цене аграрних производа стајале у стално високој сразмери на штету а-

грарних произвођача, доказује да је рад нашег пољопривредника био стално потцењиван и да су производи његови бивали ношени у бесцење. Сталан несразмер цена већ годинама, поред високих намета, онеспособио је најширу нашу народну масу да се на пијацама појави као купац индустријских производа.

Логично би било, према томе, да се пораст цена аграрних производа манифестује у појачаном приливу новца на село и у појачаној куповној способности сељака на нашим гратским пијацама.

Али да би се пораст цена аграрних производа овако манифестовао, постоје извесни важни предуслови. Пре свега да жетва цереалија дадне нормалан годишњи принос и да на пијаце наше и у иностранству буду избачене уобичајене количине аграрних производа. Тек у том случају поскочиле цене аграрних производа на данашњу висину, значиле би за нашег пољопривредног произвођача нешто јер би му донела повећане новчане приходе изнад уобичајених, које би он могао да пласира на вишим гратским пијацама и које би на другој страни нашле одраза у јавним финансијама и у повећаном кружењу свих привредних добара.

Пораст цена аграрних производа који је наступио, није, нажалост, дошао као последица какве нарочите привредне или социјалне политике, него је наступио аутоматски, по ћоравоме закону понуде и тражње. Суша је ове године увелико упропастила летину. Жетвени принос је знатно подбацио. У току целе године пијаце су у цереалијама увелико оскудевале. Потражња је била стално већа од понуде. Најсиромашнији наши грађани чак и у по лета су морали да једу стари пасуљ... Јесења жетва је била резиме сушне, рђаве године. Цене су скочиле у сразмери са подбацивањем жетвеног приноса. Награђивање труда аграрних продуцентата остало је при старој несразмери према индустријским производима. Пораст цена пољопривредних производа није, дакле, донео ни привредне ни социјалне користи.

Обратно. Узроци који су довели до пораста цена аграрних производа довели су до велике несреће не само широку масу београд-

ског становништва, које је са 80% сиромашно, него су довели до несреће и 70% сеоског становништва, наше најшире народне масе. Јер око 70% од укупног броја нашег сеоског становништва живи на малим земљишним парцелама, које могу да им обезбеде живот тек при нормалном жетвеном приносу. Подбацивање жетвеног приноса за масу тога света значи несташицу у најелементарнијим сретствима за живот. Накнаду за оно што је суша упропастила они могу да траже на пијацама. Тамо би морали све скупо да плате — по поскупелим ценама. А паре за које би могли да купе оно што им недостаје због рђаве године, они немају одакле да узму сем из наднице — ако им успе да се негде упосле у нашој гратској привреди.

Код оголеде потрошачке масе на унутрашњим пијацама, изгледи за успеле градске привреде могу доћи само од повећаног извоза индустријских производа. А преко ноћ нити се индустрије оспособљавају за експорт у размерама колико би нама требало да успелимо домаћих људи, нити се, ако би за експорт биле и оспособљене, преко ноћ могу да нађу и под повољним условима освоје стране пијаце.

Скупоћа животних намирница која је настала јесте наш општи, национални проблем.

Од појаве скупоће имаће велику штету огромна већина гратског, првенствено београдског становништва, као и огромна већина сеоског становништва.

Али од поскупљивања аграрних производа ће, нема сумње, неко имати и користи. Зло за једнога често се обрће у добро за другога. Треба осматрити ко су ти што би могли бити корисници из опште народне несреће, па предузети мере да зло за широку народну масу, ако већ мора да буде, буде барем што мање и што лакше.

Да би смо одговорили на питање ко су корисници, ми желимо, пре свега, да дамо неколике бројке које ће нам помоћи при тражењу објективног одговора.

Према податцима које дају службени извештаји Београдске општине, цене су на београдској пијаци биле:

доба	пшеница	брашно	хлеб	кром-
1935	100 кгр.	бело	бели млеко	пир пасуљ купус
VI	139.75	2.75	3.00 2.12 1.50	4.12 4.50
IX	133.75	3.00	3.50 2.25 2.87	4.37 3.37
X	172.50	3.00	3.50 2.37 3.25	4.50 3.50
месо				
	говеђе	свињско	маст	сланина
VI	8.00	13.00	13.00	18.00
IX	8.00	13.50	13.00	19.50
X	8.00	13.50	13.00	19.50

Све ове цене кад се саберу узимајући и пшеницу на један килограм, износиле су заједно:

јуна 1935 59.99 динара;
септембра 1935 73.36 динара и
октобра 1935 75.84 динара.

Осим чиновника и радника који немају куд из градова и који морају све предузети да се ту постарају за своје добро, не сме се губити из вида да ће наредне зиме у градове наше, опет првенствено у Београд, бити у велико повећана навала сиромашног света са села, оних којима на маленој земљишној парцели суша није оставила довољно усева да би у целини могли да презиме и са свога и на своје сачекају нове плодове. У градовима за њих треба створити сношљивије услове за живот, ако се они већ морадну ту да стекну.

А како хлебац претставља основну животну намирницу за огромну масу сиромашног света, питање цена брашна и хлеба представља један од крупних проблема у који морају да уђу београдска и остале градске општине.

Ми смо напред изнели, према службеним податцима, кретање цена појединим артиклима по разним месецима. Цифре које смо изнели показују одређен сразмер између цене пшенице, брашна и хлеба. Питање је да ли је онај однос који је тако исказан, правилан и нормалан.

Анкета коју смо ми вршили показује да стање није нормално и да постоји знатна несразмера у односу појединих цена — разуме се на штету београдског потрошача. Ми ћемо изнети неколико примера.

Стручни људи тврде да се од најлошије пшенице на мекињама изгуби 28%, а за мелаву и растур да оде округло 12%, или укупно 40%. Мекиње престављају вредност отприлике половине вредности брашна. Пуштамо то на страну и узимамо као и да оне иду на губитак, и као губитак рачунамо оних 40%. Са тих 40% више, 100 килограма брашна

	смело би да стоји из млина	стајало је у продаји на мало	или више за
у јануару 1935	157.30	287.00	129.70
у јуну 1935	195.65	275.00	79.35
у септем. 1935	187.25	300.00	112.75
у октобру 1935	241.70	300.00	58.30

То је прво поље по коме би требало потражити и наћи овакав несразмер у ценама.

Друго поље је однос цена брашна према ценама хлеба.

Као опште признато правило важи да се из 100 килограма брашна добива 130 килограма хлеба. Са разликом од оних 30 килограма узима се као сасвим довољно обештећење за произвођаче хлеба, и изводи се правило да цена једног килограма хлеба ни

у ком случају не сме бити већа од цене једног килограма брашна. Али и ту има знатних разлика — разуме се опет на штету потрошача. На пример била је

1935 год.	цена 1 кгр. белог брашна	цена 1 кгр. белог хлеба
јануара	2·87	3·50
јуна	2·75	3·00
октобра	3·00	3·50

И на овоме пољу има се, дакле, бесумње, штошта да проконтролише и да доведе на праву меру.

Овај несразмер у ценама између пшенице и брашна и брашна и хлеба, показује двоје. Прво да је ситни произвођач пољопривредних производа далеко од тога да партиципира у добити на овако високим ценама које даје наше градско становништво. И друго, да

градско становништво плаћа и сувише скуп трибут некоме за посредничке услуге које пољопривредне производе од произвођача донесу до потрошача.

А као што то важи за пшеницу и брашно и хлеб, тако то, нема сумње, мора да важи и за све друге елементе за исхрану градског становништва.

Скупоћа преставља један крупан и сложен проблем. Нужно је у тај проблем свестрано ићи и јавном интервенцијом, на начин како се то покаже као корисно, утицати посредно и непосредно, како би се зле стране тога великога социалнога зла у што већој мери ублажиле за оне друштвене редове којима је социална заштита најпотребнија. Има за то много начина. Потребно је само добре воље да се у проблем уђе. А решења ће се наметнути сама од себе.

Павле Кара-Радовановић,
новинар, већник града Београда

Нерешени проблеми у комуналној политици Београдске општине

У комуналној политици Београдске општине, а нарочито у њеном грађевинском делу, има више нерешених проблема. То је истина, и ми јој морамо погледати у очи.

Данашњи Београд је још далеко од онога што има да буде и што општи и свестрани интереси његови и наше отаџбине изискују.

Београд у будуће има да улаже много труда и бескрајно много свестраних жртава на модерном и хигијенском изграђивању, као и на поправци онога што је до сад погрешно и несавремено подигнуто, или рђаво и нерационално решено. А и тога има много.

Што се Београд још и данас налази у незавидном положају у погледу свога подизања, изграђивања и улепшавања, на сваки начин има да упише првенствено у грех водећим круговима из врхова својих општинских управа, а нарочито ранијих.

Да је Београд у своје време имао општинску управу, која би могла и имала способности да сагледа у далеку будућност, она би при првоме почетку модернога изграђивања, прво израдила реалан а не фиктиван план по коме се има изграђивати, подизати и улепшавати модерни и савремени велики Београд. На жалост, то није урађено, већ се поред једног скоро фиктивног генералног плана оставило да сваки ради по својем нахођењу и како сам схвата и своје и опште интересе. Ни за кога није била тајна, да је малена али народном свешћу, јунаштвом својих синова и мудрошћу својих државника, снажна Србија, сваком указаном приликом истицала своју тежњу, да створи своју велику националну државу и да у њој сврста сва племена нашега народа, те да Београд постане велики престони град, што је ето, остварено. Према тим циљевима наше државне политике и у њеном духу ваљало је да иде и комунална политика Београдске општине; да Београд изграђује, подиже и уређује с обзиром на његову будућност и задатке, који га чекају, као престони град велике и уједињене наше Краљевине.

Али као што рекосмо, није у своје време урађено довољно промишљено и са одређеним планом и здравим разумевањем суштине проблема и Београд се сваким даном налази пред

све тежим проблемима, које има са највећим тежбама да савлађује, те да сада ипак постигне како тако свој задатак.

Нашем Београду много што-шта недостаје и што има не одговара у свему савременим потребама његових становника, већ, као што рекосмо, мора поправљати и исправљати, према садањим и будућим потребама.

Ми се овога пута не можемо освртати на све проблеме, који чекају на своје добро и корисно решење, већ хоћемо да се осврнемо на оно што је истакнуто као актуелно и о њему се већ изјаснила стручна анкета, чак и како мисли да га ваља решити, а то је:

Јатаган-малско питање

Још од онога дана када су беда и невоља створили „Јатаган-малу”, постоји проблем овога несрећнога насеља, које би се могло назвати гробница живих бића, која су осуђена да у овим јазбинама полагају изумиру!

Али како је питање о уклањању „Јатаган-мале”, с обзиром на несрећне гласачке куглице за раније прешестојануарске Општинске управе било постало претежно политичко питање то се оно није могло решити ни до данашњега дана.

Пошто се још одавно осећала јака потреба да се ово питање о уклањању „Јатаган-мале” што пре и што праведније, а и што корисније реши, одређиване су многе комисије и анкете највиших стручњака.

Све те комисије и те анкете гледале су на ово питање прилично неједнако, сем што су се све сложиле да „Јатаган-малу” ваља уклонити пошто пото.

Било је разних предлога на који начин ваља уклонити „Јатаган-малу”, али се ни један од тих комисијских и анкетних предлога није могао у дело привести.

На сваки начин поменути се предлози нису могли у дело привести једним делом, што Општина није имала материјалне могућности, да пресели „Јатаган-малу” на неки свој грађевински плац, на коме би подигла мале хигијенске станове; а другим делом, што ни једна управа није била рада да се у ово пи-

тање умеша из чисто политичко-партијских обзира, демагошког опортунитета.

Али ми све више долазимо до уверења, да ни једна општинска управа ово питање не може решити, па ма ко био на претседничком положају и у градском већу.

Јер кад ово питање нису могле решити после шестојануарске Општинске управе, које нису биране од грађана — гласача — већ постављане од државне власти, још мање ће га решити сутрашња изабрана Општинска управа, која по сили партизанства мора имати обзира према више стотинитим Јатаган-малским гласачима.

Према овоме што је по питању јатаган-малском до сад предузимано и „рађено“, није значило нити значи решење овога питања,

После службених комисија и анкете питање је свакад остајало не решено, а сама Јатаган-мала сваким даном бива све гора и неподношљивија и постаје наша велика срамота, тим пре и више што је опасала својом грубошћу и неуглађеношћу наше државне болнице и Медицински факултет, установе које својом изградњом и уређењем чине част не само Београду но и читавој нашој земљи.

По узору на прошле Општинске управе и садашња, под претседништвом нашега уваженога пријатеља г. Владе Илића, покренула је ово питање у жељи и тежњи да га ипак краја на крај добро и корисно реши, онако како углед нашега Београда изискује и животи оних, који су присиљени да са својом децом у Јатаган-малским јазбинама живе.

Београдска општина била је одредила једну стручну анкету, да ово питање свестрано испита и проучи, па да на основу тога испитивања учини предлог: како и на који начин овај проблем ваља решити.

Одређена анкета врло марљиво је ушла у ово питање и израдила веома опсежан извештај са предлогом за решење и поднела га претседнику Београда на даљи надлежни рад.

Мој драги пријатељ и новинарски колега Господин Слободан Видаковић, шеф Отсека за штампу и културна питања у Општини београдској, који је руковао радом те поменуте анкете, као специјални стручњак у овоме социјално-комуналном питању, изнео је у часопису „Београдске општинске новине“ најважнији део поменутога свога обимног извештаја.

У истоме броју*) часописа Београда саопштена је и одлука Уређивачког одбора којом и сам отвара дискусију по овоме тако важном питању.

Пошто сам, као дугогодишњи одборник, више пута у Општинском одбору истицао по-

требу решења овога тако замршенога питања, то користим и ову прилику да и на овоме месту изнесем како на ово питање гледам и како, као већник, мислим да га ваља решити, те да оно више не стоји на терет Општини.

Поменута стручна анкета није се задржала само на Јатаган-мали, већ се једновремено осврнула и на друга насеља у Београду и у његовој ближој околини, која су постала по узору на Јатаган-малу и која су исто толико ругло за престоницу; стручна социјално-комунална анкета мораће се, проширити још на једно насеље, готово најопасније, које се толико нагло, а до зла бога нехигијенски, подиже крај Чукарице на делу водоплавнога Макиша, у баруштинама око „фабрике“ сапуна г. Јована Петровића, на простору између Обреновачког друма и железнице. Док су остала насеља, па и Јатаган-мала, мирна и свесна да су подигнута противно закону и на здравствену штету становника, који их насељавају, дотле су насељеници Макишког насеља, опасно ратоборни и баш ових дана организују снажан отпор, истичући своја права на подизању и очувању овога насеља.

Вођа Макишана Г. Јован Петровић, фабрикант сапуна, упутно је позив, штампан, свима насељеницима овога макишког насеља, које би се, према правом стању ствари, могло назвати жабокречњак — следеће садржине:

Грађанима Макишког насеља

„Познато Вам је свима, да нас Општина београдска немилосрдно прегана. Она хоће да нас из насеља разјури и исто поруши. Чак је један њен виши часник казао, да ми на макишком насељу живимо ван закона, али је заборавио, да ми сви обавезама, како државним тако и општинским, одговарамо, те према томе нисмо ван закона. Ово насртање општинске управе на нас мирне и радне грађане сваки је даном све веће и свакодневне новчане казне се изричу, које су за нас врло осетљиве. Зато вас све позивам да дођете на збор, на коме имамо да се договоримо како ћемо се од овога зла бранити и како ћемо заштити наша права, која нам се сада оспоравају од стране Београдске општине.

Јован Петровић, индустр.“

Макишки Јатаганмалци одржали су овај збор и изабрали одбор, који има да „проучи“ ово питање и с ким ваља преговарати, да се ово насеље не руши, већ да се неометано и даље подижу оне страћаре, пошто је Макиш бескрајно велики, а Општина жарковачка даје њиве бесплатно на уживање. Ми овога пута само додирнусмо питање о Макишком насељу, са добронамерном опоменом да ће оно временом постати десетак пута теже но што је сад Јатаган-малско питање.

Сада хоћемо да проговоримо само и једино о решењу питања о уклањању Јатаган-мале и о питањима која су у вези са истим, и то чинимо зато што је Јатаган-мала овога пута изузетно питање, које се може решити само на један начин.

*) Види чланак г. Сл. Видаковића „Предлози за решење питања изградње малих станова у Београду и рушење Јатаган мале“, „Беогр. општ. новине“ бр. 9 од септембра 1935 год.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Међутим, остала штетна и исто тако убитачна насеља могу се решити на разне начине, а свако ваља посебно испитати на који начин да се реши.

Садашња Општинска управа, на челу које стоји уважени Претседник г. Влада Илић, жели да и ово питање реши још пре будућих општинских избора, те да Јатаган-мала својим постојањем неотежава рад и положај новоизабраној управи градске општине.

Као што се из поменутог анкетнога реферата г. Сл. Видаковића види, насеље Јатаган-мале и по простору, и по броју кућевласника са члановима породице, и са бројем њихове чељади, стоји овако: „на простору око десет хиљада квадратних метара подигнуто је 700 жалосних кућерака са 2.355 одељења и 80 дућана и радионица; у којима живи 1.150 породица и то: 603 власника, 550 закупачких породица, 40 власничких породица имају зграде ван Јатаган-мале, а 200 породица имају имања ван Београда, махом по селима; 150 породица циганско-чергашких, које су до доласка у Јатаган-малу, живели чергашким животом, крај друмова под чергом. Правих Београђана у Јатаган-мали има само 80% о којима би се Београдска општина, можда, морала побринути”.

Као што се из наведене анкетне статистике види да је велики број породица и становника у Јатаган-мали, а та сз тако велика маса житеља неда тако лако уклонити, а још мање то може учинити општинска власт.

Анкета подноси предлог: да Општина уклони становнике, који имају своју некретну било у Београду, било ван њега, као и оне који нису Београђани, но су на недопуштен начин дошли са села или из других градова и противно закону населили се у Јатаган-мали на туђем имању!

Кад се ти становници уклоне, који неприпадају Београду и сваки се упути у место одакле је дошао, односно на своје имање, онда се предлаже да Општина за онај део становништва, који припадају Београду, а пуки су сиромаси, подигне мале али хигијенске станове на коме другом месту.

А за те породице, које се не могу уклонити, потребно је 720 станова или 180 зграда за које би ваљало, по мишљењу претседника анкете г. Видаковића сем плацева, утрошити за изградњу зграда најмање осамнаест милиона динара.

Мени се чини да је овај предлог последње анкете за коначно решење уклањања Јатаган-мале, на сваки начин добро-желећи али и сувише наиван, односно депласиран према врло ниском нивоу наше комуналне политике и тешким финансиским приликама наше општине.

Познавајући Београдску општину, ја сам њена жива историја више од половине века,

уверен сам, да Општина ово не може извршити и то са више разлога и из више обзира. Општина то не може извршити, пошто за то нема ни способности, ни подобности, јер законска организација Општине и њене управе није таква, да би давала пуну слободу најпотпунијег замаха у свима питањима комуналне политике, како у политичком, тако и у финансијско-економском погледу. Општинске управе кроз толики низ година нису готово ни покушале озбиљно, да реше друга далеко прешнија и баснословно потребнија питања, од чијега је решења зависио општи и свестрани напредак у свима правцима живота наше престонице.

Највећи — готово животни — интерес Општински изискивао је, да још пре више деценија прво подигне свој Дом са свима осталим потребним одељењима и грађевинама за смештај свију општинских надлештава, и државних за које се Општина стара, да не плаћа милионске кирије и да јој надлештва нису раштркана по разним крајевима Београда, са чега Општински послови трпе уштрб а грађани подносе разне штете и неугодности.

Па онда су општинске управе у својем добро схваћеном интересу без по муке и без великих жртава могле да подигну на рачунској основи велике и велелепне станбене палате, за своје чиновништво и остало службено особље, који би скромнијим киријама амортизовали уложени капитал за одређени број година. А подигнуте зграде улепшале би град и после амортизације доносиле би општини велике приходе стално и вечито, са којима би могла даље изграђивати и уређивати Београд.

Али као што већ рекосмо, општинска управа, па ма од којих грађана и ма какве способности и стручности била састављена, нема за те послове ни способности ни подобности јер је законском организацијом, са свима својим Дирекцијама постала по превасходству искључиво бирократска установа, којој би за подизање потребних јој грађевина требало више табака хартије но цигала за те грађевине, и више мастила но малтера!

Да би се општинска управа могла ослободити за решење свију послова у својој комуналној политици на реалној основи, потребно је законским путем уклонити из њеног половања ту до зла бога нееластичну бирократску администрацију и унети више иницијативне гипкости!

И тек ако меродавни то учине, може се очекивати здраво и систематско подизање и уређивање престонице, која треба свима својим уређајима да чине част нашој великој отаџбини и нашој нацији.

Решење Јатаган-малскога проблема општина, оваква каква је по сили прилика и својој законској организацији, може да реши само тако, ако га, с обзиром на материјална срет-

ства и законску моћ, пренесе на јачега чиниоца но што је она, а то је на државу као моћнијег фактора, нарочито законског.

Простор на коме је „изграђена” Јатаган-мала велики је око 10.000 квадратних метара и протеже се између улице Милоша Великога и Булевар Ослобођења, дуж Булевар нашега Војводе Франш д' Епереа. Сам тај простор није погодан за грађевинске плацеве, јер је стрмен и опасао је целим својим простором државне болнице и Медицински факултет, крај којих се установа са те стране не би ни смеле подизати приватне грађевине сем болничких за болничке потребе. Могао би се, ако би била нека нарочита потреба подићи само један ред потребних грађевина крај самог Булевар Франш д' Епереа. Сав остали простор Јатаган-мале ваљало би уступити држави за потребе проширења болница и клиника медецинског факултета, а да се за сад пошуми са боровом шумом, која је насушна потреба за болнице и Медицински факултет са клиникама.

И у овом и у сваком другом случају, цес се простор Јатаган-мале мора очистити од Јатаган-малских заражених чатрља, а становништво уклонити на неко друго место, те да и даље не страда у оним јазбинама, а о томе ваља да се држава побрине, као моћан јавни фактор.

Јер — да поновимо — кад Јатаган-мале нису могле уклонити постављене општинске управе г.г. Милоша Савчића, Милана Нешића, Милутина Петровића и садања Владе Илића, још мање ће то моћи учинити изабране општинске управе, чији се избори предвиђају новим законом о градским општинама и које ће бити искључиво зависне од гласача.

Ово у толико пре и више што Јатаган-мала има велики број гласача, који би, у изборној борби могао постати пресудан чинилац, о чему мора водити врло озбиљног рачуна свака политичко-партиска групација, која истиче кандидацију за општинску управу.

А сем свега овога наведенога Општина нема, нити ће имати материјалне могућности да Јатаган-малско питање реши како је то предложила последња социјално-комунална анкета.

Општина нема погодан и довољан простор земљишта, на коме би се могло подићи 720 зграда колико би било потребно за пресељавање Јатаган-малског становништва, па још и са потребним двориштима.

Исто тако Општина неће, без зајма, имати на расположењу предвиђених 18 милиона за подизање поменутих зграда за пресељавање Јатаган-малаца.

А као што је у опште позната ствар, о зајму у садашњим приликама не може бити речи, нити би се он у ову сврху могао добити, па ма колико око тога Општина уложила труда.

Чак и када би Општина и могла добити зајам, она би га тражила и закључила за да-

леко прече своје потребе, а те прече потребе изискују много стотина милиона, да не кажемо и преко милијарде.

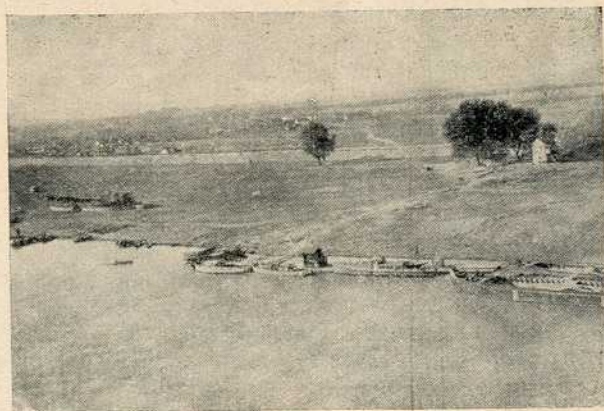
Најзад, важна је ствар, да се уклањањем Јатаган-мале не уклања из атара Општине београдске и Јатаган-малско зло, јер тих зала можда има и више но што их је поменула иначе одлична и савесна анкета у своме стручном извештају. Та тешка зла може само да уклони држава, као најјачи фактор и у економском и у законском погледу и то тим пре што је и држава свима својим потребама позвана да помаже свој престони град, у коме се гледа углед државе и нације.

Држава је дужна у интересу свога угледа да својим средствима и законским путем уклони и остала многобројна Јатаганмалска насеља у Београду и његовој непосредној околини, пошто су њихови становници дошли са разних страна државе, у Београд и противно закону населили се на теренима Београдске општине.

Тих насеља има много и њих Општина својим средствима, материјалним и законским, не може уклонити ма колико напора у томе чинила.

Јатаган-мала творевина је несређених прилика станбених у Београду првих дана и година по ослобођењу.

Насеља подизана после Јатаган-мале нису постала из истих разлога, већ на основу рђавог председања створенога Јатаган-малским насељем, који је као пример послужио свима осталим насељима, побројеним у анкетиним из-

Лева обала Саве код Београда

вештају г. Видаковића, којима ваља додати макишко насеље и она насеља на левој обали Саве крај моста. Сва су та насеља створена без одобрења власти и њих државна власт силом закона и свога ауторитета има и да у кога њиховога становника упути у место одакле је дошао.

Ово уклањање треба општинска управа образложеном представком да затражи од државне надлежне власти.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

С обзиром да се Чукарица мора ширити у будуће узводно крај савског рукавца, који ће ускоро постати модерно саграђени зимовник за савско-дунавске бродове, онај макишки простор на коме се сада нагло подиже нова макишка Јатаган-мала, надлежни би требали да се постарају да цео тај простор оспособе за грађевинске плацево.

Сад да пређемо на један други проблем Београда. Општинска и државна власт, свака у својој надлежности, морају се свим силама и законским средствима, старати и настојавати, да Београд и Земун један другоме гравитирају и да се у будуће шире ка Дунаву и Сави, а не као досада, Београд ка Торлаку, Авали и Раковици, а Земун преко Бежанијске косе ка Багајници и Бановцима. Изградња и ширење будућега Београда ваља да се упути од леве обале Саве ка Бежанијској коси и самој Бежанији, на ономе огромном простору кога једним делом просеца железничка пруга, а другим делом пут од моста Краља Александра, као и низводно на десној а по потреби и левој обали Дунава, ка Вишњици и крај новог пута ка Панчеву.

У плану покојног Пашића било је, како ми га је он лично излагао: да се мостом преко Саве вежу Земун и Београд, односно нови делови Краљевине са Србијом, а са обе стране пута од моста до садањега Земуна, да се подигну нове велелепне палате са локалима и више спратова, и на строго рачунској основи, да би на исте могли рефлектирати и богати и сиромашни грађани.

План, дакле, Пашићев ишао је за тим, да се Београд и Земун вежу са једном најмодерније израђеном улицом, крај које би се са обе стране подизао нови део Београда, и низале најмодерније палате у чијим би модерним и најсавршенијим локалима биле модерне и луксузне трговине и хотели; улицом која би, по својој замисли и изградњи, чинила част не само Београду, као престоници, но и читавој нашој Краљевини.

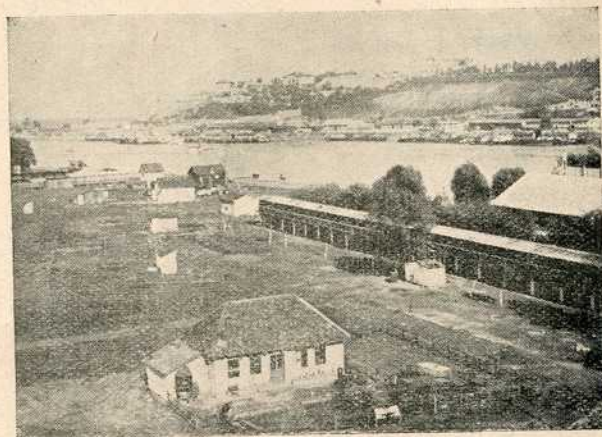
И с обзиром на то, да се овај план покојнога Пашића, ма и у даљој будућности, мора остварити, ваља надлежни још сада свим законитим средствима да уклоне оно Јатаганмалско насеље са онога простора крај леве обале Саве са обе стране моста.

Као што рекосмо, Београд се више не сме ширити, ако се хоће да води здрава и добро смишљена грађевинска и у опште комунална политика. Доста је његовог ширења кроз увале и преко брежуљака, ка околним селима, удаљеним од Саве и Дунава.

Напротив, као што већ рекосмо, Београд се мора ширити са обе стране Саве и Дунава, крај ових река, које ће му сваким даном све више доносити моралне и материјалне користи и подизати му све више углед у свету, како код пријатеља тако и код противника.

Београдској комуналној политици ваља то ставити у задатак и утврдити план рада на остварењу тога задатка, који је замашан али остварљив, ако сви надлежни буду разумевали своју дужност и марљиво је вршили.

Ради постигнућа свију циљева у комуналној политици Београдске општине, заједно са овим што додирнусмо, на челу општинске управе и у градском већу морају увек бити људи са широким и далеким погледима у будућност, чији се хоризонт протеже до граница, које машта великоумних људи истиче у питању добара и лепота нашега будућега Београда. При том, Општински водећи комунални политичари не смеју презати од тешкоћа на које се, у овоме замашном послу, мора наилазити, нити се пред њима смеју заустављати, а још мање уклањати.

Дивља насеља на београдској левој обали Саве

Комунални политичари и одлучујући фактори у Београдској општини ваља да знају ону неоспорну истину: да за доброга, способнога, одлучног и присебног шофера нема кривих путева нити несавладљивих тешкоћа. Исто тако нема неостварљивих и несавладљивих тешкоћа у комуналној политици једне Општине, ако њени управљачи имају потребну способност за вођење здраве и добро промишљене комуналне политике. И у комуналној, као и у државној, политици мора бити добро и зналачки трасиран пут, којим се ваља са здравим и одмереним кораком ићи ка постигнућу истакнутога циља. Ако су прилике тешке и незгодне, ако се нема средства да се све брзо постигне, то не сме бити разлог, да се малакше и да се од добрих и корисних послова одустане. Ваља се одлучно и мудро постарати, да се незгоде и тешкоће уклоне и да се потребна сретства набаве и ствар повољно реши онако како треба и како се жели. Ако се то не може постићи данас, моћи ће се постићи сутра. Ако се то не може постићи ове године, моћи ће се постићи идуће. Али ваља стално мудро и енергично настојавати на постигнућу постављенога

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

циља, и с краја на крај циљ се мора постићи, ако не у юдређено време, а оно сигурно у могућем времену. Тек у сваком случају циљ ће се постићи на опште задовољство и онога, који је пословима управљао и оних у чију је корист циљ постигнута. Малодушни и кратковиди политичари нису за велика и замашна дела, а у комуналној политици још по готову.

Питања, која додирнусмо у овоме напису и њихово здраво, добро и корисно решење спадају у велика и врло значајна дела, која са великим напорима ваља савлађивати и остваривати.

Ми без устезања можемо рећи, да Београд Краљевска престоница — има у редовима својих грађана и данашњим претставницима општине људе, који су дорасли да са успехом могу вршити велика дела и у државној и у комуналној политици, али им законска организација отежава рад.

Кад би наша Општина била законом организована, онако како ваља и њени послови изискују, данашњи наш претседник г. Влада Илић са извесним бројем већника, показали

би пун успех у раду и са великим задовољством решили многа од поменутих питања.

Али због тога, што нам Београд није данас онакав какав би желели да је, ми не смемо очајавати нити бити малодушни. Напротив, ваља да смо убеђени, да ће наш лепо и велики Београд ипак постићи све своје циљеве како у својој државној тако и у својој комуналној политици.

И ако сам у веома дубокој старости у деветој деденији свога увек борбеног живота, ипак се надам, да ћу доживети, да наш тако мили и тако драги Београд оствари све своје жеље и тежње, савлађујући све тешкоће, које га сад притискују.

Ова наша нада није заснована на лепим жељама већ на факту: што је Београд у својој и страшној и славној прошлости савлађивао и савладао далеко теже и веће тешкоће, но што су садање, које стоје пред њиме и чекају да их савлада и све уради и све среди. Београд има виталитета и расне, духовне снаге као ни једна друга престоница на свету. Зато Београд мора победити.

Драгомир М. Поповић,
архитект-урбанист

Београдско сајмиште

Већ више од једне деценије потеже се у Београду питање његовој сајмишта. И могуће да је Београд једина престоница у свету која нема свога сајмишта; чак и Адис Абеба има своје. Изгледа парадоксално да Друштво за приређивање сајма и изложби у Београду није за 11 година успело да и поред најбољег труда и настојавања да убеди надлежне о његовој потреби у Београду. Једанаест година је прошло у разговорима, убеђивањима, саветовањима, али до резултата се није дошло.

На неколико међународних конгреса, на којима је учествовала и Југославија (Париз 1928, Брисел 1929 и Познањ 1930 год.), расправљало се питање одређивања места у којима ће се убудуће одржавати међународни сајмови и међународне изложбе. Наша држава ограничила се да учествује на туђим међународним сајмовима и изложбама, а да приређује сличне привредне манифестације у Љубљани и у Загребу. Београд је опет пропуштен.

Међутим, Београд, престоница Југославије, као културна и привредна престоница наше државе, има највише услова да се највећи југословенски сајам одржава баш у њему. То диктирају и географски и национални и привредни интереси Југославије.

Београд има све услове за сајам и то за сајам међународног карактера. Лежи на једној од најважнијих раскрсница сувземних и водених путова у Европи. Дунав, међународна река, пролази поред њега, ускоро ће проћи и друм за Индију поред њега. Железнички је сада директно у вези са свима суседима и осталом Европом и претставља тако подесно место, да ће заинтересовати све европске државе и велики број ваневропских држава. Ако се будући београдски Сајам изгради са потребним разумевањем, он ће за кратко време ступити у ред оних центра за привредне манифестације, који су од еминентне важности за међународну трговину. Београд мора да изради чврст темељ једној таквој међународној привредној организацији, која неће имати само свој разлог постојања у једној години већ стално.

Са овим у вези поставља се проблем дизања, организовања Београда као привредног центра у нашој земљи. Оживети промет у Београду, прва је и хитна потреба његове

Живот у Лајпцигу за време грађања сајма

привреде. Проблем отварања београдског Сајма поставио се самим тим у први ред и сви привредници Београда и његове организације једнодушно траже, да се приступи томе стварном хитном решењу одмах.

Значи да постојање једног Сајма у Београду постаје потреба.

По извесним знацима, који су већ имали одјека у нашој штампи изгледа да ће се питање сајмишта у Београду најзад решити и остварити.

Занимљиво је досадашње пословање по питању Сајма у Београду. „Удружење сајма“ је основано 1923 год, са „циљем да ради на унапређењу свих грана народне привреде“ а једно од средстава за постизање тога циља је „приређивање изложба-велесајма у Београду“. Али друштво ће сем тога „давати мишљења и упуте по свима важним питањима, која се односе на јачање домаће радности и на подизање уметности и знања, у колико то привредни интереси изискују“. Сем тога, друштво ће настојати „у свакој прилици да привуче пажњу странаца за што чешће и обилније посећивање Београда“ и најзад „ради

свих ових задатака Друштво ће на подесном земљишту подићи павиљоне”.

Претседник удружења је био г. Тодор Мањоловић, трг. и члан Управе Нар. Банке. Затим су се ређала господа г.г. Милош Савчић, Милан Вапа и Драгиша Матејић.

Почетком 1934 год. удружење ликвидира. Индивидуално чланство због малих улога показало се као неефикасно па се морало прећи на колективно чланство. У неколико мења и име које сад гласи: „Друштво за приређивање сајма и изложби у Београду” или скраћено „Београдски сајам и изложбе”. Управа је овако састављена: претседник: г. Ми-

Друштву сваки по 25.000 дин годишње. Ово ће се смањити за 50% после 3 године.

Статут друштва је одобрен од стране Минист. унутрашњих дела I бр. 3947 од 8-II 1934 год.

Друштво је 1 априла 1934 год. примило на ванредној скупштини заосталу имовину од старог „удружења сајма” и почело је рад.

Коморе (трговачка, занатска и индустријска) као и Г. С.С.З.З. одазвали су се одмах као и већина организације трговаца са српским трговачким удружењем, Савезом удружења трговаца и Београдском трговачком омладином. Затим и већина организација индустријалаца и занатлија заједно са удружењем банака, Савезом осигуравајућих друштава и Инжењерском комором у Београду.

Једна улица на Лајпцишком техничком сајму

лан Стојановић, потпретседници: Влада Илић, Милан Нешић, Стеван Секерезовић, Др. Урош Стајић и Недељко Савић; благајник Милан Лујановић, члан трговачке коморе.

Формирано је, дакле, ново удружење на бази колективног чланства са београдским коморама (занатском, трговачком, индустријском) и са Главним савезом српских земљорадничких задруга (Г.С.С.З.З.): Управни одбор састоји се из 18 чланова, од којих су 12 делегирани и 6 бирани. Три поменуте београдске коморе и Г.С.С.З.З. делегирају по 3 члана у управни одбор.

Да би се добила што брже потребна сретства за остварење Сајма у Београду колективни чланови (Коморе и Г.С.С.З.З.) даваће

стријалаца и занатлија заједно са удружењем банака, Савезом осигуравајућих друштава и Инжењерском комором у Београду.

Наш блаженопочивши Краљ Александар I Ујединитељ показао је своје пуно разумевање за потребу Сајмишта у Београду и тражио је да му се поднесе опширан реферат по том питању. Тадањи Министар трговине и индустрије поднео му је тражени реферат који је био начелно примљен са резервом да је потребно повећати суме за изградњу сајма. Али трагична судбина нашег Ујединитеља није допустила да се ово дело изведе према Његовој замисли.

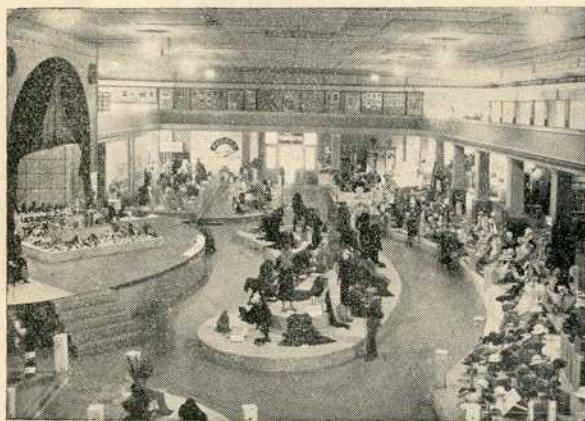
Међутим и поред настојавања са Највишег места и поред врло активне делатности Удру-

жења Сајма у Београду и поред жеље свих културних привредника Београда да се Сајам оствари, до његовог реализовања није дошло ни до данас.

Било је препрека: невидљивих и видљивих, чудноватих и озбиљних, које су закасниле остварење Сајма. Ми ћемо их споменути да би показали колико конкуренција, заблуде, фина пакост и неразумевање ствари тешко допуштају остварење једне тако културне и неопходно потребне установе у престоници.

Несумњиво да је највећа препрека до сада била чисто техничке природе: немање довољно средстава за подизање и уређење сајма и немање одређеног терена за исти. Али и они други разлози и ако су мањи, ипак су се осећали и њих ћемо споменути мало даље.

До данас се доста лутало у погледу терена за сајмиште. Генералним планом из 1923 г. место за Сајмиште је било предвиђено на левој обали Саве али се од тога одустало. Затим Друштво је хтело Топчидерско брдо

Сајам у Загребу 1933 год. (Занатска изложба)

(под госп. Савчићем) — Министарство шума и руда је рекло: ту ће бити парк. Друштво је хтело тркалиште код „Цареве ћуприје”, али „Коло Јахача” је било вештије па га је задржало за себе. Друштво је хтело Доњи град (под г. Матејићем), чак је то место предлагао и г. Министар трговине 1931 год. (Доњи град за тешку, Горњи град за лаку индустрију), али војска је и даље остала у граду. Тако да је и данас питање места за сајмиште још увек на дневном реду. Затим, удружење Сајма са улозима индивидуалних прихода дало је врло слабе приходе. Из рачуна изравнања види се да је ново друштво 1934 год. наследило од старог удружења само 121.489,06 дин суму која је била сакупљена за 10 год. и која је била сасвим недовољна за почетак подизања Сајма. Тек ново друштво са дотацијама од 25.000 дин. год. колективних чланова, моћи ће да прикупи потребне суме за почетак, ако дотле и Држава не помогне каквом субвенцијом.

Стари Београђани памте како је некад конкуренција покушавала да омете грађење прве железнице у Србији и успостављања водовода у Београду. Кириције који су преносили робу из града у град, осетили су се погођени грађењем железнице па су чак и преко својих симпатизера-посланика у Народној скупштини јавно протествовали против грађења пруге кроз Србију. Човек може са задовољством да чита старе стенографске белешке у Народној скупштини како се протествовало против грађења пруге. Београдски водовод исто тако није без протеста примљен у ондашњем општинском одбору. Еснаф сакација нашао је одборнике који су штитили његове интересе и старали се да омету грађење водовода. Међутим, о корисности железнице и водовода данас више се и не говори, пошто су то постале насушне потребе цивилизације.

Конкуренција Сајма у Београду је данас, аналого горе поменутом, једна група наших гросиста, који су, како се прича, уобразили да Сајам иде директно на њихову штету, јер ће мали трговац и потрошач моћи ступити на Сајму у директну везу са излагачем-фабриком, па ће њих мимовићи и пошто они постају излишни — пропашће. Они не воде рачуна колике би користи баш они могли добити од Сајма, што н. пр. њихови путници не би морали да иду чак у иностранство већ само у Београд и сл., и колике користи добија њихов Београд што прима двапут годишње огроман број посетилаца у своје хотеле, кафане, ресторане итд. Не смеју се при овако крупним привредним потребама посматрати уско само своји лични интереси и већ је ред да се из београдске трговачке чаршије избаци реч „ћифта”. Међутим, ова конкуренција индиректно је ометала до сада остварење сајма; како, — то је тешко прецизирати, јер су трагови заобилазни, посредовања била тајна и сугестије само напомињане.

Други разлог задоцњења Сајма у Београду је тај што је врло мало министра трговине и индустрије до сада било из Београда или оних који су искрено волели Београд. Београд се мора разумевати, осећати и волети да би се разумела, осетила и заволела потреба за његовим сајмом. Простим администрањем без икакве љубави за Београд, не може се решити питање сајма у престоници, а недостатак те љубави успео је чак и да, разуме се врло фини начин, омете подизање сајма. Друштво за приређивање Сајма мора зато искрено жалити смрт нашег доброг краља Ујединитеља, који се истински и са љубављу био заложник за то питање.

Осим ових већих разлога због којих до сада сајам није отворен, постојали су и други мањи разлози који су индиректно утицали на његово задоцњење. То су јака кон-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

куренија Загребa и Љубљане, индолентност многих наших меродавних фактора и слабо обавештавање јавности о једној таквој потреби, путем штампе. За тако једну знајчајну ствар по привреду Београда а преко њега и целе Југославије, потребно је било свим силама настојати и стално држати јавност у са знању да је подизање Сајма у Београду нај- нужнија његова привредна потреба. Међутим, Удружење сајма је мислило да ће својим пожртвованим пословањем моћи само да оставари поверени му задатак. Опште ствари, великог значаја решавају се или врло јаким ауторитом (и средствима наравно) или стварањем психозе код света о његовој неопходности. Овде се поставља питање зашто н. пр. наш „Путник” није још постао редован члан друштва за сајам, јер је он најпогоднији за про- паганду? Један велики ауторитет је трагично погинуо, средства су била недовољна а пси- хоза код света никаква. Резултат: Сајам се још није отворио у Београду.

Подносећи свој извештај ванредној скуп- штини 1 априла 1934 год. Друштво, разу- мевајући и осећајући све горе наведене раз- логe који су омели остварење Сајма, и објаш- њавајући их скромно као неуспех, објаснило је да основни задатак није могао бити оства- рен из разлога „због кога и многа друђа за- почета акција у правцу привредног подизања Београда, од Уједињења до данас није успела”. Тиме је речено све и много.

Али данас кад земаљска изложба или Са- јам постаје потреба, има се другојачије гле- дати на ствари.

Ново друштво ставило је себи у задатак да оствари Сајам у Београду. Београд мо- ра и треба да постане један од централних тржишта како у нашој Краљевини тако и у Европи. Сајам и изложбе у Београду треба и могу да послуже остварењу тог великог за- датка, који му је предестиниран. Извештај друштва каже: „Ако се оствари да Београд буде једно од централних тржишта у нашој земљи наша пољопривреда, наша индустрија, наше занатство, моћи ће преко његовог Сајма и изложби наше унутрашње тржиште да снаб- девоју много повољније и сигурније својим производима, којих има у изобиљу и које наш свет ни изблиза не познаје, јер их није видео, јер се са њима није на погодан, очигледан начин упознао. На том тржишту треба да дође до изражаја конкуренција, која ефикас- но убрзава темпо прогреса, који ми у нашем привредном животу морамо свим силама оства- рити”. — „Ми у остварењу циља нашега Друштва видимо службу целокупној нашој на- родној привреди. Служећи њој, ми морамо учинити максимум напора, да подигнемо и из- дигнемо Београд као привредни центар на- ше земље, баш зато, што он стоји пркосно и гордо, наш, југословенски, на ономе путу, ко-

јим се мора ићи на блиски Исток и даље тамо где цивилизација има да испуни своју задаћу, да подигне благостање народа. Оби- ћи на том путу Београд, немогуће је. Проћи кроз њега а не задржати се — то је могуће и на жалост — стварност!”

Београд се не сме мимоићи.

Сајмиште је у Београду најпреча потре- ба његове и југословенске привреде. И како већ на пролеће 1936 треба да дође до њего- вог остварења то неће бити згорег да ма- ло расчланимо чињенице и податке за ње- гово подизање:

- а) потреба је несумњива;
- б) постоји ауторитативно друштво за при- ређивање сајма;
- в) друштво располаже скромним средстви- ма довољним за почетак изграђивања;
- г) несимпатизери Сајма су у току једне деценије полако открили своје карте, па ће их бити лако парирати;
- д) Држава ће морати дати какву субвен- цију, сличну помоћи загребачком и љубљан- ском сајму.

ђ) питање места за сајам — отворено.

Друштво за подизање сајма у Београду не располаже никаквим тереном ни погодним ни непогодним за ту сврху. Да би се павиљони подигли потребан је погодан терен.

Значи да је поред државне субвенције (могуће зајма за који ће гарантовати Држа- ва) за сада најважније питање терена за сај- миште у Београду.

Међутим, питање терена за сајмиште већ је давно покретано, заједно са осталим пита- њима. Споменули смо да су узимани у обзир комплекси на Топчидерском брду, код Цареве Ћуприје и у Доњем граду. А преко листа „Јав- ности” (бр. 6 1935 год.) један архитекта пле- дира за терен на левој обали Саве око ула- ска у мост Краља Александра, које је ме- сто већ узето у обзир приликом изградe Ге- нералног плана 1923 год.

Питање терена за сајмиште мора се по- сматрати са две стране: са *практичне стране* и са *урбанистичке стране*.

Практично терен од 25—30 ха са леве стране Саве погодан је из ових разлога:

- а) близу је центра и лако је у вези са њим;
- б) пут за Индију ишао би тик поред њега;
- в) може се лако довести железнички ин- дустријски колосек до њега;
- г) налази се уз саму пловну реку Саву, која је у најближој вези са међународним Дунавом;
- д) може се по потреби проширити;
- ђ) лакше га је добити, јер је општински.

Држава своје терене нерадо даје, из бојаз- ни да јој се не пребаци намерно потпомагање једног краја запостављајући други. А подиза-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

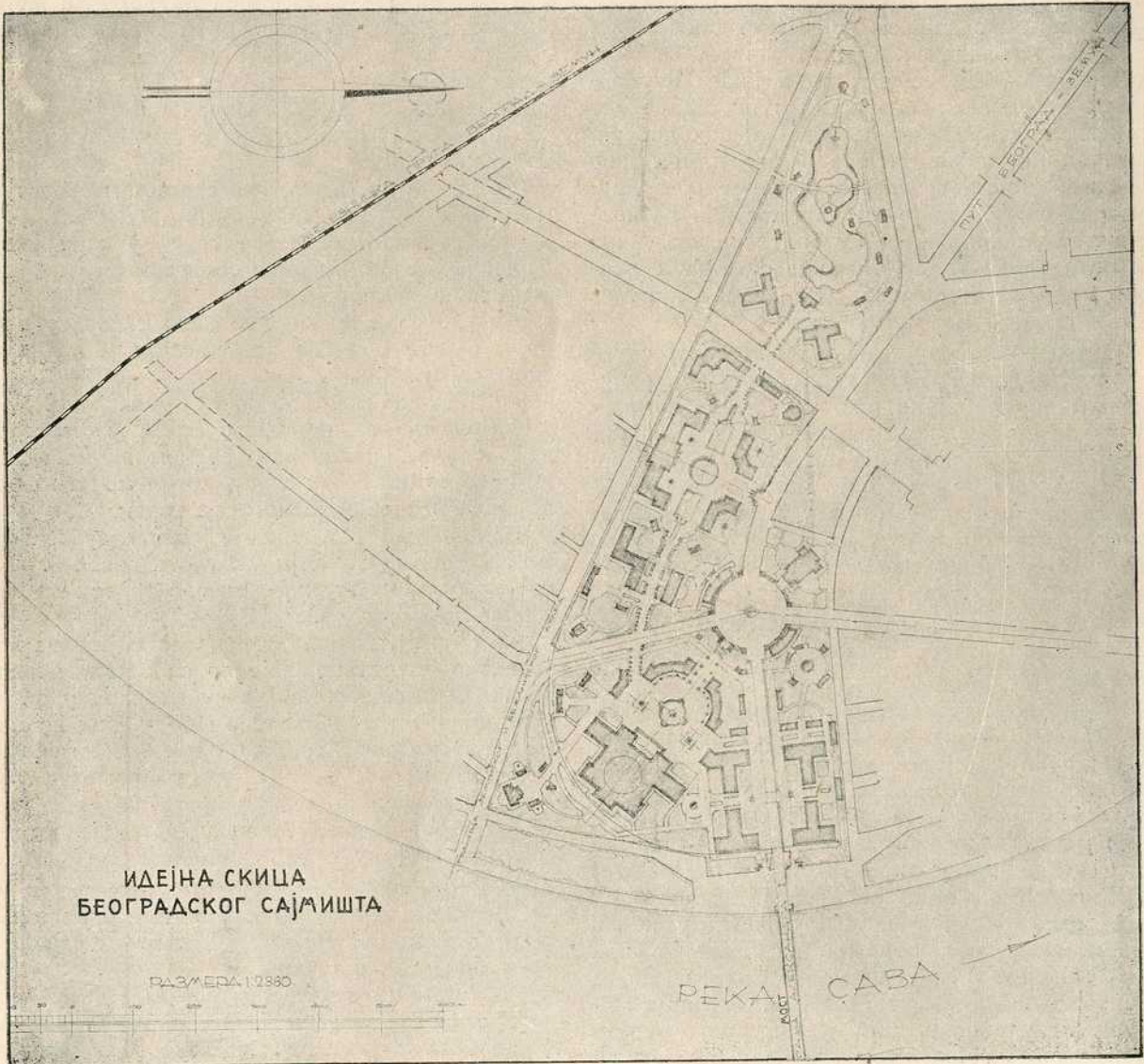

ње сајмишта на закупљеном државном терену даје могућности каквом нељубазном министру трговине и индустрије да прави тешкоће београдском Сајму. Боље је бити независан од тих нељубазности; и

д) слободан је (није ничим заузет).

Незгода овог терена је само у околности да ће бити потребно доста земљаних претход-

урбанистичке стране. Могуће је са урбанистичке стране незгодно заузимати терен на левој обали Саве крај моста за Земун кад се зна, да је то место предодређено за логично проширење Београда ка Земуну. Тако је и предвиђено у новом још неодређеном регулационом плану за леву обалу Саве. Терен „Кола Јахача” код Цареве ћуприје

них радова, јер је подводан. Додуше заштићен је одбранбеним насипом, али се грађевине (павиљони) морају подићи ипак изнад највеће воде Саве.

Практично овја терен поред незгоде приличног насипања, је најпогоднији за београдско сајмиште. За тај терен пледирају данас сви који се интересују за ово питање.

Београд има и друге терене, који су исто тако погодни, могуће још погоднији (Дунавска обала или тркалиште код Цареве ћуприје са

прије је погоднији као здравији, као већ један природно уокривен празан простор за сличне приредбе и као терен који се неће насељавати. Близу му је и Сава и пруга нормалног и уског колосека. Око њега би био Сењак у зеленилу, Топчидерски парк и Кошутњак. Дакле са урбанистичке стране врло погодан.

Али — заузет је и „Коло Јахача” и ако је добило нов терен у Земуну, неће се тако брзо иселити, а сем тога и државни је, па би београдско сајмиште увек било у зависности од

У
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

политике будућих министара трговине и индустрије.

Терен у Доњем граду је ближи центру Београда, здравији је од терена на левој обали Саве, али је недовољан и без могућности да се прошири, а сем тога заузет је војском, која се врло тешко у мирно доба сели. Осим овога Сајам би својим уређајем покварио прави изглед београдске тврђаве која би требала да се чува као историјски споменик.

Терен на дунавској обали између Небојшине куле и нове Електричне централе здравији је од терена на левој обали Саве, празан је, општински је већином, али намештање сајма на њему значи везивање руку пројектантима новог преко потребног, пристаништа на Дунаву.

Потребно је, дакле, упознати се са свима разлозима за и против свих слободних терена у Београду и задржати се ипак са практичне стране на терену с леве стране Саве, између Саве, приватних имања Бежаниских и пута за Земун. Тај комплекс је општински и пошто пређе у руке Друштва за сајам у Београду, потребно је већ на пролеће 1936 год. подићи на њему прве павиљоне.

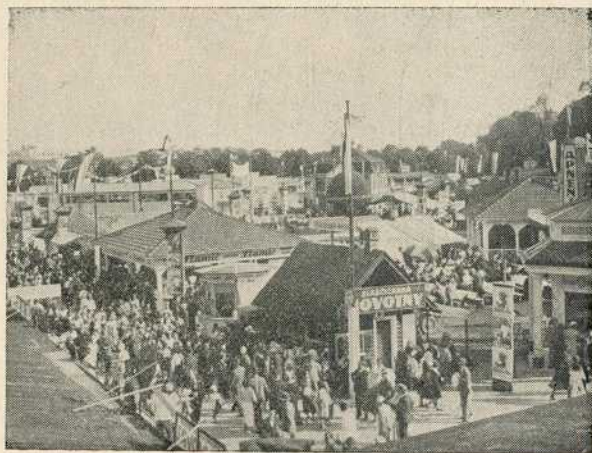
Поред раније поменутог њему иду у прилог и још маса погодности као: рампа са Земунске стране ка мосту подигнута је на стубовима, што значи добити преко 3000 кв. м. покривених просторија одмах за изложбу; затим као чист, неизграђен терен могуће га је лепо обрадити да тачно одговара својој сврси итд.

Било би потребно кад се добије овај терен, одмах расписати конкурс за архитектонско и урбанистичко уређење београдског сајмишта. Ако се не жели да ствар промаши, конкурс је после питања терена најважнија ствар. Јер није све једно како ћемо се претставити иностранству. Београд мора имати и бољи и лепши сајам но остали градови у Југославији, тим пре што се на терену може радити што се хоће јер је неизграђен.*)

Реферат Министра трговине и индустрије г. Деметровића из 1931 год. пледира за терен у Доњем граду, детаљно образлажавајући чак и потребне павиљоне и њихову намену. Ми се у погледу места не слажемо са г. Министром и то из чисто практичних разлога, али хоћемо да подвучемо да је то био могуће једини Министар трговине и индустрије, који и ако не Београђанин, схвативши сав значај Београдског сајма, хтео је лојално и свесрдно да помогне престоници. Нарочито с обзиром на финансиску страну решења тога питања, која је исто тако важна као и питање терена.

*) Загреб је ових дана расписао конкурс за уређење свога новог Сајмишта, које се сели са садањег места на други крај Загреба. На конкурсима не имати права да учествују само архитекти из Загреба.

Г. министар Деметровић је заступао тезу: „Заслужна су сваке похвале настојавања општине и Друштва за Сајам у Београду, да би остварили и организовали ову установу, али без државне сарадње и радова од стране Министарства трговине и индустрије није могуће остварити установу у обиму који би одговарао потребама наше националне привреде у опште и који би се сагласио са циљем за којим се иде у међународним конференцијама”. И због овога господин Министар сматра да би било потребно „да се унесе у финансијски закон за буџетску 1931/32 год. један члан, којим би се овластио г. Министар финансија, да за рачун државе може закључити код Државне хипотекарне банке зајам у суми од 50 милиона динара, која би се ставила на располагање Министарству трговине и индустрије и са којом сумом би располагао Министар трговине и индустрије за подизање потребних грађевина, павиљона и инсталација, те покрио и све трошкове око организа-

Сајам у Љубљани

ције Међународне изложбе која би се имала одржати у Београду 1935 год.”

Овако је мислио један министар док је други говорио: „шта ће Београду сајам кад га имају већ Загреб и Љубљана”.

Из практичних разлога мора се дакле, бити независан колико год се може, од промене политичког курса у Министарству трговине. Али се с правом може тражити да Држава, ако не више, бар помогне онолико колико је до сада помогао Загреб и Љубљану.

Питање београдског Сајма је горуће питање београдске привреде па преко ње и целе Југословенске. Управни одбор друштва за подизање сајма налази се у одличним рукама и потребно је да прегну сви београдски привредници па да се први сајам одржи још идућег пролећа. То уосталом захтевају интереси престонице и интереси југословенског угледа у свету.

Инж. Александар М. Дојчиновић
шеф Саобраћаја О. Г. Б.

Проблем великоварошке саобраћајне хуке и правилног саобраћаја

Прилог за решење истих

У последње време могли смо читати у страним стручним листовима и комуналним часописима, да велики и многољудни главни градови и престонице иностранства, предузимају извесне мере за сузбијање и ублажавање уличне а нарочито ноћне хуке и ларме, ради заштите градског становништва од истих, јер су и лекарске статистике утврдиле штетност и штетљивост од њих на поједине човечје органе, а нарочито на сам нервни систем. Очигледно је и разумљиво, да су становници великих градова и насеља изложени још и многим другим незгодама и неприликама, које руше њихово здравље и органе, (недовољно свеж и чист ваздух, прашина, заразе, нехигијенски и нездравни станови бар за масе сиротијег становништва итд.), па је због тога и потребно бранити се и чинити све, да се у сваком могућем случају понаособ те многобројне незгоде и недаће уклоне, или бар што више ублаже.

Управа града Београда, желећи да неизостане иза осталих великих градова, недавно је преко свог саобраћајног одељења сазвала заинтересоване претставнике појединих институција, који су на једној ужој конференцији дискутовали по овом питању и одлучили да своје опаске и предлоге поднесу Управи града, како би се у том смислу издала потребна наређења и упуства.

У том циљу и желећи да кроз часопис Београда помогнемо у овој ствари, дајемо и ми неколико добронамерних сугестија и опаски у оквиру дозвољеног простора нашег претстничког листа.

Несумњиво је, да данас у једном великом граду највећу уличну хуку и буку изазивају сва могућа превозна а нарочито моторна превозна средства и објекти, као: мотор-цикли, мањи и већи аутомобили, такси, аутобуси, теретни камиони, а нарочито они велики од по 10 тона носивости, (1 вагон) какви се све више и више уводе у употребу код наших већих индустријских, грађевинских и транспортних предузећа, затим мања превозна средства за транспорт ситније робе као што су: шпедитери, таљигаши, млекације и др. и, нај-

зад, улични продавци новина, „ћумура“ итд. У главном, дакле, хуку производе транспортни објекти једног великог града, и када њих не би било, не би било ни хуке ни тутњаве по улицама, или би је било врло мало, као што је случај у мањим варошима или варошицама.

Може ли се, пак, обуставити промет и рад ових транспортних објеката једног великог града? Наравно да не може, јер би то значило обуставу и прекид трговине, саобраћаја, привреде и свега осталог што чини тако рећи живот једног великог града. Међутим, у немогућности да се обустави овај промет, може се и мора се учинити све што је могуће, да се смањи штетна ларма и хука од истог, а у интересу самог грађанства.

Да почнемо са мотор-циклима и аутомобилима. Нормалан рад и вожња ових превозних објеката, који су у главном и најмногбројнији у нашем градском саобраћају, не изазивају велику ларму и тутњаву, али ненормалан рад и вожња, т.ј. кад возари-шофери почну јурити недозвољеном брзином и због тога почну давати јаке и честе трубне сигнале, који су код појединих кола у виду „сирена“ збиља заглушујуће и парајуће, и кад уз то поједини почну давати испусни гас на својој машини, (ауспуф) онда, нарочито у ужим улицама па и трговима овиченим вишеспратним зградама, оваква вожња и писка „сирена“ и труба ствара паклену ларму и хуку, која, кад је честа и стална, удара на бубну опну и живчани систем као „маљем по глави“.

Исто ово важи за теретне аутомобиле, аутобусе а донекле и за трамваје. Код трамваја ова тутњава се нарочито јако осећа у узаним улицама са бетонском подлогом, која као недовољно еластична и тврда, даје јак звук појачан од гвоздених шина и гвоздених точкова трамвајских.

Велики транспортни камиони са јаким машинама производе тутњаву самим својим кретањем и радом; у колико је ово кретање брже и чешће, у толико је и тутњава јача; уз то долазе јаки трубни сигнали и „сирене“ да повећају њихову хуку.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Значи велика тутњава и хука проистиче у главном од велике брзине и непрописне војње моторних возила и јаким и честим звучних сигнала, а нарочито од оних парајућих и заглашујућих „сирена“, које су, уосталом, на страни одавно забрањене за улични градски саобраћај. *И једно и друго, београдска саобраћајна полиција мора најстрожије забранити и укинути примену најстрожије кажњавања*, попут берлинске саобраћајне полиције, која је приликом примене саобраћајних прописа градског саобраћаја, извршила само једног дана 9.000 казни због прекршења саобраћајних прописа. Али треба имати на уму, да у овим 9.000 казни за непоштовање саобраћајних прописа, нису ушли само возари и шофери, већ и велики број пешака и публике због свог неправилног кретања, претрчавања преко улице, искакања и ускакања из моторних и трамвајских кола и др., и то је баш оно на што хоћемо и морамо да укажемо пажњу и Управи града и београдском грађанству, у вези решавања проблема уличне ларме и хуке.

Ауто-клуб Краљевине Југославије, као позвани фактор, дао је недавно преко београдске штампе своје мишљење, истичући у 18 јасно формулисаних тачака, садашње сметње београдског уличног саобраћаја, због којих су возачи свих моторних возила приморани да врло често непрописно возе и још непрописније дају честе и заглашујуће сигнале, не желећи да изазивају саобраћајне несреће, па и смртне случајеве.

Ми се потпуно слажемо са аутомобилским клубом, и мишљења смо да Управа града силом власти, мора према пешацима и горе наведеним проузроковачима непрописног и неправилног саобраћаја применити најефикасније мере, исте као и према возачима, што смо поменули у првом делу нашег излагања.

Ефикасност тих мера и казни биће најочитија и дејствујућа, ако се примени одмах и на лицу места од надлежних саобраћајних и теренских органа и на очиглед публике, а у поновљеним случајевима затвором и одузимањем дозволе за војњу. *Иста мера да важи за пешаке као и за возаче*. Ми знамо добро и познајемо менталитет београдске публике и верујемо да је много већи број оних, који хоће и желе да поштују прописе и законе и истима да се повинују, зарад свога и општег добра и безбедности, од броја оних, који то неће да чине из обести или незнања, те с тога и препоручујемо горње сретство као већ опробано и установљено у великим градовима запада. Познато нам је такође да Управа града у лицу свога Саобраћајног одељења чини велике и успешне напоре у сузбијању наведених неправилности и ако можда са недовољно средстава и броја органа, па с тога надлежнима и упућујемо ове до-

бронамерне напомене, јер пре него што Управа града не уклони све горе наведене сметње редовном и несметаном саобраћају у нашим иначе узаним улицама старог центра не може бити ни говора о укидању звучних сигнала и успостављању само светлосних сигнала или руком, јер би то, под оваквим приликама доводило до још чешћих и тежих последица.

Ради уклањања наведених сметњи редовном и правилном уличном саобраћају предлажемо следеће мере безбедности:

1) Забранити у главном у јаче саобраћајним улицама прелажење пешака преко улице на сваком месту, већ дозволити само на раскршћима са попречним улицама, и то прелажење мора бити под правим углом а никако по дијагонали.

Ови прелази морају бити ограничени и обележени масном бојом или још боље специјалним клинцима са великом кружном главом, као што је одавно већ урађено у свима великим градовима. У многим градовима, ово је урађено помоћу стаклених глава, ноћу још и осветљених подземном електричном светлошћу.

2) Забранити кретање пешака средином улице и поред тротоара уопште.

3) Забранити играње с лоптом и јурење деце по коловозу.

4) Најстрожије забранити ускакање и искакање путника из трамваја, за време кретања истих између одређених станица.

5) Забранити окачињање несташних децака по папучама и позади трамваја.

6) Забранити кретање шетача, разних група и појединаца а нарочито пијаних људи по коловозу, који је одређен за кретање уличног саобраћаја и возила.

7) Забранити непрописну војњу и јурњаву кроз све улице града, а нарочито кроз ужи центар. Ово нарочито важи за тешка кола и велике камионе.

8) Забранити испуштање гасова на испусну цев (ауспух) које ствара читаву пуцњаву.

9) Забранити паркирање и дуже задржавање аутомобила и возила у опште, на јаким саобраћајним местима и узаним улицама, јер исто затвара и закружује редован саобраћај.

10) Испади по наведеним тачкама не само да ометају редован и правилан саобраћај већ изазивају и приморавају возаре да дају честе и јаке трубне сигнале, који, као што рекосмо, у главном и праве највећу и најчешћу ларму.

11) Да би се скратило и умањило звоњење од трамвајских сигнала треба званично објавити и дати трамвајима, као јавним превозним средствима, *првенство пролаза* тј. да се њима, остала слободна покретна моторна кола и друга возила склањају са пута односно са шина, за које су они везани. На ускрсни-

цама са другим улицама — попречним, возари осталих возила морају обратити пажњу при прелазу трамвајских шина где их има, и увек дати првенствено пролаза трамвајима, а не да прелазе и секу трамвајски колосек са 50 км. брзине, што наравно изазива честе сударе и несрећне случајеве.

12) Тутњава од трамвајског саобраћаја је јако осетљива, нарочито у узаним улицама са вишеспратним зградама и са бетонском подлогом испод шина, те стога је потребно, да се у будуће трамвајски колосеци раде на еластичнијој подлози (од туцаника или макадама) и где је год могуће, постојећу тврду и круту бетонску подлогу замењивати мекшом и еластичнијом подлогом: од туцаника и дрвених прагова или макадама, што Дирекција трамваја и осветлења у последње време већ и ради.

13) Ради ефикасне контроле и извршења наредба, које би у смислу изнетих сугестија, Управа града издала грађанству, Саобраћајна полиција мора имати поред ноћних и дневне

бициклисте, т.ј. *покретне саобраћајне* контролне органе, који ће крстарењем кроз саобраћајне улице одржавати саобраћајни поредак и натерати свакога: и пешака и возара да поштује саобраћајне прописе и да се истих најстрожије и најсавесније придржава.

14) Обнародовати преко свих дневних листова и јавних гласила, као и засебних великих плаката по рекламним стубовима и др. затим послати свима школама а нарочито занатским и трговачким извод „Правилника” и свих наредба, и позвати све наше грађане да се истих придржавају у интересу опште безбедности. Преступе и неизвршења казни ти први пут материјалном казном, а у поновљеним случајевима затвором.

Имена кажњених лица износити сваке седмице у дневним листовима, да их и публика и јавност позна и новим пријављивањем онемогући.

О мерама за сузбијање ноћне и јутарње ларме, говорићемо у засебном чланку у идущем броју часописа Београда.

Инж. Милош А. Анђелковић,
референт Одељка за експро-апроприацију
Градског поглаварства

Значај правилника Регулационог Фонда за извршење регулације града Београда

Градско веће на седници својој од 25 пр. мца примило је и усвојило пројектовани правилник Регулационог фонда за извршење регулације по Генералном плану града Београда.

Колико је ово важно за извршење Генералног плана показате најскорија будућност, јер ово је увек било једно од најбољних питања како по општинске финансије, тако исто и по извршење Генералног плана Београда.

Грађевински закон, који је донет 1930 г., у своме § 126 предвидео је за сваки регулациони фонд за извршење, у коме је у неколико реченица дао важност овом фонду, полазећи од основних принципа за извршење регулације за један град. Законодавац је имао пред очима све тешкоће око извршења једног регулационог плана, па је обзиром на те чињенице хтео и законом ове тешкоће да олакша, стварањем регулационог фонда за сваки град понаособ.

Познато је да у комуналној политици сваког града, битну важност за његово напредовање има регулација, односно њено извршење. Онако, како се регулациони план једнога града извршује, по томе се и цени његово напредовање.

Београд, као престоница Краљевине Југославије, добио је свој Генерални план још 1924 године. План је рађен конкурсом и као такав он је збиља давао слику једног будућег велелеграда. Одмах по озакоњењу једног генералног плана, Београд је почео нагло своју грађевинску делатност. Прилике, у којима се Београд одмах по ослобођењу налазио, захтевао је своје брзо напредовање, а следствено томе, захтевао је и оно, што је Генерални план предвидео: широке булеваре, нове улице, скверове, паркове итд.

Наметлао се још тада одмах питање извршења овога плана? Још тада, одмах се могло помислити да Генерални план Београда, као план, збиља претставља једну добру техничку студију, али је исти врло тешко остварљив, обзиром на финансијску страну његовог извршења.

Још одмах по његовом доношењу, рачунао сам приближни финансијски ефекат. И збиља, рачун је био такав, да је за извршење свих ново пројектованих булевара, нових улица, тргова, паркова, скверова итд. била потребна цифра од 4 милиарде динара. Када овај финансијски ефекат знамо, лако је било одмах одговорити, зашто је Генерални план од 1924 године био тешко изводљив и зашто се одмах по његовом доношењу приступило из године у годину изменама, како у ново пројектованим булеварима, новим улицама, трговима, парковима, јавним грађевинама итд. тако исто у начелу његовог извршења.

Постојале су свега две могућности: или Генерални план мењати, или ставити тако рећи пола Београда под удар Генералног плана, за који нико није могао дати гаранције да ће се он у скорој будућности моћи извршити. А да ли је било лако ове резервације већине имања у Београду ставити под удар, без рока? Разумљиво је да не, када се имало у виду да је Београду била потребна грађевинска делатност. И од два зла бирало се оно које је мање. Генерални план се мењао, грађевинска делатност је расла, али Београду је било доста укинута од Генералног плана, како је било пројектом предвиђено.

У то време нико није помишљао, да стварајући регулациони план за један град одмах треба створити и регулациони фонд за његово извршење. Ово су две неопходне потребе за извршење регулације једног града, које се једна без друге не могу, нити смеју замислити.

Комунална политика града Београда од 1924 год. у погледу на регулацију била је немоћна у овоме правцу, јер су јој недостајала финансијска средства. И ако из података који нам стоје на расположењу погледамо, увидећемо одмах, да је Београд на извршење регулације до данас утрошио само око 150 милиона динара. Цифра која претставља непознату суму када се има у виду да је данашњем Генералном плану измењеном и допуњеном потребно још око милијарду динара.

Разумљиво је да код оваквог стања ствари, сасвим је на свом месту стварање једног регулационог фонда, онаквог каквог је данашња општинска управа за данашње потребе схватила, и која је његов значај потпуно разумела. Без једног снажног фонда за извршење регулације, илузорно је даље помишљати на брзо и рационално извршење регулације.

Приходи, који ће се уносити у регулациони фонд, предвиђен пројектованим правилником, биће довољна гаранција за будуће ефикасно извршење Генералног плана и његово рационално искоришћавање. У скорој будућности показале се све добре стране овога фонда, који је, да је било среће, требао још одмах по ослобођењу да буде стављен на солидну основу, као што је садашња општинска управа ово одлучила да учини.

Од начина искоришћавања овог правилника и његовог стриктног примењивања зависиће и развој самога фонда. Грађани града Београда, иако донекле погођени овим Правилником, биће сигурни, да овим дају могућности да се Београд као престоница Југославије има развијати онако, како њему и као главном граду доликује. Гаранција је овим фондом у толико већа, што ће ускоро престати она фама за Београд, да се од појединих сопственика имања одузимају силом закона, остављајући их на дугорочно чекање око исплате накнаде за одузета имања.

ПРАВИЛНИК

Регулационог фонда Градског поглаварства за извршење регулације града Београда

1. Опште одредбе

Чл. 1.

На основу § 126 Грађевинског закона образван је Регулациони фонд Градског поглаварства са јединим циљем да се из прихода који се уносе у фонд створи могућност за несметано извршење регулације, односно експропријације, предвиђене Генералним планом; за финансирање комасација, исправке граница, доприноса и за све остало што је у тесној вези са правилним регулисањем свих техничких задатака које буде поставило извршење Генералног регулационог плана.

Чл. 2.

За регулациони фонд отвара се специјалан рачун у књигама Градског поглаварства на коме ће се водити сва имовина фонда.

Руковање фондом поверава се Општинској штедионици и заложном заводу града Београда, која ће у ту сврху отворити у својим

књигама специјалан рачун, преко кога ће се књижити сви приходи и сви расходи фонда.

II. Средства.

Чл. 3.

Средства којима ће се дотирати Регулациони фонд су следећа:

а) довољне дотације предвиђене буџетом редовно сваке године; за прве три године дотације буџетом предвиђене биће веће, а после три године смањиваће се sukcesивно према развићу самога фонда; величину дотације одредиће Градско веће приликом одобрења буџета;

б) сви приходи који се убирају од оних сопственика који поднесу молбу за експроприацију њихових имања. Овај приход узимаће се у виду таксе, која ће се убирати у корист фонда за извршење регулације. Величину ове таксе одредиће Градско веће.

в) сви приходи који се имају убирати за процену имања појединих сопственика, било по тражењу њиховом или по тражењу државних власти за њихов рачун. Величину ове таксе одредиће Градско веће посебном одлуком;

г) 5% од прихода, који се убира на основу § 124 Грађевинског закона по одредбама доприноса, који не може бити мањи од 10% нити већи од 50%.

д) сви приходи од апроприсаних површина земљишта имањима појединих сопственика, ради изласка на регулациону линију;

ђ) проценат од свих општинских имања која се дају у закуп појединим закупцима, а у корист фонда за извршење регулације. Величину процента одредиће Градско веће.

е) сви приходи који се убирају од комасације земљишта, чију вредност у новоствореним парцелама утврди комасациона комисија, одређена по грађевинском закону;

ж) сви приходи од допунских грађевинских такса и казни по извршним решењима донетим од стране Кривичног отсека Градског поглаварства;

з) приходи од продаје општинских добара у разне циљеве и то најмање 25% од продајне цене (чл. 126 Грађев. закона).

и) сви приходи који се убирају од 1% преносне таксе за купо-продају приватних имања;

ј) сви приходи који се имају убрати од парцелација појединих комплекса на име повећања вредности услед извршене парцелације које ће се утврдити посебном проценом;

к) проценат од евентуалне замене имања за експроприсано имање у корист фонда за извршење регулације. Величину процента одредиће Градско веће;

л) проценат од евентуалних бесплатних уступања земљишта појединим хуманим уста-

новама. Величину овог процента одредиће Градско веће.

љ) годишња помоћ из годишње нето добити Општинске штедионице. Величину помоћи одредиће сваке године Управни одбор Општинске штедионице.

Чл. 4.

Издаци из Регулационог фонда за извршење регулације не могу се вршити без одобрења Претседника и одобрења Градског већа. Сваки издатак има бити образложен неминовном потребом од стране Техничке дирекције за извршење техничких радова.

Издаци на одржавање имовине Регулационог фонда ићи ће такође на терет тога фонда.

Чл. 5.

Величина свих такса предвиђених у члану 3 овога Правилника имају се одредити у року од 3 месеца по усвајању овог Правилника

од стране Градског већа и одобрењу надзорних власти.

Чл. 6

У року од 6 месеци по ступању овог Правилника има се повести поступак за одређивање доприноса по § 124 Грађев. закона за све улице које су предвиђене по ступању на снагу новог Грађевинског закона.

Чл. 7.

У року од 6 месеци има се повести поступак комасације за све блокове, где је то потребно, по предлогу Техничког одбора и Градског већа.

Завршне одредбе

Чл. 8.

Овај Правилник ступа на снагу кад га одобре Градско веће и надзорне власти.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Љубомир Нинић,
шеф кабинета Претседништва
Београдске општине

Градско грејање

— Једна комунална служба која је код нас неповната: градско грејање. —

Развођење топлоте на даљину помоћу нарочито подземне канализације није нова ствар. У градовима Сједињених држава Америке оно се почело развијати пре више од пола века, а у Немачкој су такве градске мреже почеле да се стварају још око 1900. Ево листе градова који имају градско грејање:

Северна Америка 165 градова,
Немачка 17 градова
Чехо-Словачка 3 града
Холандија 2 града,
Француска 2 града
Русија 2 града
Данска 1 град,
Швајцарска 1 град.

У извесним земљама градско грејање знатно се развило. Да би човек о томе створио себи слику, довољно је навести неколико цифара које се односе на мрежу Њујорка, највећу на свету; та мрежа развија на сат 1 милион и по калорија, што одговара производњи од преко 2,500 тона паре на сат. Дужина канализације сада је 120 км. Зона у којој се она грана дуга је 14 км., т.ј. дужа од Париза у највећој његовој димензији.

До 1930 године градске мреже за развођење топлоте развијале су се брзим темпом, и већина је само од 1926 до 1930 удвостручила своју вредност. Од 1930 године развој се успорио, услед светске кризе; али, и поред финансиских тешкоћа, велики број градова извршио је ипак проширења својих мрежа. То значи да је градско грејање освојило публику својим преимућствима и заузело је видно место међу осталим општинским службама: водовод, електрично осветљење, гас, канализација, саобраћајна служба и т.д.

Упоредјење између мреже са паром и мреже са топлом водом.

Често пута води се дискусија око тога који је систем кориснији: да ли онај са паром или са топлом водом. Дошло се до закључка да се и један и други систем могу употребити према приликама. Сваки има своје добре и рђаве стране.

Мреже са паром морају бити снабдевене инсталацијама за пречишћавање које су један терет у експлоатацији, али код њих је омогућено лако мерење предате топлоте. Мреже са топлом водом функционишу без пречишћавања али код њих су потребне пумпе за циркулацију воде; мерење предате топлоте је мање прецизно, често пута готово немогуће; прикључивање зграда грејаних паром је скупле.

Производња топлоте

У сваком случају, било да се топлота разводи у форми топле воде или у облику паре, потребно је произвести их у каквој централној великој капацитету помоћу казана са паром или топлом водом.

Разводна мрежа има цеви за довођење паре или вруће воде и одводне цеви, којима се враћа или кондензована пара или расхлађена вода.

Ове цеви обложене су ефикасним и дебелим изолационим материјалом (око 8 см.). Оне пролазе кроз ходнике добро заптивене. Нарочити апарати омогућавају истезање и скупљање цеви, услед мењања температуре, а без штете по саму мрежу. На појединим местима намештени су затварачи који омогућају да се извесни делови мреже изолују, приликом поправки или евентуалних радова.

Употреба топлоте у зградама

На улазу код градских претплатника налази се трансформаторска станица која се, опште, састоји из следећих апарата: затварач, мењач, апарати за аутоматско регулисање.

Ове станице израђује предузеће које експлоатише централу и морају бити израђене од испробаног материјала и тако да могу функционисати без икаквог надзора.

Преимућства градског грејања

Преимућства градског грејања су следећа:
— уклањање присуства ватре и опасности од пожара (отуда знатно смањење премија за осигурање),

— уклањање оцака, чункова и опасности тровања димом,

— уклањање прашине и свих незгода које су у вези са довозом горива и изношењем пепела,

— искоришћавање 80 до 90% просторија под земљом,

— отклањање дима и његових штетних последица како у погледу урбанистичком тако и у погледу јавне хигијене (у великим градовима то је једини начин да се спречи загађивање атмосфере од домаћих ложишта),

— могућност повећавања броја радијатора и инсталирања вруће воде за домаћу употребу, без старања о производњи топлоте.

— могућност да се у зградама које немају још централно грејање, и у новим зградама уведе централно грејање без изградње казана и оцака,

— могућност да се у сваком моменту обезбеди аутоматско и тренутно регулисање потрошње топлоте употребом специјалних затварача, чије се регулисање може вршити помоћу часовника и термостата, тако да количина утрошене топлоте у сваком тренутку буде тачно она која је потребна, имајући у виду спољну температуру и намену локала.

Треба нарочито указати на ову последњу корист, која у највећој мери интересује потрошача, пошто му се омогућује да сведе на минимум своје годишње издатке за грејање, обезбеђујући у исто време ефикасно загревање.

Аутоматско и тренутно регулисавање потрошње топлоте могуће је само са градским грејањем. Другим речима њиме се спречава потпуно растење топлоте. Исто тако може се, пошто се има само да окрене један затварач, грејати како се хоће; може се, на пример, при крају сезоне грејати само неко време изјутра а неко време увече, а прекинути употреба у току дана.

Париско Друштво за градско грејање увело је од пре неколико година апарате који омогућују такво аутоматско регулисање употребе топлоте са минимумом уштеде.

Градско грејање у Њујорку

Градско грејање датира од 1877 године. Те године амерички инжењер Бирсе Хоки дао је вароши Локпорту 2 километра подземних цеви, спојивши 14 зграда са казанима. Из Локпорта градско грејање освојило је Сједи-

њене Државе, затим је прешло у Немачку Њујорк Стим Корпорешен је најзначајније међу друштвима, која експлоатишу у градовима Сједињених Држава ову комуналну нову делатност.

Оно снабдева паром кварт Манхатан и разводи сваке године 3,500,000 тона паре својим претплатницима којих има 2,500.

Развођење паре врши се цевима од 300 до 600 мм. пречника, чија дужина износи око 140 км. Брзина паре достиже 90 метара у секунди. Цеву су смештене под земљом у бетонским каналима.

Иста компанија има четири централе и најзначајнија је у Китс Беју, чија производња достиже огромну количину од 1,100 тона на сат.

Регулисање притиска паре на крајевима мреже врши се из централе, у којој се на једној табли непрестано врши убележавање притисака помоћу електричног преноса.

Градско грејање у Паризу

Париска компанија у околини Лионске станице већ 4 године експлоатише мрежу дужине 2 километра. Он снабдева све зграде поред канала, које имају централно грејање. Зграде везане за мрежу најразличитијег су типа: станови, пословне зграде, хотели и ресторани, гараже, купатило, железничка станица, у којој се загревају не само зграде, већ и вонзови док су у станици. Топлота се разводи у облику паре под притиском који може достићи 6 кг./см².

Мешовито градско грејање

Варош Виларбан близу Лиона има мешовито грејање, кућевно и индустријско и употреба инсталација омогућена је и лети и зими. Вода се доводи на температуру од 180—190°. Снабдевање паром на 4 кг. обезбеђено је, и домаће грејање и индустријско помирили су.

Топлота се продаје по цени 15 сантима 1000 калорија; индустрија плаћа 5.5 до 7.5 сантима. Мењачи топлоте снижавају за кућно грејање температуру воде на 110°.

То би били најглавнији типови градског грејања и најглавнији аргументи који говоре у корист његовог завођења у великим градовима. Разуме се да у обзир долазе само густо изграђена градска насеља иначе се овакво једно комунално предузеће не би исплатило.

Радован М. Драшковић
виши инспектор Министарства финансија

Финансијски проблеми Београдске општине*)

Грађани Београда, који у пуној мери и са једном беспримерном дисциплином доприносе својој општини потребна сретства, имају несумњиво права да буду обавештени, нашта се и како употребљавају та сретства. По једној пракси, која можда није најумеснија, општински буџет, и ако јавног карактера, врло је тешко доступан обичном грађанину, из кога би он, бар донекло, могао да сазна шта се ради са његовим новцем. Штампан у ограниченом броју, само за потребе извесних општинских органа, он као да се љубоморно чува од очију београдских грађана, јер се иначе не може објаснити зашто се буџету не даје широки публицитет, кад знамо да општина располаже и са својим јавним гласилом, које се зове „Београдске општинске новине“, и које, узгред буди речено, својим уређењем служи на част свога принципала. Али кад већ грађани Београда нису у могућности, да оно што их интересује, сазнају на извору — кроз буџете, потрудићемо се да их о томе обавестимо путем излагања неколиких актуелних проблема, који ће им скупа, и ако, можда, не у потпуности, али свакако дати извесну слику стања у коме се налазе финансије Београдске општине. Трудићемо се, да постављени задатак извршимо најобјективније, руководећи се једино и искључиво принципима, који важе за једно добро и угледно општинско газдинство, како треба разумети и наше коментаре, који ће бити постављени само на стручној основи, и ради добра Београда.

*

Прилике, које су настале после 6 јануара 1929, нису давале могућност јавности, да се упозна са многим догађајима, који су се десили у то време, па је тај случај био и са пословима, који су се водили у Београдској општини. У-

*) Доносио је чланак нашег познатог стручњака за комуналне финансије г Рад. Драшковића, вишег инспектора за самоуправу Министар. финансија, у коме он критички образлаже своје лично гледиште на проблем финансија Београдске општине. Часопис Београда „Београдске општинске новине“, исто тако радо објавиће и сва друга мишљења наших стручњака по овоме животном проблему престоничке општине.

колико се писало о Београдској општини, односило се је на догађаје мање важности и мањег значаја, док су одлуке од највећег интереса по Београђане претресане и доношене на чувеним, и у то време јако уобичајеним, претседничким конференцијама, на којима је јавност била искључена. На одборским седницама само се гласало, док је дневна штампа те одлуке могла само регистровати, без икаквог коментара. Само, можда, у изузетним случајевима ти су догађаји могли имати шири публицитет, и допуштана је јавна дискусија, као што је то био случај са општинском трошарином, приликом њеног укидања, док је и њен епilog, т.ј. њено поновно враћање, могло бити само регистровано. Међутим, значај и улога јавности и критике код свих јавних послова толико је позната да нема потребе то и доказивати. Отсуство сваке контроле општинских послова од стране грађана имало је за последицу тешко и без мало очајно стање општинских финансија.

Еманципација локалне од државне политике неопходна је и у либералним режимима, или бар, уколико је год то могуће, пошто те две политике врло мало чега заједничког имају, сем једне лоше праксе, која је одомаћена, како код нас, тако и у неким западним државама, да општина служи као апарат за изборе законодавног тела. С обзиром на задатке савремене општине, ова застарела пракса може бити само на штету њену. Страначка начела, која се оснивају на крупним државним питањима, врло мало имају везе са локалним питањима једне општине. И руковођење искључиво тим начелима при општинским изборима јесте главни узрок лоше општинске политике. И докле год општина буде служила као апарат за спровођење избора за законодавно тело, локална њена питања, због којих она треба у првом реду да постоји, бар према дефиницији савремене општине, биће увек гурана у позадину. У једном прегледу устава од 1919 године за Филадельфију, Помрозе, сенатор Савеза за Пенсилванију, овако каже о том питању: „Општинска администрација расте у погледу способности и ваљаности у истој мери у којој се ослобађа од партизанске политике;

партијска способност за јавне функције расте у сразмери у којој се она ослобађа општинске политике'.

Али да се боље разумемо, треба подвући да се не ради о негирању партије уопште, напротив, она је неопходна при спровођењу државне политике. У локалној политици она може бити од штете, и дебарасирање од ње у општини, значило би за ову велику добит. Управо, и у општини би се могла допустити партијска подвојеност, али она не би смела бити на бази, на којој постоји партијска подела за вођење државне политике, већ на бази створеној на проблемима локалног карактера. И људи, које се у државној политици не слажу, могу сложено сарађивати у вођењу општинских послова, као што се то дешава у Швајцарској и Енглеској и такође у великој мери у Сједињеним државама. При спровођењу општинских избора пред грађане се не излази са локалним потребама и стварањем благостања општинских чланова, већ са паролама са којима се служи и при избору законодавног тела, а које немају никакве, или можда врло мало, везе са локалним питањима. И тако општински избори служе као нека врста пробе о изгледима на успех избора законодавног тела, при чему свака државна странка има за задатак да у општинску управу делегира што већи број својих присталица, који ће, при избору законодавног тела, са места које заузимају, моћи утицати на ову или ону комбинацију. Нема сумње, да овако изабрани општински функционери имају смисла и можда, великих заслуга за спровођење државне политике, у овом или оном правцу, али у огромној већини случајева, њихова умешност и способност није била на потребној висини, било због својих личних квалификација, било због инертности према локалним потребама, било због превеликог експонирања у самој странци, при вођењу комуналне политике.

Где треба тражити узрока овоме? Свакако у недовољној свести о осећању дужности самих грађана. Обично се каже, да је општина огледало својих грађана, и према томе, какви су грађани, таква ће им бити и општина. Не само дакле, да је добро, већ је и дужност сваког свесног грађанина да води рачуна о политици, која се спроводи у његовој општини. Он мора бити обавештен, да ли претседник и већници, као и њихови чиновници врше савесно своје дужности, да ли су они изван сваке сумње у погледу њихове честитости, и да ли грађани добијају у пуној мери оно, што морају у виду разних трошкова и пореза платити. Грађанин је то дужан пре свега за то, што је то његова кућа, и што је његов лични интерес да се у општини води добра политика и рационално газдује. Најзад, он се на тај начин васпитава за рад, правилно суђење и објективну критику, кад се ради и о вођењу државне поли-

тике. „Општина као локална установа”, како каже Брајс, „навикава људе не само да раде за своје суграђане, него да раде с успехом у слози и заједници. Она развија здрав смисао, умереност, разум и дружељубље. Они који морају удружити своје снаге на једном општем послу, имају могућност да науче да се у друштву морају чинити извесни уступци и компромиси. То је прилика кад човек може открити све што носи у својој личности, и да се човек цени пре по делима него по речима”. А противнике локалне самоуправе, који кажу да ову не би требало дати све док један народ не научи да се њоме служи, Брајс пита, како ће они то научити, ако не пробом и вежбама? „То је стари проблем на коме се увек и мислиоци и политичари подвајају. Пливање се може научити кад се загази у воду, али ако уђете не знајући да пливате, ви сте у опасности да потонете. Они који познају историју Швајцарске, Америке и Енглеске, не поричу ову опасност, али држе да вреди изложити јој се”.*)

И кад би све то тако било, т.ј. кад би се сваки грађанин више интересовао о раду у својој општини, и кад би тај интерес могао да одели од интереса који има према државној политици, многе би ствари друкчије изгледале него што су. Истина је, да је за наше прилике то мало необично, и да би тешко било одолети у том погледу отпору организованих странака. То најлепше карактерише опет један угледан историк Хенри Ли, који вели: „Партијски дух заслепи многе, али је много више оних над којима се влада захваљујући њиховој духовној лености, за које самостално мишљење претставља необичан напор, као и себичној равнодушности, која не допушта да се напусте навике свакодневног посла. У једном таквом пространом изборном округу тражи се најупорнији и најенергичнији рад да би се могло одолевати добро смишљеној и сложеној машини партијске организације. Она је увек била у рукама професионалних политичара, који су задобили утицај над њом просто процесом природне селекције, и на тај се начин оспособили за посао. Незадовољници су претстављали неискусну војску, која је полагала у борбу против тих политичара, али су ови били надмоћнији не само у погледу броја него и дисциплине. Чак и кад случајно добије неку победу, њихово одушевљење малакше, док професионални политичар увек је на стражи и зна добро као Филип II да време ради за њега и да ће он једнога дана победити”.**)

При избору општинских управа партијској подвојености у смислу у коме се то код нас практикује, не би било место. Али ако је баш немогуће дебарасирати се тога, онда бар при избору треба обратити пажњу, коме поверавамо судбину наших животних интереса. Месне по-

*) Цеме Брајс: Савремене демократије књ. I стр. 206, 448.

**) Цеме Брајс: Савремене демократије књ. II стр. 177.

којебе грађана и могућност њиховог остварења под најбољим условима треба да играју у овом случају првенствену и можда једину улогу. Стога у општинску управу треба да улазе људи, који познају савршено месне потребе, људи који имају највише смисла да те потребе реализују под најповољнијим приликама, и разуме се, људи чија се честитост и поштење не може уопште доводити у питање. То је дужност не само грађанина — бирача, већ и грађана предистинираних за та места, јер ако ови, које њихов таленат и карактер истичу за вође, стоје по страни, онда ће њихова места бити попуњена онима, који су за та места најнедостojнији. У овом правцу, дакле, интерес грађана за рад у својој општини, треба да је упућен, и само у том случају он ће бити ефикасан и благотворан.

Нема сумње да је Градско веће Београдске општине у последњим годинама располагало са знатним бројем људи од велике вредности, репутације и првокласних стручњака, али многи од њих нису, можда, били у могућности да се одупру разним утицајима, који су уобичајени у приликама које су владале последњих година код нас, док други и поред свих квалитета, са којима су располагали, нису можда били упућени довољно у многоструке проблеме комуналне политике. И једни и други нису били изабрани од грађана, па нису ни зависили од ових, нити су им били одговорни, па су њихове савете и жеље могли и игнорисати. Међутим, утицаји с других страна који су у тим приликама, као што смо већ поменули, уобичајени, били су махом пресудни, и овима одборници нису могли одолевати, и ако често, можда и преко своје воље и савести. У отсуству слободне речи и штампе, играле су улогу разне мистификације, у којима се често није било лако снаћи нити разумети. Најзад, при избору одборника за Београдску општину није се увек схватао значај и важност њихове мисије, већ се често сматрало то као нека синекура, а давана је каткад и онима, чије способности нису ни у колико одговарале томе позиву. А да су та места заиста била синекура, доказ су оне огромне суме, које су трошене на одборничке дневнице, а које су често прелазиле сваку границу дозвољеног. Тако су поједини одборници били ангажовани истовремено на неколико општинских послова, и ако су ове свршавали у току истог дана примали су за сваки посао посебне дневнице, па се дешавало да су те дневнице у току дана износиле 400 до 500 динара.

*

Мање или више, сви већи европски градови, па чак и они ван нашег континента, налазе се данас у специјалним и тешким финансијским приликама. Овако стање свакако је у првоме реду последица опште економске привредне депресије, која, захватајући све, ка-

ко појединце тако и велике друштвене заједнице, сасвим природно није могла мимоићи ни градске комуналне установе. Али поред овога још један моменат играо је значајну улогу у овом погледу. Веома жив,, али ненормалан прогрес, који је настао непосредно после рата, изазвао је необичну активност у делатности, специјално код градова. Такмичењу у изградњи и улепшавању ових великих центара није било краја. У недостатку редовних буџетских сретстава, приступало се закључивању зајмова, који су улагани у велике инвестиције, често непродуктивне природе. Комунални политичари нису могли схватити да овако ненормално стање није могло бити дугог века, и обузети једном неразумном ентузијазмом нису могли обуздавати своје прохтеве и амбиције у стварању. Овакав авантуристички полст поратне комуналне политике дао је заиста оне дивне булеваре, алеје, паркове и скверове, којима обилује велики број тих светских градова, али је у исто време и овим знатно проузроковано тешко финансијско стање тих градова.

Београду, међутим, не би се могло у овом погледу много замерити. Несретном околности налазећи се за време рата у центру најжешћих борби, доживео је судбину која је поштедела све друге метрополе, да буде, без мало, уништен. У новој, великој и уједињеној држави Београд је чекала нова улога. Наше унутрашње политичке прилике, као и наш углед на страни, захтевали су неминовно, да се руинирани Београд од непријатељске канонаде рестаурира и оспособи за репрезентацију, која му припада као престоници Југославије. И сасвим је природно да су се за његову рестаурацију и изградњу морале поднети и жртве. А што је и Београд тиме дошао у финансијске прилике, или боље рећи неприлике, у којима се налазе сви велики центри, не може се изложити критици, која се чини тим великим иностраним градовима, с обзиром на велику разлику у побудама за изградњу Београда и оних иностраних центара. Док је изградња ових градова имала, може се слободно рећи, карактер луксуза, бар у смислу наших прилика, Београд је руковођен једном неминовном и оправданом потребом како у националном и политичком, тако и социјалном, културном и хигијенском погледу. Док су ти западни градови уређивали авеније и булеваре, Београд је изграђивао водовод, спроводио канализацију и стварао комуникације. У том погледу дакле, свака критика била би депласирана.

Међутим, пред нама стоји један факат, и не би било мудро пред том стварном чињеницом нојевски скривати главу у песак: стање финансија Општине београдске врло је озбиљно, да не употребимо неки драстичнији израз; оно захтева велику пажњу и дубоко размишљање. Проблем, који је свакако данас најактуелнији у Београдској општини, јесте про-

блем финансијски; сви остали су мањег значаја и моментално долазе у позадину. А да би овај проблем могао бити добро и правилно решен, потребно је несумњиво много труда, много воље, разумевања, доследности и времена.

Овако тешко финансијско стање у Општини београдској дошло је из више узрока. У првом реду, свакако, оно је изазвано лошом кредитном политиком, која је годинама спровођена у општини. И ако се ранијим општинским у правима мора признати велика заслуга за изградњу Београда, истовремено им се мора приписати и једна негативна страна у том погледу, а то је да нису били довољно далековидни у погледу догађаја, који су убрзо настали на новчаним тржиштима, и да су предвиђања њихова била проблематична, што је проузроковало краткорочне дугове, а чега је опет у првом реду последица данашње тешко финансијско стање у Општини. Поред тога, готово кроз цео период за последњих десет година у Општини је одомаћена једна нездрава пракса, која такође лоше делује на општинске финансије и јако кочи правилан и несметан рад, а то је, стварање ванбуџетских општинских обавеза, у ком погледу често није било граница. Онда несхватљиво нагомилавање општинског особља, чији је број одавно и далеко прешао нормално стање у том погледу, што је такође болна рана у општинским финансијама. И, најзад, нерационално убирање општинских прихода, који, мада у извесним случајевима прелазе границу дозвољеног, махом не дају стварни ефекат због слабе организације и недовољне контроле, упркос сувишног броја особља са којим општина располаже, а, можда, баш и у след тога.

Пред Београђане треба изаћи са верном сликом стања општинских финансија; то је интерес и Београђана и оних којима је данас пало у део да санирају општинске финансијске прилике, и укажу нове путеве којима треба поћи. Београђанима треба рећи право стање и због тога, да би знали с каквим се све тешкоћама мора данашњица борити ради успеха, и да би умели више ценити заслуге оних, који буду Општину београдску извели из овог хаотичног стања у финансијском погледу.

Буџет расхода и прихода за 1935/36 год.

Да се уђе у пословање једне општине и да се упозна са њеним финансирањем, најбрже и најлакше се постиже путем њеног буџета, разуме се, под претпоставком, да су при његовој техничкој изради заступљена сва начела, која у том погледу важе. Реалност и равнотежа основна су начела, која морају пратити добар буџет. Одмах за овим долазе: јединство, потпуност и прегледност. Тако израђен буџет потпуна је фотографија општинског газдовања, јер се могу одмах уочити добре и лоше стране тога газдовања. Мада ова

начела нису у потпуности спроведена кроз буџет Београдске општине, што ланцима онемогућава сналажење, они, који се баве овом материјом ипак су у стању да уђу у његову садржину.

Буџет расхода и прихода Општине града Београда за 1935/36 годину

Таб. бр. 1

Расходи	Динара	у %
Лични	84,876.319.—	27.3
Материјални	117,128.550.—	37.7
Об. и дугови	92,332.690.—	29.8
Буџ. рез. кред.	1,000.000.—	0.3
Ванредни	6,866.000.—	2.2
Об. по спец. зак.	8,274.400.—	2.7
Свега Дин.	310,477.959.—	100

Приходи	Динара	у %
Прирез	12,799.314.—	4.1
Трошарина	74,758.600.—	24.1
Таксе	30,510.000.—	9.8
Реал. таксе	23,756.000.—	7.7
Прих. од доб.	5,336.400.—	1.7
Непред. приходи	1,000.000.—	0.3
Разни	2,921.217.—	1.0
Прих. од канал.	3,460.000.—	1.1
Прих. од предуз.	155,936.428.—	50.2
Свега Дин.	310,477.959.—	100

Рекапитулација	Динара	у %
Лични	84,876.319.—	27.3
Материјални	225,601.640.—	72.7
Свега Дин.	310,477.959.—	100

При првом сусрету са цифрама опште рекапитулације буџета расхода јасно се оцртава несразмера, која влада код главних врста расхода. Упоређењем сума, које се предвиђају на материјалне издатке, личне издатке и издатке на ануитетску службу, долази се до резултата, који није у духу и тежњама доброг и рационалног газдинства. Задатак савремене општине, како по општој дефиницији, тако и по законским нормама, јесте у томе, да својим грађанима пружи што је могуће више погодности за један културан и угодан у сваком погледу живот. То је њен основни и главни задатак. Све је остало другостепене важности и служи само за спровођење тог главног задатка. Осим тога, макар како све те погодности биле пожељене, оне не смеју прелазити границе моћи дотичне општине, јер ће у противном случају угрожавати основним потребама грађана. У конкретном случају, посматрајући буџет расхода Београдске општине, има се утисак да се овај основни принцип не спроводи. Издаци на материјалне потребе компримирани су до крајњих граница, и при свакој редуцији буџета оперише се искључиво са овом врстом издатака, док издаци на личне потребе све више и више

показују пораст и све више и више руше онај нормални однос, који треба да влада у погледу тих издатака.

По правилу лични расходи у администрацији — општој управи не би смели бити већи од 15 до 18% свих расхода, елиминишући расходе за ануитетску службу, који не улазе у обзир при изналагању процената личних и материјалних расхода, с обзиром на то, да ануитетска служба јако диференцира од осталих служби у погледу ангажовања особља за вршење ових. Док извесне службе и са најмањим издацима за материјалне сврхе исте, захтевају већи број особља, ануитетска служба врши се са једним истим бројем особља, без обзира на то, колики се издаци предвиђају за ануитете. Осим тога, познато је, да је за отправљање ануитетске службе, макар како она била развијена, односно макар како велике суме ишле на њу, потребан минималан број службеника. Са два или три службеника ова се служба може потпуно отпављати, било да се на њу троши један милион, било да се троши 100 милиона динара. Стога разлога, дакле, при упоређењу материјалних и личних расхода, расходи за ануитетску службу издвајају се, и на тај начин добија се стварна слика материјалних и личних расхода. Исто тако, у овом случају издвајају се и привредна предузећа, код којих је, с обзиром на њихову продуктивност, дозвољен проценат личних расхода и преко процента који важи за буџет администрације. По том принципу, ако упоредимо личне и материјалне издатке по буџету расхода Београдске општине за 1935/36 годину, који, без расхода за ануитетску службу и без привредних предузећа, износе, 84,101.714.— динара, можемо констатовати да лични расходи чине 50,7% (табела бр. 2).

Таб. бр. 2

Расходи	Динара	у %
Лични	42,638.514.—	50.7
Матер. (без обав. и дугова)	27,522.800.—	32.7
Буџ. рез. кредити	1,000.000.—	1.2
Ванредни	4,666.000.—	5.6
Обавезе по спец. зак.	8,274.400.—	9.8
Свега Дин.	84,101.714.—	100

Иначе, ако би у овом погледу посматрали буџет расхода опште управе, — администрације заједно са привредним предузећима, а без ануитетске службе, који износи 218.145.269.— динара, нашли би, да лични расходи чине 38.9% (табела бр. 3):

Таб. бр. 3

Расходи	Динара	у %
Лични	84,876.319.—	38.9
Матер. без обавеза дугова	117,128.550.—	53.7
Буџ. рез. кредити	1,000.000.—	0.4
Ванредни	6,866.000.—	3.2
Обавезе по спец. зак.	8,274.400.—	3.8
Свега Дин.	218,145.269.—	100

Према укупном буџету расхода, где долазе и администрација и привредна предузећа, као и расходи за ануитетску службу од 310.477.959.— динара, лични расходи износе 27.3% (види табелу бр. 1).

И, најзад, у најповољнијем случају, ако личне расходе потражимо у буџету расхода опште управе-администрације без привредних предузећа и са расходима предвиђеним за ануитетску службу, наћићемо да лични расходи износе 24.2% (табела бр. 4).

Таб. бр. 4

Расходи	Динара	у %
Лични	42,638.514.—	24.2
Материјални са обавезама и дуговима	119,855.490.—	67.9
Буџ. рез. кредити	1,000.000.—	0.6
Ванредни	4,666.000.—	2.6
Обавезе по спец. закон.	8,274.400.—	4.7
Свега Дин.	176,434.404.—	100

Макар како, дакле, ствар посматрали, долазимо до закључка да лични расходи у буџету Београдске општине претстављају појаву, која није за препоруку и која свакако захтева корекцију и довођење у склад са осталим расходима.

Огроман проценат који иде на ануитетску службу од 52.3% у општинској управи-администрацији, или 29.8% према укупном буџету расхода, значи заиста ненормално стање у том погледу, што причињава великих неприлика општинској управи и кочи њену делатност и акцију у смеру законом обележеном. Материјални издаци код опште управе-администрације износе свега 15.6% а од укупног буџета 37.7%.

Укупни расходи по буџету Београдске општине за 1935/36 годину износе динара 310.477.959.— Релативно узевши, с обзиром на број становника Београда и раштрканост његових насеља, не може се рећи да је буџет расхода велики, али је несумњиво тачно, да је он неправилно распоређен. Материјални издаци треба да чине главни део расхода и то они материјални издаци, који имају карактер економског, културног и социјалног унапређења града, ради чега и постоји савремена општина, а никако се не би смело допустити, да расходе гута администрација, или што је још најгоре — персонал, или ануитетска служба. Истина је, да и расходи који иду на отплату дугова могу имати значење напред наведених материјалних издатака, али се у том погледу мора имати извесна мера. Не сме се, н. пр., допустити, да се у једној години, или у једном периоду, створи толики дуг и изврши толико радова да се у идућој години или у идућем периоду због тога обустави сваки рад. Сви радови имају бити равномерно распоређени, тако, да се сваке године изврши један део. Тако

радећи неће се десити, као што је случај данас у Београдској општини, да расходи на отплату дугова онемогућују сваку другу акцију, а често угрожавају и одржавање већ — постојећих објеката!

Буџетом расхода утврђено је тачно на шта се све могу утрошити предвиђени приходи, а правило је, да се расходи могу извршивати само у висини остварених прихода. У противном случају, ако се расходи троше не водећи рачуна о оствареним приходима, може се доћи у ситуацију, да се утроши више него што је остварено прихода, и тада се стварају дефицити, или, ако се ови скривају, обавезе, односно летећи дугови. Томе води и пракса, која се обично спроводи на крају године, путем вирмана, искористићујући на тај начин све кредите из бојазни да се не угасе, без обзира како су остварени приходи. Оба ова случаја врло су честа при буџетском пословању код Београдске општине, а последице су тога летећи дугови, који су из године у годину престану на дневном реду и вечито везују руке општинској управи за сваку другу акцију. Истина је, да стварање обавеза није изрично законом забрањено. Шта више, § 122 Закона о градским општинама наређује да се остварени вишкови једне буџетске године употребљавају за исплату обавеза из ранијих година, из чега излази да се обавезе могу стварати. Па ипак, оне никад неће ићи у прилог доброг и рационалног комуналног газдовања. У изузетним случајевима, и при неопходној потреби, до једне разумне границе, могла би се допустити и таква радња, али ако она прелази у праксу и обавља се без икакве мере и границе, као што је то случај у Београдској општини, где обавезе из ранијих година претстављају милионите цифре, и прелазе десетине па и стотине милиона, онда је сасвим природно, да ће таква радња не само кочити општинску управу за сваку другу акцију и делатност, већ може имати и катастрофалних последица. Овим путем биле су пошле у првим годинама свога живота и бановине, али се убрзо увидело да је тај терен клизав и опасан по бановинске финансије, и данас се таква радња код бановина сматра саблажњивом, и ниуком случају не може доћи до изражаја. Ма којим се путем пошло, при ликвидирању обавеза из ранијих година код Београдске општине, проблем ће вечито постојати, ако се не постави принцип у том погледу и онемогући у основи стварање обавеза. А то се може постићи на тај начин, ако се путем једне норме са законском снагом регулише, да се никаква набавка ни посао не може извршити пре, него што за то да визу оној у чијим је рукама целокупно финансијско пословање Београдске општине. Слична одредба постоји, истина је, у финансијским овлашћењима уз буџет за 1935/36 год., али она није била ефикасна, вероватно услед тога

што није стриктно по њој поступано. Ово је један од првих основних услова за санацију општинских финансија у Београдској општини.

Још једна појава, која се примећује при анализи расхода Београдске општине, отежава правилну и брзу санацију општинских финансија, а то су обавезе по специјалним законима или т.зв. наложени делокруг. Овај делокруг прописан је § 89 Закона о градским општинама, где су набројани послови опште управе из надлежности првостепених власти а које врше градови на своме подручју. Осим тога, Министар унутрашњих послова може у споразуму са ресорним министрима уредбом преносити у надлежност града и друге послове опште управе. До скоро, преношење ових послова било је тако учестало, да се има утисак да се при том није водило довољно рачуна о финансијској способности и моћи наших градских самоуправа, и да се главна сврха, због које и постоји општинска самоуправа, потискује у позадину, да би се истакли послови, који иначе, по својој природи, припадају првенствено компетенцији државе. Ма како се имало оправдања за ово, специјално кад се тиче Београдске општине, то би се могло спорити. Београд као престоница и седиште свих централних власти има изузетан положај, и услед тога специјалне обавезе које су врло замашне. С обзиром на то, било би сасвим природно, да Београд издржавају не само грађани Београда, већ грађани целе државе. Али кад већ није тако, онда би Београдску општину требало изузети од одредбе § 89 Закона о градским општинама и ослободити је обавеза, које јој та одредба намеће, што би значило олакшање буџета општинског за неких 9 милиона динара, а то би при санацији финансија Београдске општине имало свакако значаја.

Једна лоша пракса са којом се чешће срећемо у буџету Београдске општине јесте т.зв. камуфлажа, која се спроводи на више начина. Овде, пре свега, долазе расходи предвиђени не по буџету расхода, већ по финансијским овлашћењима уз буџет који одговарају финансијском закону код државног буџета. Такви расходи немају покрића и они изазивају буџетске дефиците. Код буџета Београдске општине то се види из чл. 8, 17, 18 и 26 Финансијских овлашћења уз буџет града Београда за 1935/36 годину. По чл. 8 тантијема трошаринском особљу исплаћује се на терет прихода од општинске трошарине, а накнада пореским организа за разрез кулчарине и тантијема, односно провизија за наплату приреза, кулчарине и осталих општинских прихода на терет одговарајућих прихода. Међутим, сви ти приходи ангажовани су већ на страни расхода по буџету. Друкчије би ствар изгледала да та одредба гласи „на терет вишка прихода“, а не само на терет прихода, али ако би тако било, онда, у случају да вишка прихода не

буде, не би се могло извршити ни одредба чл. 8, док овако како гласи, она се извршује, не само без обзира на то да ли ће бити вишка или не, већ и у случају подбацивања предвиђене суме. Такав је случај и са чл. 17 где се израда за штампање општинских таксених марака исплаћују из прихода од општинских таксених марака, са чл. 18, где се издаци за штампање трамвајских и аутобуских карата исплаћују од прихода од трамвајских и аутобуских карата, и са чл. 26, где се провизија и трошкови по чековним рачунима у корист којих се за рачун општине уплаћују приходи од воде, осветлења и осталих прихода код штедионице и заложног завода града Београда и Поштанске штедионице, као и поштарина за чековне упутнице и опомене, могу, у недостатку кредита, исплаћивати на терет прихода од воде и осветлења и тд.

Камуфлажом се називају и расходи, који се, из буди којих разлога не смеју именовати, нити ставити где им је место, као на пример, кад се дневничари стављају — у материјалне расходе!

У немогућности да се за извесну потребу предвиди довољан кредит, било што градско веће нађе да за то нема потребе, било из бојазни да се код надзорних власти не наиђе на отпор из разлога ових или оних, уносе се кредити за потребе, за које се унапред зна да се неће извршити само да би се створила могућност са вирманисањем. У току, или на крају године проналази се разлог да та потреба сад није неопходна, а да се кредит не би угасио (јер се по некој логици сматра за грех, ако би се на крају године показала каква уштеда), путем вирмана повећава се кредит за ону потребу, за коју се у времену израде буџета није могла добити сагласност, било градског већа, било надзорне власти, који сада, пред разлозима о излишности предвиђене потребе и расположивом кредиту, лакше усвајају исте и дају своју сагласност. Тако се остварују првобитне намене, које се у времену израде буџета нису могле спровести. Овакве радње не само да нису у сагласности са основним начелима, која један буџет чине добрим, већ се, како Градско веће, као одговорно тело, тако и надзорна власт омета у својој слободној оцени и постављеним принципима, услед нетачно претстављених чињеница, а буџети се без стварне потребе — под претпоставком да је градско веће једино надлежно да ту потребу цени, повећавају, квари се његова равнотежа и ствара дефицит, пошто комунални приходи данас по правилу подбацују.

У недостатку реалних прихода, да би се покрили сви предвиђени расходи, прибегава се повећању већ предвиђених прихода, и ако се унапред зна, да се они неће остварити. И ова је појава за пуну осуду јер је њена последица редовно дефицит.

*

Посматрајући буџет прихода Београдске општине, добија се први утисак, који до краја остаје такав, да нема прихода тако сигурних, константних и издашних као што су приходи Београдске општине. У једној прилици, један бивши министар финансија рекао је: „где би ми био крај, када бих имао такве приходе као што их има Београдска општина”. И заиста, идући од ставке до ставке, човек не може да се отме од таквог утиска, немајући могућности да између њих направи какву разлику.

Целокупна политика једне општине базира на њеним приходима, они су управо камен темељац за све акције, које се спроводе у општини. У колико су приходи једне општине издашнији, у толико ће и њена делатност имати већег обима и успеха, разуме се, под претпоставком, да се они правилно и добро расподеле. Београдска општина је у тој сретној околности да располаже са приходима, које би свака друга општина, па, као што смо видели и држава, могла пожелети. А како су они распоређени, о томе смо напред казали.

Говорећи начелно о главним врстама дажбина доцније, овде ћемо дати мали коментар извора прихода појединачно, уколико је то потребно да би се имала вернија слика њихове целисходности и оправданости и обратно.

Под 1 партијом а под рубриком „дажбине” предвиђене су две позиције са прирезом и трошарином, те изгледа да само те две врсте извора прихода имају карактер дажбина, односно фискалних прихода. Међутим, и под 2 партијом, под рубриком „таксе” већина извора прихода има карактер фискалних прихода.

Општински прирез од 20% убира се на државни непосредни порез, а убијају га државни органи уз државни порез, зашта службеници пореске управе примају провизију од 2% од убране суме. Разлог додељивању ове провизије тумачи се као потстрек за улагање више труда око наплате општинског приреза. С обзиром пак на то, да се наплата општинског приреза мора вршити сразмерно наплати државној пореза, овај би разлог отпао. Међутим, додељивање ове провизије може довести државне органе у искушење, да општински прирез наплате пренего што наплате државни порез, да би показали бољи успех, па према томе и добили већу провизију, у ком би случају то ишло на штету државне касе. О прирезу као општинској дажбини даћемо коментар у посебном делу ове студије.

Трошарина у буџету прихода, претставља, као што се то види из предње табеле, најиздашнији извор прихода. Трошарина се убира по специјалној уредби о трошарини града Београда, која прописује начин наплате исте, садржавајући и тарифу са трошаринским ста-

Буџет прихода за 1935/36 год.

Таб. бр. 5

Број		П Р И Х О Д И	Износ позиције динара	Износ партије динара
парт.	поз.			
1		<i>Глава прва</i> Д а ж б и н е		
	1	Прирез 20%	12,799.314.—	
	2	Трошарина	74,758.600.—	87,557.914.—
		Свега глава прва		87,557.914.—
2		<i>Глава друга</i> Т а к с е		
	1	1% преносне таксе	2,500.000.—	
	2	Такса платива у општ. маркама	2,250.000.—	
	3	Такса за запремање тротоара и улица	800.000.—	
	4	Такса за запремање земљишта на трговима	13,000.000.—	
	5	Такса за пристајање пловних објеката	400.000.—	
	6	Такса за држање луксузних кола	10.000.—	
	7	Такса за држање аутомобила	800.000.—	
	8	Такса за стајање аутомобила	300.000.—	
	9	Такса за држање и истицање фирми	2,600.000.—	
	10	Такса за лепљење плаката	250.000.—	
	12	Такса за приређивање забава, концерата и друго	2,000.000.—	
	12	Такса за преноћиште	1,100.000.—	
	13	Такса од аутобуског саобраћаја	350.000.—	
	14	Мерина	4,150.000.—	30,510.000.—
		Свега глава друга		30,510.000.—
3		<i>Глава трећа</i> И м о в и н а		
	1	Од употребе земљишта	1,400.000.—	
	2	Од државних чиновника за земљиште	596.400.—	
	3	Од апропријације	1,000.000.—	
	4	Од зграда, дућана и осталих објеката	840.000.—	
	5	Од киоска	1,000.000.—	
	6	Од шлепова	200.000.—	
	7	Од електричног осветљења на Чукарици	300.000.—	5,336.400.—
		Свега глава трећа		5,336.400.—
4		<i>Глава четврта</i> Санитетске таксе		
	1	Дезинфекција и пренос болесника	160.000.—	
	2	Чишћење улица	5,200.000.—	
	3	Лекарске услуге	125.000.—	
	3	Стерилизовано млеко	125.000.—	
	5	Хемиске и бактериолошке анализе	75.000.—	
	6	Хладно купатило	250.000.—	
	7	Топло купатило	350.000.—	
	8	Казне	16.000.—	6,301.000.—
		Свега глава четврта		6,301.000.—
5		Гробљанске таксе		
	1	Гробнице	900.000.—	
	2	Мали и велики гробови	75.000.—	
	3	Обнављање турнуса	60.000.—	
	4	Одржавање гробница	280.000.—	
	5	Остале гробљанске таксе	340.000.—	1,655.000.—
6		Технички објекти и услуге		
	1	Накнада за израђене тротоаре	10,000.000.—	
	2	Катастарски планови	10.000.—	

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Број		П Р И Х О Д И	Износ позиције динара	Износ партије динара
парт.	поз.			
	3	Катастарске таксе	10.000.—	
	4	Кућне таблице	1.000.—	
	5	Употреба канала	3.400.000.—	
	6	Спој канала	60.000.—	
	7	Цвеће, шибље и садови	146.000.—	
	8	Седишта у парковима	50.000.—	13.677.000.—
		Свега глава четврта		21.633.000.—
		<i>Глава петна</i>		
		К а п и т а л		
7	1	Хартије од вредности	2.314.217.—	2.314.217.—
		Свега глава пета		2.314.217.—
		<i>Глава шестна</i>		
		Разни приходи		
8	1	Општинске новине	270.000.—	
	2	Казне за бесправно зидање	120.000.—	390.000.—
		Свега глава шеста		390.000.—
		<i>Глава седма</i>		
		Непредвиђени приходи		
9	1	Разни непредвиђени приходи	1.000.000.—	1.000.000.—
		Свега глава седма		1.000.000.—
		<i>Глава осма</i>		
		Градска привреда		
10	1	Од трамваја и осветлења	4.520.478.—	
	2	Од кланице	7.146.811.—	11.677.289.—
		Свега глава осма		11.677.289.—

вовима. Трошарина се наплаћује на улазу у варошки реон, те би с обзиром на то, наплата требала да буде потпуно ефикасна. Па ипак, претпоставља се, како у круговима општинским, тако и код грађана, да се не постиже ни близу одговарајући ефекат. А то долази с тога, што организација није боље спроведена и што трошарински апарат није на потребној висини. И трошарини као извору прихода фискалне природе посвећујемо специјалан део.

У 2 партији под рубриком „таксе“ налази се 14 позиција са 14 разних такса. Овде спадају углавном све таксе, које се убирају по тар. бр. 333 до 407 Закона о таксама као и таксе друге ван тога закона.

Преносна такса се наплаћује по 1% од вредности купо-продаје непокретних имања а наплаћују је општински органи. Ова се такса оснива на чл. 5 Закона о продужењу важности измена и допуна одредаба досадашњих финансијских закона, односећих се на самоуправна тела од 23 новембра 1929 и решења министра финансија бр. 42544 од 21 августа 1930. С обзиром на то да ова такса нема никаквог еквивалента, има карактер фискалне таксе. Ова

такса служи као извор прихода и државе и бановине и општине, што је чини тешко подношљивом. Док код државе ова такса има противуслугу, па према томе и основ за њено убирање, са бановинама и општинама то није случај, што значи да је ове убирају из искључиво фискалних разлога.

Такса платива у општинским маркама предвиђена под поз. 3 односи се на све административне таксе, као што су таксе на: претставке, молбе, жалбе, решења, уверења, преписе, потврде итд.

Такса за заузимање тротоара и улица, наплаћује се у смислу тар., бр. 963 Закона о таксама, за запремање тротоара испред кафанских радњи и улица грађевинским материјалом, отворима за светларнике и отворима за спуштање предмета у подземна одељења, а према површини запремљеног земљишта и према реду локала и улице. Висина таксе за запремање тротоара испред кафанских и других радња столовима, креће се између 6—40.— динара годишње од 1 м², а за запремање грађевинским материјалом, светларницима и другим отворима од 0.15 до 0.90 од 1 м² дневно. Так-

су наплаћују општински органи. Ова такса претставља накнаду за услугу.

Такса за запремање земљишта по трговима на основу тар. бр. 397 Зак. о таксама, наплаћује се за запремање земљишта на трговима и другим местима за продају животињних намирница, стоке и других производа, и то:

1) а) за запремање земљишта на трговима и другим местима, локалима и баракама у којима се обављају месарске и рибарске радње од 1 м² дневно по 1.10 дин. б) за исто запремање које се врши на отвореном простору без локала и барака од 1 м² дневно по 1.50 динара.

2) а) за запремање земљишта на трговима и другим местима локалима и баракама за продају суве хране, зелени, воћа, поврћа и млечних производа од 1 м² дневно по 0.75 динара; б) за иста запремања када се врше на отвореном простору без локала и барака од 1 м² дневно по 1.— динар.

3) За запремање земљишта на пијацама тезгама и употребу истих од једне тезге дневно по 4.— динара.

Ове су таксе предвиђене у чл. 13 финансијских овлашћења уз буџет за 1935/36 год. чиме се замењују таксе предвиђене и одобрене у решењу министра финансија бр. 12327 од 30 априла 1934, с тим да одредба II и IV одељка т. бр. 397 таксене тарифе уз решење бр. 12372 остају неизмењене и даље на снази. А то значи да се поред изложених такса убирају и следеће:

II. За запремање земљишта на трговима и другим местима са зградама или без ових где се продаје мануфактура, галантеријска, нирнбершка стакларска и колонијална роба, одело, обућа и друга роба, која не спада у дневне животне намирнице за јело и пиће од 1 м² дневно по 6.— динара.

IV. За запремање земљишта на трговима, ради продаје разних животињних намирница и других производа од привремених продаваца великопродаваца, као и свију оних, који ван зграде заузимају земљиште и то:

1) за све поврће као: зелен, кромпир, лук, пасуљ, грашак, сочиво, боб, купус, кел, патлиџан и све домаће воће као: лубенице, диње, крушке, шљиве, јабуке итд. од заузетог простора за 100 кгр. ове робе при истовару на трг 5.— динара. А за сваки други наредни дан од 1 м² заузетог земљишта дневно по 3.— динара.

Овако се сад под 37 тачака ређају све животне намирнице на које се убира такса отприлике према вредности саме робе. Ова такса из тар. бр. 397 стално је предмет незадовољства од стране грађана, а то је с тога, што се убирање исте не врши строго у границама закона и што се наплаћује у двоструком виду. Као што се из предњег излагања види, ова се такса наплаћује под тач. 2) за запремање земљишта

на трговима и другим местима за продају суве хране, зелени, воћа, поврћа и млечних производа према простору заузетог земљишта, док се на исту робу према тач. IV та такса наплаћује по врсти и количини. Осим тога, ова се такса не наплаћује на трговима и другим местима одређеним за те сврхе, као што је то законом о таксама предвиђено, већ се наплаћују при уносу у варош, т.ј. на улазу у варошки реон, исто дакле тако, као што се убира трошарина. Ово се чини стога што се претпоставља, да сва роба која се унесе у варош неће доћи на пијаци, већ ће се продати уснут, па се тако неће наплатити ни пијачна такса, односно такса из тар. бр. 397. Макако ова претпоставка имала свога оправдања, поступак са наплатом ове таксе је у колизији са законским одредбама. Али с тога, ова такса, као што се из предњег прегледа види, претставља најиздашнији извор прихода из области такса.

Такса за пристајање пловних објеката наплаћује се по тар. бр. 398 Закона о таксама и то:

1) За пристајање уз обалу Саве и Дунава пароброда, простих лађа, пропелера, сплавова, пешчарица, дрварица, винарица, неврата, шајки, дереглија и других пловних објеката плаћа се такса према скали чија се висина креће од 2 до 40.— динара дневно.

2) За запремање земљишта билетарницама, магацинима, агенцијама, шупама и другим плаћа се од 1 м² по 10.— динара месечно.

3) За држање чамаца на обали плаћа се месечно од 20. до 100.— динара, према врсти чамца.

4) за постављање и држање купатила.

а) Приватна лица која раде за добит, за заузете површине на води и суву за објекте: купатила, кабине, бифе-е, оставе итд. према површини до 800 м² годишње по 4.000.— динара а преко 800 м² по 6.000.— динара.

б) Постојеће установе које не раде за добит 25% предње таксе.

5) За запремање земљишта на обали за истовар и утовар робе или какву другу употребу плаћа се од 1² дневно по 1.— динар до 2.— динара, према томе да ли је запремање земљишта трајало 10, 20 или 30 дана.

Наплату таксе за пловне објекте врши капетанија пристаништа за рачун општине, а наплату таксе, за запремање обале општински органи.

Такса за држање луксузних кола из тар. бр. 400 Закона о таксама, као што се види из предњег прегледа није више уносна јер су кола скоро сасвим потиснули мотори. Ова се такса плаћа од 30 до 200.— динара према томе, да ли је запрега са једним или два коња и да ли су кола луксузна или обична.

Такса за држање аутомобила по тар. бр. 401 и 401 а) плаћа се за држање луксузних и путничких аутомобила за личну употребу

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

и за саобраћање шпедитерских кола — вагона и износи годишње 500.— динара.

Такса за стајање аутомобила плаћа се из тар. бр. 402 и 402а за дозволу за стајање на станицама у висини од 20 до 500.— динара, према томе, да ли се дозвола односи на велосипед, моторцикл, гаљиге, шпедитерска кола, фијакер, или аутомобил.

Такса за дожање и истицање фирми наплаћује се по тао. бр. 404 Закона о таксама према врсти радњи, доуштава, занимања итд. годишње почев од 30.— до 30.000.— динара. За извештај део радњи и занимања ова је такса тачно ододењена, док се за већи део радњи, занимања плаћа према висини порезе. Ова такса повед тога што има искључиво фискални карактер, у извесним приликама губи карактер таксе и поелази у порезу, а то је у случајевима где се наплаћује према висини порезе. Ову таксу наплаћују општински органи.

Такса за лепљење плаката наплаћује се по тао. бр. 405, 405а, и 405б Закона о таксама, и то: за одбојење сталног лепљења, вешања и дожања плаката, објава, реклама и т. сл. као и реклама по биоскопима и другим јавним местима, које се пројектују на платну. Таксе се плаћају од 5 до 500.— динара према величини објаве односно плакате и периоду рекламирања.

Такса за поноћивање забава, концерата и другог по тао. бр. 407 Закона о таксама плаћа се по чл. 14 Финансијских овлашћења уз буџет за 1935/36 годину према врсти забаве и месту на коме се ова дешава. Од вредности улазнице или павшално од вечеори или месечно. Ову таксу убијају општински органи, сем оне од биоскопских улазница, које уз државну таксу убијају државни органи.

Такса за поноћиште, односно за странце наплаћује се према одбојењу министра финансија за бављење странаца у Београду од 3 до 10.— динара за свако поноћиште према реду хотела. С обзиром на поступак око наплате ове таксе, не само странци већ и Београђани ако поноће у хотелу обавезни су плаћати ову таксу. Таксу наплаћују општински органи преко закупаца хотела.

Такса од аутобуског саобраћаја одобрена од стране министра финансија под бр. 1671 од 19 фебруара 1935 за саобраћање путничких аутобуса у атару Општине Београдске износи 10% од

вредности аутобусне крате. Да се обезбеди конкуренција коју су јој причињавала приватна аутобуска предузећа, Општина је ради заштите својих предузећа убирала једно време ову таксу од 25% од вредности карте, док је општински одбор био донео одлуку и за 30%. Разуме се, да ово није био добро изабран пут, па се је од тога одустало. Проблем се овај не може правилно решити док Општина не буде била у стању да превозна сретства стави на расположење у потребној мери.

Мерина се наплаћује по закону о мерини од 31 јануара 1896 године који је законом о радњама био укинут али је тач. 3 § 57 Финансијског закона за 1933/34 годину поново враћен на снагу. О овој дажбини било је много дискусије у јавности, јер се сматра застарелом, што је и руководило Београдску општину да приступи њеном укидању.

Под осталим партијама предвиђени су приходи од општинске имовине, такса које имају карактер противуслуге и општинских предузећа. Овде треба поменути само кланичну таксу, која у приходима кланице даје репрезентативну суму од 10,250.000.— динара а наплаћује се на основу тар. бр. 382 Закона о таксама, односно чл. 12 финансијског овлашћења уз буџет за 1935/36 годину. По овој одредби поред таксе која се убирала за клање стокe и има карактер против-слуге, убирала се место кланичне таксе и на име увозне такса за месо и месне производе, које се из унутрашњости уносе у Београд. Ова такса нема уопште основа за своје убирание, јер месо које се из унутрашњости уноси у Београд нема никакве везе са кланицом, нити оно види кланицу. Увознина пак има карактер трошарине, а пошто се ова већ убирала на увезено месо, постоји у том случају двострука наплата трошарине. Оправдање општине да та такса служи за спречавање увоза из унутрашњости меса сумњивог порекла не би било уместо, пошто за то већ постоји ветеринарска такса предвиђена чл. 12 Финансијских овлашћења. Она пада тешко нарочито с обзиром на вишеструко оптерећење меса, јер поред те таксе под називом увозне, која се убирала при улазу у варош, месо подлеже још и ветеринарској такси, трошарини, мерини и пијачној такси.

Други део ове студије биће предмет фискалне, кредитне и персоналне политике у Београдској општини.

Др. Реља Аранитовић,
шеф Буџетског отсека Г. п. г. Б.

Градске привредне установе и њихово буџетско одвајање

У новијем законодавству појављује се израз „градска предузећа” или „градска привредна предузећа”, као паралела изразу „државна предузећа” или „државна привредна предузећа”. Дуго су водиле борбе претече ових тумачења, наглашујући да се државно, а тиме и самоуправно и градско, пословање дели у два дела која имају у основи сасвим разна обележје, један који садржи неопходни државни минимум, покривен фискалним оптерећењем, а други „постизане добити и то што веће”¹⁾ експлоатацијом државних предузећа. То тумачење, које почиње још из 1926 године, довело је до уредбе о техничком саставу буџета за 1928/29 годину, по којој се буџет државних расхода и прихода дели на буџет општих државних расхода и прихода и буџет прихода и расхода државних предузећа. Аналогно томе дато је у Закону о градским општинама прописано коме се и градска привредна предузећа издвајају, како је и приступљено код свих градских општина у буџету за 1935/36 годину.

Г. Др. Нинко Перић, за кратко време свога министровања (од 12. IV. 1926 — 24. XII. 1926 г.) практично је применио тумачење својих претходника о раздвајању државног буџета против прописа Закона о државном рачуноводству, уневши у Финансијски закон за 1927/28 годину одредбу, члан 36, којом се овлашћује Министар финансија да у споразуму са Финансиским одбором Народне скупштине, изузетно од прописа Закона о државном рачуноводству, путем одредбе чл. 94 став II Устава пропише нове уредбе о техничком саставу државног буџета. Г. Др. Н. Перић, ради брзе промене у влади, доспео је толико да напише и свој експозе уз буџет који је био поднет Народној скупштини, а у коме образлаже веома опширно ту своју тезу. Ми ћемо на томе образложењу да се зауставимо, јер ћемо на тај начин лакше утврдити заблуде присталица те теорије.

У својој аргументацији г. Др. Н. Перић, износи да је у државном буџету, мимо-прописа члана 14 Закона о државном рачуноводству,

који прописује да „сви приходи и расходи, ма по ком основу постојали, и на какве врсте били, редовни, нередовни и ванредни, морају се унети у буџет државни” приходи и расходи државног имања „Беље” нису унети у државни буџет него се у њему појављује само чист приход — вишак прихода над расходима његова буџета. Исти је случај са буџетом Речне пловидбе, који сходно Уредби о њеном уређају одобрава Народна скупштина као анекс уз буџет Министарства саобраћаја, а у буџету Министарства саобраћаја појављује се чист приход, односно, ако тај не постоји, чист дефицит. „Карактеристично је и важно, каже се даље у експозе-у, да се оба ова изузетка, иако решена законски на разне начине, односе на привредне установе: они су, можда, претеча ширих реформа, које би се имале спроводити како ревизијом Закона о државном рачуноводству, тако и коменцијализацијом појединих важнијих државних предузећа”. Такви случајеви су се догађали и код градских општина, који су делагност привредних предузећа издвојили и пренели на или друге установе или су их прогласили као самосталне. На основу тога он и заводи идеју нове реформе државног као и градског буџета, на тај начин, што се буџет општег дела — административни — појављују као један, а у коме се и салдирају сви буџети привредних предузећа, и буџете привредних предузећа и установа којих треба да буде онолико колико је тих предузећа односно установа. Прву групу, према мишљењу тадашњег министра финансија, сачињавају издаци „везани за вршење битних функција државних”, други државна предузећа „заснована на различитим потребама и принципима”. Обе групе немају исту потребу, јер „колико је корисно и интересантно по добро стање државних финансија да се прва група развије што мањим темпом, или у извесним случајевима да се смањује, у толико је, на против економски оправдано да се и другој групи постигне што шири просперитет, што би се у буџету изразило паралелним јачањем кредита и прихода”. Да би употпунило своје тврђење, које је и примерима образложено (ми их не цитирамо јер нису од

¹⁾ Експозе Министра финансија г. др. Богдана Марковића, за 1928/29 годину.

особитог значаја), г. Др. Н. Перић осврће се и на другу страну предности таквог рада, и у свом експозе-у каже „са гледишта прегледности и јасноће, оваква подела намеће се с тога, што једино она пружа могућност да се у самој буџету има тачна слика фискалног оптерећења дотичне земље”.

Г. Др. Богдан Марковић, већ у почетку своје каријере као Министар финансија (био је од 24. XII 1926 год. до 27. VII. 1928.) заузео је становиште свога претходника, који је, по свему тумачећи урадио у томе правцу под утицајем г. Др. Б. Марковића. Већ у Народној скупштини, када је бранио поднети предлог буџета од стране ранијег Министра финансија, он је живо говорио о потреби нове буџетске реформе у држави. Дошавши са положаја Управника Државне хипотекарне банке, колико као практичан радник толико и као стручњак, он се најпре бацио на поље економије. За њега је била неподношљива државна администрација и хтео је свом силом, под ознаком да она кочи развитак привредних предузећа, да бар њих од стране бирократизма спасе чиме је индиректно ишао и против градске администрације. Њему као човеку који није имао довољно прилике да схвати и процени потребе те државне односно општинске администрације, и да се строго узев уживи у свеколике потребе државе, лебдило је, под утиском свог ранијег положаја у Државној хипотекарној банци, највише пред очима: добит, што већа добит! Како ту добит очу да чекају само неке државне односно градске установе, он је, поставивши се у овоме случају само и искључиво као економиста, тражио самосталност државних привредних предузећа што би довело и до самосталности градских привредних предузећа.

У своме експозе-у уз буџет за 1928/29 г. Др. Б. Марковић говори у уводном месту, као о највећој државној потреби о практичној примени раздвајање државног буџета на две „независне целине које се морају одвојено, и свака по особеном критеријуму третирали и процењивати”. „Јер заиста је, каже г. Др. Марковић, буџет опште администрације, са својим расходима, који служе подмиривању потреба за битне, обавезне функције државе као организације правне и друштвене заједнице, и да својим приходима, који имају чисто фискални карактер и које држава наплаћује по свом елементарном праву да од свих држављана тражи и да према својим имовинским могућностима учествују у подношењу јавних дражбина — носи у основи сасвим друго обележје од буџета државних предузећа, које држава поседује и експлоатише као приватно-правна личност, а којима она углавном опредељује у материјалном погледу исти циљ, који имају и истоветна или слична предузећа у приватним рукама т.ј. постизање добити и што веће до-

бити”. Мислећи да своју мисао није довољно исказао, и да то не одговара можда у потпуности радњи државе, која је израз народне воље и народних потреба, г. Министар се исправља па каже „Да неби било погрешног размивања напомињем одмах да материјална добит ових предузећа није и не може бити искључиви циљ њихове активности, тај се циљ широко допуњује њиховим привредно-васпитним задатком, који свако од њих има да врши у својем делокругу и од испуњења кога задатка зависи добрим делом општи просперитет народне привреде”. Као резиме свега износи се потребно је, дакле, било створити могућност да те две велике групе државних примања и издавања буду раздвојене, да би независно једна од друге могле еволуирати и независно показивати своје резултате.

Резултат овога била је „Уредба о техничком саставу државних прихода и расхода”. (Службене новине 31-V-1927) према којој се, у чл. 1, државни буџет дели на: а) буџет општих државних расхода и прихода, и б) буџет расхода и прихода државних предузећа. Према чл. 3 исте Уредбе побројане су установе, њих 20, (неке установе нису набројане појединачно него опћемито) које ће садржавати буџет расхода и прихода државних предузећа, али тако да свака од њих има свој посебни буџет расхода и прихода. Чл. 4 Уредбе иде још даље па каже „буџети расхода и прихода појединих државних предузећа и установа показују се као независни прилози — анекси — уз буџете оних министарстава, под којима се они налазе”. Колико се ишло до самосталног руковођења тих установка говори нам и чл. 6 те Уредбе, по коме се „буџети државних предузећа и привредних установка одобравају по општим или специјалним законским прописима које за њих важе”, а који подлежу само „сагласности министра финансија”.

У ствари, законодавства која су каснијег датума рађена су потпуно у овоме духу — пр. Закон о болницама, Закон о градским општинама и т.д. Тако у закону о градским општинама § 116 став. 6 стоји да се „у градском буџету приказују буџети градских предузећа, установка и фондова којима се засебно управља. Ако се у градском буџету приказују приходи и расходи ових градских предузећа, установка и фондова само у сумарним износима, уз буџет ће се приложити и буџети свих ових предузећа, установка и фондова као његов саставни део”.

Питање које се овде поставља сложено је, иако на први поглед то не изгледа, од разних начелних принципа, који се претходно морају испитати. Ми смо већ у ранијим чланцима кроз часопис Београда говорили о томе, да сам појам „предузећа” не одговара у овоме случају, установкама било државним било

градским, које се баве претежно привредном радњом. Није у потпуности тачно тврђење г. Др. Б. Марковића, у чију вредност као дугогодишњег Министра финансија ми не желимо улазити, да државна предузећа то обављају као „приватна правна личност”. Ми сви знамо да приватна предузећа желе, како је т и г. Др. Б. Марковић рекао о државним предузећима, само што већи добит, јер код њих преовлађује трговачки циљ предузећа. Можемо ми желети шта хоћемо, прописивати и тражити шта нам је воља, али, ни једно приватно предузеће неће се подухватити једног посла, ма како он био социјалан, ма како потребан народу, ако није сигуран да ће му то предузеће бацити жељену добит. Он ће при руковању тим предузећем свима силама настојати да та добит буде што већа, да освоји тржиште, и постаће господаром ситуације, не ради користи његовог производа народу, него себе ради, да добит буде што већа. То је једна појава која је свима јасна о којој се не може дискутовати, коју данас закон одобрава и признаје, и према томе, коју ми и кад би хтели не можемо побијати. То је приватно право свакога појединца, који се при свом деловању креће у границама закона, а закон ни једним прописом својим не прописује висину добити, па била она десеторострука, или ма не знам како висока. Државна и градска предузећа, установе које припадају целоме народу односно целоме грађанству једнога града, а не појединцима, ма колико имали привредни карактер, ни у коме случају не могу и не смеју ићи једнострано своје циљу само ка добити, него тежити ономе што теже и све друге државне установе, а то је помоћи народу, подићи га, ојачати, створити у њему што веће и што шире благостање. Зато се држави и општинама и даје право да раде оне радње који други из тих општих социјалних разлога не могу вршити приватна лица. Зато је, на другој страни, и монопол, који као намет није далеко од осталих пореза, па ипак народ прима те монополисане цене јер их спроводи држава или општина.

Не могу се радње јавних установа упоређивати са радњама приватних лица, јер је основа њихова циља потпуно друга. Свако привредно предузеће експлоатише држава, и градска општина у првом реду из социјалних побуда, а тек у другом из материјалних разлога, које опет треба везати са првима, јер они олакшавају пореске терете народа. Да то нису исте категорије предузећа, државна односно градска и приватна, и сам г. Др. Б. Марковић се допуњава, можда и не осећајући да пада у контрадикције, и да самога себе демантује наводећи да „материјална добит државних предузећа није и не може бити искључиви циљ њихове активности”. Он признаје да постоје предузећа са „привредно-васпитним задатком”. За што је онда потребно та два правца од народа узетих

новаца за одржавање и јачање државне и градске заједнице, који имају заједничку додирну тачку, упућивати противним смером. Државна политика, а тиме ни комунална, није само просвета, социјална скроб, него и све друго што народу користи, што народу треба, према томе и железнице, пароброди, путеви, трамваји, вода итд. Питање може да буде једино о способности појединаца који ту државну политику спроводе, о начину њихова деловања. Али зато не треба тврдити да економиста мора бити независан, правдајући тиме да привредни принципи државе нису у истом рангу са њеним просветним, културним и социјалним принципима.

Тај недостатак социјалног схватања појединаца који су заводили привредне реформе у држави и градским општинама имао је својих последица. Предузећа су у ствари настојала да искористе ту своју повлашћеност, постајала више аутономна, више, ако хоћете економска али за то све мање социјална. Одговорни фактори сматрали су се у улози привредника и ишли његовим путем тражећи већу добит, која је у првome реду користила њима самима. Како су они до добити долазили, у то се нико није упуштао, јер је била потребна добит, држави или градској општини да покрију своје издатке, а управним члановима предузећа, јер им је тантијема и дневница одмеравања према добити. Тако се и стварао од чиновника, који има за дужност да учова опште интересе народа, а не да их једнострано проматра, индустријалац или трговац. А кад би неко поставио питање, да ли чиновник може бити добар индустријалац или трговац у смислу производње артикла и његова пласмана, ми би му без устезања одговорили, могао би кад би у томе духу био одгајан. Цео проблем се и своди на томе, да се потребе народа задовоље са максимумом демократског и социјалног осећаја, што могу учинити само јавно правне установе, јер борба егоизма то не дозвољава приватним лицима. Ради тога и постоје заједнице, ради тога су научењаци и дошли на идеју задругарства, и траже систем рада, где ће „добит и само добит” потпуно отпасти, ради тога је и дужност и државе и града да надзире над радом привредних приватних предузећа, а да не говоримо да су и то разлику зашто држава и градови експлоатишу поједина привредна предузећа у властитој режији.

Колико би год између приватних и јавних привредних предузећа било додирних тачака у економском погледу, а њих свакако има, то може нико поирати, толико се оне у социјалном погледу размимоилазе. А како се не сме заборавити на економски принцип још мање се сме и може заборавити на социјални.

Поред тога начелног питања, поставља се друго питање, а то је, да ли састав државног буџета, какав је он био пре 1928/29 године односно код градских општина пре 1935/36 г.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNIBS.BE

WWW.UNILIB.RS

отежава предузећима да они своје кредите према потреби одмеравају, не обазирјући се на остале потребе других државних установа. Мислимо да за то озбиљних разлога нема, и да су теоричари који су тај моменат употребљавали као један од главних разлога подвајања буџета потпуно промашили свој циљ. У државни буџет, а тиме и у самоуправне, градске и општинске, уноси се, без ограничења, све оно што та држава, односно град, треба да одржавање и појачање државне или градске заједнице, а што народ и грађани могу, према својој економској моћи, поднети. Ако предузећа имају потребе и могућности да се из године у годину развијају, не спутавајући народ и његов привредни живот, разлога нема да се та еволуција и у буџету не појави. Не говорећи о техничким разлозима, о којима ћемо засебно говорити, повећање кредита у јединственом буџету код појединих установа, ни у колико није више отежано, него би то био случај код аутономних буџета предузећа, јер на крају се опет своди те буџети, на један, који има обележје државног или градског буџета. Може да се појави нешто друго, а то је међусобна завист појединих предузећа или осталих државних, односно комуналних институција. У колико би то било, разлог томе може бити способност и неспособност појединог одговорног лица, његово схватање и несхватање државних и градских интереса. А то се исто може појавити и онда кад су буџети одвојени, јер би се могли употребити само исти мотиви, иста оправдања повећања кредита. Важно је да свако повећање има своје оправдање, и то не толико у једностраном проматрању потреба поједине установе, колико општих државних и комуналних установа. Општи интереси никада не смеју бити запостављани поред интересима појединих служби. Народ а тиме и држава, неће ништа имати од тога што ћемо ми имати железничку мрежу добро повезане друмове кроза свако село, ако се железницом неће моћи, у пуној мери, служити народ било ради рђаве тарифне политике било ради његовог економског слабог стања. Државна политика мора ићи за тим, да упоредно, по једно добро одмереном плану, развије своју политику привредног и социјалног јачања народа. Људи ограничени у своје посматрању, могу да истичу једну потребу без обзира на стање друге потребе. Није оправдана реч да потреба рецимо развоја железница неограничено већа од потребе просветног подизања нашег народа, или како то каже г. Др. Н. Перић, колико је корисно... да се прва група (без предузећа) развија што мањим темпом, или у извесним случајевима да се смањује, у толико је економски оправдано да се у другој групи постигне што већи просперитет.

Али сви ти разлози и кад би били недовољни, за нас су потпуно довољни и убед-

љиви, постоји један други разлог а то је технички, који је исто тако погрешно третиран.

Буџет општег дела састоји се од потребе појединих ресора и салда појединих предузећа — било вишка прихода над расходима, било вишка расхода над приходима. На тај начин, тај општи део преставља једну буџетску уравнотежену целину, док је други део буџета — Државна привредна предузећа и установе — приказан одвојено, везан за први део. Та веза између оба буџета доказује да они не престављају „независну целину” како каже г. Др. Н. Перић, или да су то две групе „примања и издавања радвојене” како каже г. Др. Б. Марковић. Тај привредни део државног буџета, зависан је од првог дела, у колико код предузећа, које су такво назвали, који својим приходима не покривају расходе, него се у облику дотације изравнавају, толико и код оних, који свој вишак прихода морају да предају за опште државне потребе. Оба буџета су уравнотежена, али не појединачно него заједничком приказу — у колико је I. део у дефициту, II део показује суфицит.

Међутим, постоји, у техничком погледу, и једна потпуно сувишна радња, створена овим начином буџетирање, а које у знатној мери отежава рад. Појединачним приказом буџета, који се сваки за себе мора уравнотежити, долази се до великог броја преосталих ставака које рачунски изазивају и повећање самога буџета. Н. пр. приход од шума, по буџету за 1934/35 год. износи дин. 94,149.249 динара, који су појединачно унети у буџету шума и руда, док појединачни расходи по томе буџету износе динара 66,806.692.— према томе се показује активан салдо — вишак прихода над расходима, — у износу од 27,342.557 дин., који се показује у буџету општих прихода, глава XII партија 15 поз. 1, која сума треба да служи за покривање општих државних потреба. Према томе се за тај износ укупно стање буџета повећава, јер тај приход је означен као такав код прихода од шума и руда и код прихода министарства шума и руда. Такав је случај код свих предузећа која имају активан салдо. Код оних чији приходи не достижу за подмирење њихових потреба, појављује се обратан случај. При Министарству социјалне политике и народног здравља има 57 разних установа које имају засебне буџете, од којих свега 3 не уживају државну дотацију (чији приходи покривају расходе) док свима осталима се вотирају дотације. Укупан износ расхода код тих установа износи, по буџету за 1934/35 годину дининара 134,685.479, а приходи њихови износе дин. 53,085.347. Према томе салдо од 81,600.132 дин., изравнато је на тај начин што се за сваку установу појединачно уноси у буџет Министарства за соц. политику, на страни расхода, као дотација. Тако се код ових случајева расходи појављују на две стране, код предузе-

на односно установа и код Министарства под која спадају. Ради примера навешћемо како изгледа буџет Дома слепих у Земуну. Расходи износе дин., 1,019.213 а приходи дин. 168.000, док дотација показана код прихода, ради изравнања, као партија 2 њихова буџета, и код Министарства соц. пол. глава XCIV партија 740 поз. 1, динара 851.213. Дакле, да се удовољи тој новој реформи буџетирања, мора се: 1.) избацити салдо за свако предузеће; 2.) мора се то салдо појавити и у општем делу буџета, што изазива само, потпуно беспотребно, цифарско повећање коначног стања државног буџета. Док се код ранијег система буџетирања сви расходи били на једном месту и сви приходи за покриће тих расхода на другом месту без икаквог понављања, а буџет се уравнотежује као недељива целина, показујући, у колико равнотежа неби била постигнута, једно јединствено салдо, овде постоји онолико салда колико постоји неуравнотежених буџета или буџета са вишком прихода. Код градских општина појављују се потпуно исте радње, једино с том разликом што преносна салда нису као таква означена, него маскирана било јавном потребом, било одменом поглаварства, јер би салдо значито добит, која се опорезује.

Мишљење г. Др. Н. Перића, да би се тиме постигла са гледишта прегледности и јасноће буџета тачна слика фискалног оптерећења, исто не стоји. Фискално оптерећење грађанства је у вези са осталим оптерећењем, јер се о једним и другим заједнички третира, и једни и други приходи служе једном циљу, а то је покривање потреба државних издатака. Не може се утврдити шта служи за покриће државних издатака из суме фискалног оптерећења, јер у суму од дин. 385,901.855, са колико су активна предузећа и установе, нису уврштене суме оних установа чији су буџети пасивни. И кад то не би постојало, тешко је одмерити шта се за буџет од преко 6 милијарди покрива непосредном порезом од 2,2 милијарде и посредном од 2,5 милијарде. Тај разлог једне корисне реформе, каквом су је свако сматрали они који су реформу заводили, није оправдан, шта више мислимо и да је набачен са мало размишљања. Уопште цело је питање погрешно решено. Пк треба како да се поступи са случајем „Белја” и Речне пловидбе, што је изазвало изгледа ту реформу, могла се сасвим на други начин решити, а да се тиме не ремети већ узаконен поступак рада, који и одговара нашим потребама.

Да ово и овако реформисање државног буџета није имало утицаја и на остале јавне установе, ми се на ово неби ни освртали, нити би подвлачили умесност да се са том праксом престане. У Закону о градским општинама то је имало своје пуно дејство, где је, по угле-

ду на државна предузећа и установе, буџетски, показују подвојено, а према § 126, што је у вези подвојености буџета „градска привредна предузећа воде се по трговачким начелима”. Какво је то дејство имала у погледу буџета, то не мислимо да износимо, јер се и код појединих градских општина појављује исто оно преношење и понављање било издатака било прихода, као и код државе. Али градске општине, не располагајући потребном праксом како да би проблем решили бар онако га је решила држава, јасном ознаком тих преносних ставака, показивале су то у облику прикривених било расхода било прихода. Та прикривања су честа и несхватљива, јер никакве друге сврхе не могу имати осим тога да буџет не буде приступачан свакоме, и да се његова реална слика на неки начин изгуби.

То је имало и свој епилог у општем пословању градских општина. Зато смо и писали овај чланак у стручном часопису Београда. Привредна предузећа, у духу закона тражила су своју самосталност не само буџетску, како су то сматрали творци те идеје, него и њихова рачунског пословања и своје управе. На други начин, према њиховим тезама, има да се издвајају потребе предузећа од осталих потреба града. За свако предузеће треба да има засебно управно веће, које, по већ делимично одобреним правилницима, имају одређен делокруг рада, у који спадају све главније радње. Онда где је компетенција пренета на градска већа, о томе се има засебно решавати — о буџету, завршном рачуну, статуту и т.д. Једном речи, привредна предузећа наших градова треба да су потпуно издвојене из остале делатности општинске управе: предузећа добијају своју фирму, која се заводи и у трговачки регистар. На крају године састављају одвојен — бар тако су правилницима предвиђени, и ако је то лудорија по нашем уверењу — завршни рачун и рачун губитака и добитака. Добит се крајем сваке године дели, где се не заборавља, по трговачким начелима, ни на чланове управног одбора. Према пројекту једног привредног предузећа веће градске општине у Југославији, од добити треба, поред осталог, да припадне 5% члановима Управног одбора и директору, 2% члановима Надзорног одбора 10% особљу, док остатак од њега 33% те добити давао би се Градској општини на расположење. У ово није урачуната дневница од 300 динара коју би примио члан управног одбора кад дежура или кад је на седници. Томе треба додати још и то, да такво предузеће, пошто треба да ради самостално све административне послове, па и оне које до тада није радило, требало је повећати и број особља, јер мора поред осталог стручног особља имати свој секретаријат, комерцијални отсек, који се дели на разне одељке: економате и магацине, рачуноводства, благајне итд.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Не желећи подвлачити неумесност оваквог третирања комуналне политике, морамо нагласити, да такве особењачке радње, тако да их назовемо, стварају необично мучан утисак код људи који на градске, као и на државне, управе гледају као на институције дорасле својој позиви, институције које без икаквог бирократизма, икаквог напрезања, удовољавају у максимуму моћи и средстава, општој потреби грађанства која је једина, заједничка. То „ново“ што се желело увести, али које се неће моћи спровести у целости, бар свуда не захваљујући једном гесту одговорног човека, унелo би сигурно „ново“ нерасположење у грађанству и створило „ново“ уверење да се не ради онако како би се требало да ради, како то грађанству треба.

Све оно што смо рекли о државном буџету, и разлозима који говоре против тих рефорама, важи за градске буџете са том напоменом, да су те последице подвојености буџета овде могле имати још осетљивијег утицаја, још

дубље да зарију у правилан рад управе: јер су то, можда, појединци хтели јаче искористити, правдајући то потребом „привредног развоја градских привредних предузећа“.

Сада кад се прекида пракса подвојености буџета, не сме се заборавити да се прекине и са свим оним што је подвојеност буџета изазвала. Привредне установе града и државе, стапањем својим у буџету градском и државном, треба да одбаце и оне привилегије које су имале у својој пословању, а које неће лоше деловати на њихов правилан рад. Оне има да своју радњу прилагоде радњи осталих комуналних установа, како би се створио систем који би био више у духу општих потреба народа, што ће рећи и више демократски. Све радње, које би могле изгледати као да су их изазивали егоизми појединаца, треба избацити, и заменити интересом целине. Нов састав буџета за идућу буџетску годину, нека буде нов почетак у томе правцу раде како код државе тако и код свих наших градова.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Прилози за историју Београда и Србије:

Глиша Елезовић,
начел. Минист. просвете у п.

Турски споменици за историју Београда и Србије

(Наставак)

Жеља ми је да радимо заједнички, као другови, без противуречења, да нам и добро и зло буде заједничко, као у добру тако и у злу да се међусобно договарамо, обавештавамо један другог пријатељски, па да заједнички о срећно свршеним и окончаним пословима извештавамо средиште милости. У друштву његова храбра господства утврђивањем царских градова за њихову одбрану, ја, недволични пријатељ вашег господства, летос сам се врло уморио. Због тога у питању наше маленкости нека буде издато царско наређење. Главна би нам мисао на одмору била да молимо бога за дуг век владаочев. Али пошто се не зна шта је воља праведнога записала на листовима судбине, у вези са вашим жељама, шта ће се отуда појавити, то није потребно ни писати.

Сумњу од прашине и рђе која се нахватала по огледалу мишљења вашег везирства ћутањем није могуће скинути, очистити и учинити да засија. Потребно је да у неколико речи кажем чудне прилике и ситуације које смо видели од почетка, од кад смо ми били назначени, па до сада. Пошто садање прилике то захтевају, излагању се приступа:

Моје погрешке које су се показале, узев у обзир време и прилике, молим учините љубазност, па ми их покажите. Кад смо дошли у Ниш, од оних који су били одређени није виђен баш нико. Свеколике наше претње нису им улазиле у уши. И после нашег задржавања дуго времена, тек по неки су дошли. Други опет пошто су стигли управо оних дана кад смо се ми кретали, пошли су са мном заједно. Али како су у прошлости навикли били да се с пута враћају, док сам их довео до Ћуприје, муку сам мучио. Помоћу створитеља, кад смо стигли у Ћуприју, будући је узалудно губљење времена било штетно како за војску тако и за престиж узвишеног царства, иако су учињене потребне припреме за ступање у борбу са непријатељем, изналазили су многоструке незгоде говорећи: „Није згодно упустити се у борбу са овако малом војском. Потребно је у најмању руку 40—50.000 војске и још толико и толико муниције, и толико хиљада кола”. Пошто није било могуће сакупити толику војску колику су они захтевали, и храну, и кола, и пошто се прозрела њихова намера да се од Ћуприје врате, њиховим празним изговорима се није поклањала пажња. Кад се, ослањајући се на Бога, прешло у напад, захваљујући створитељу, победа се показала на страни

муслимана, а пораз и несрећа на страни табора незнабожаца. Због тога војничко расположење није било покварено. Кренуло се у две колоне, хитајући да извршимо свету дужност, спасавање живота народа Мухамедова, који је био затворен у граду Београду, и Смедереву, и по осталим царским градовима, чиме би и био постигнут крајњи циљ похода.

Срби су изразили жељу да траже милост. Њихови главари су дошли и званично се поклонили и покорили. Али пошто се у прошлости од њих доживело хиљаду превара и лукавстава, то им се није поклонила вера, него им се пре свега затражило да пошаљу од своје стране људе за таоце, да отворе путеве, да се под командом нашег помоћника (ћаје) пропрате 15.000 војника, да своје чете распусте, а писаће се на Врата среће, па ако се добије царско одобрење, даће им се милост. И тек после тога сам имао ја лично отићи у Београд и по кадилуцима да се разашљу и поставе мухафиза и управне власти. А органи власти који се буду поставили ..... (подерано) од стране моје маленкости да се да ..... (подерано) узимати ..... (подерано). Да буде свргнут с положаја одбране ..... (подерано).

Тражена милост и опроштај су дати. Осим тога ..... (подерано) није нађено. И Срби су се свечано покорили узвишеном царству ..... (подерано). И на тај начин је дато узвишено одобрење и пошто су им се поново тражили таоци, пошла ..... (подерано). Донесена је одлука на начин како је горе речено. До овога часа Срби се нису огрешили никаквим преступом ..... (подерано) није запостављено.

Њихове преваре су чувене, и о њима се прича. Да им никад не треба веровати и моја маленкост то зна, као и то да их ваља натерати силом на покорност. Исто тако и нелицемерни доброжељатељ вашег господства дели ваше мишљење да је неопходно потребно да се они скрхају. У случају о коме се говори јасно је да су се имали на уму част и достојанство. Само прошлог пута¹, као што је његову господству познато, са три стране је било толико везира, и под њихову заповест били су стављени толики поштовани санџак-бегови и војске колико звезда

¹) Мисли се на поход 1813 год., кад је прегажена Карађорђева Србија.

на небу. И тад су им тобож поломили руке и крила и одузето им оружје, а кад се ускоро затим видело да је сваки од њих имао у рукама оружје и да су се дрзнули чак и да се боре и бију битке. Тада сам и сам увиђао да је част и слава султана, освајача земаља, налагала дужност да се немилостиво мачем и силом и храброшћу поразе и униште, али у старешина, које су ми додељене биле, није имало ни трага од оне материје што се зове крепост, особито код перјаница њихових, арнаутских паша, у којих нема верског одушевљења. Онако исто као што су и нашим претцима, који су их правилно оценили, учинили бруку и много пута се враћали с пута. Није потребно јачим доказима поткрепљивати да су они узрок што је Њ. Е., наш колега, поштовани везир, племенити Карсли Али паша свргнут с везирског положаја, и што се то питање тако дуго повлачило.

А нарочито перјаница Шахсивар паша. Милошћу царском утврђен је за власника Коџа Алаџа Хисара,¹⁾ стекао блага и богатства. Од овога српског питања начинио је неко средство за њар. Будући неспособан да у свом санџаку живи и да га брани, нужно је било да му се одреди нека војска да њега чува. Одређено му је и свакодневно следовање за њено издржавање. Да се задобије за посао почаствован је уступањем прихода државних институција у кадилуку (каза). Са највишег места су му дата свечана одела, скупоцени коњи и све друго штогод је тражио. Наша два татарина који су по потре ... из Цариграда били позвани, ухватио је. На путу за његову казу један је некако побегао, а другога је погубио. Министарска наређења која су они носили сакрио је. А кад му је за то писано, прославио се тиме што се у одговору правио невешт.

Осим тога, овога пута се нису чиниле велике припреме као прошли пут. Није послато војске са видинске и босанске стране. И бивши наш велики везир, Њ. Е. Хуршид паша, наш господар, иако је после извесног времена изволео учврстити узице свога чадора покрај реке Дрине, народ босанског вилајета није у њега имао поверење. Не верујући да ће добити појачање, мени је он отворено писао а и усмено поручивао: „Од мене ти није користи. Приони на посао водећи рачуна о времену и приликама”. Увидело се да за овај случај није могао накупити довољно војске. Очеvidно ни моја маленкост није имала војске колико је требало. А и оно колико је било, из њена држања се јасно видело да је била готова да се којим било поводом врати. Да се тужан не бих вратио и тиме Србима пружио прилику да ојачају, царска сила и снага деловала је на њихову душу и они су дошли и преклонивши врат, покорили су се. Дошавши до непоколебивога уверења да је ипак најбоље решење у томе тренутку прихватити њихове молбе, то се, с обзиром на време и прилике, пошло у том правцу.

Знајући пак да поменути везир неће лако моћи да изађе, док ја сам лично не дођем у Београд, а пошто би букнули нови немири, ако би се допустило после дате милости и опроштаја да се раја поново убија, кажњава и хапси, није се имало куд него да се оде у Београд. Пошто се арнаутске паше нису могле

дисциплиновати и међу њима одржати ред, још с пута им је дат отпуст. А с друге стране опет пошто је и војска оних који су од почетка поверени мени, вама оданоме, била уморна, то је и њено отступање наређено. Војске, која се доцније по командама Румелије придружила, није било више од 8—10.000. Ни она да се задржава није било згодно. Сву војску сместити на зимовник није било могуће. Задржано је 3000 војника, а војсци накупљеној по кадилуцима Румелије ..... (подерано). И њима се дало допуштење за повратак. Да је ствар тако текла од почетка до краја и вама је било познато.

Остаје нам још Сулејман паша ..... (подерано) Иако је његовој узвишеној личности указивано поштовање, поступак моје маленкости није био по ђуди његове узвишености ..... (подерано) да падне неверницима мало је требало. Свога ђају, вашег слугу, хитно сам ..... (подерано) једно ..... (подерано) кад су стигли у београдско поље, место израза поштовања и захвалности..... (подерано) кад је Њ. Е. поздравно, место свечаних огртача на поклон, почео је отворено да ружи: „Али он ..... (подерано) где је? Где је остао? Толико оклевање! Где је он? Зар ми је то нешто што си ти дошао!” Поред његовог хладног пријема и овакве се критике чуле и о томе се препричавало. О томе гласови су дошли и до ушију моје маленкости. И ма да је по оној изреци: „са горделивцем поступајте гордо”, бог ми је сведок, ја сам мирно и ћутке прешао преко тога. Дошавши у Београд, да бих га одоброволио, учињена му је нарочита пажња, и кад су ме изволеи посетити, дат му је трошак и поклоњен коњ. Дан пре но што ће да пође, за случај потребе да се бије са Србима и да с њима рат води изволео ми је затражити неколико топова и 7000 војника. У његовој свити није било ни једнога од делегираних официра од Порте. По његову држању јасно се видело да ће он изазвати неки инцидент и да ће резултат тога бити то да у путу може погинути као оно шехид Сулејман паша.¹⁾ За то му нисам дао топове, него сам му пратњи придружио Јусуф бега и агу бостанџи башија да га отпрате.

Враћање Србима узетог им робља није било уговорено у капитулацији. Али робље заробљено после давања милости и њихове предаје, исламска вера налаже да се натраг поврати. У томе је то враћање робља. Међутим све робље које је пре тога заробљено, упућено је у Рум ..... (подерано) и ..... (подерано).

Не одговара истини ни прича да је после одласка из Ђуприје вашег нелицемерног доброжељатеља храна која је за нама упућена из Ниша и Ђуприје, проруца и растурена по путу од Ђуприје до Београда. Кад се сазнало да су 5—10 људи и нешто волова од кола са храном која су стигла из Пловдива после Митровдана на путу до Ђуприје изгинули, храна о којој је реч задржана је у Ђуприји ..... а кола и тераоци отпуштени. Но и ово пропадање дошло је због тврдоглавости и неблагоприятне пошлицке Назира поменутога краја. Кад смо пошли из Ђуприје, узето је

¹⁾ Мисли се на случај Сулејман паше који је раније, за време Карађорђа, одлазећи из Београда на путу за тур. границу погнуо.

од Срба много кола за превоз жита и друге опреме, и та су кола запослена у армији. Па и данас се они за довоз сена и дрва позивају на службу и они у границама могућности исказују своју поданичку покорност. Мезулане су васпостављене. Два топа који су им били у рукама одузети су им. По унутрашњости су послати мухафиза и војводе. Кад је изван број кола спремљен у крају око Пожаревца, за храну која је имала да дође из Видина, ма да су стигле вести да је један његов део био остављен под отвореним небом, с обзиром на стање Дунава и због оштре зиме за извесно време овако сухим путем није могуће превозити га колима. Исто тако се неће моћи превозити ни Дунавом, па све да се због наступелих мразева и заледи. И људи, и они који су упознати и они који нису упознати (подвучене речи прецртане у оригиналу), неупућени у саму ствар и њен даљи развитак, сваки измисли по једну приповетку, јер им је по неискитаним путима господњим урођена наклоност да ствари изопачавају, па нико не преза од ширења сличних неистинитих гласова. По друмовима у ово доба годишње неће бити могуће подизати ханове и зграде. Као ствар поуздану заповелили сте рећи да су узимали фишке и оружје од војника који су се враћали. Познато је да сви Срби и сад имају оружје. Али мени још није познато да је тако много тих бедника било који нису имали ни појма о верском осећању, па да су из похлепности за новац давали оружје. Један од главних услова је био приликом давања милости да предају оружје. И док се мало смире и стекну поверење, то ће бити главни посао, те ће се и у том питању исто тако ..... (подерано) учинити. Помоћу створитеља то је један од главних задатака који имам да свршим.

Што су молили да ваш нелицемерни доброжељатељ за сада остане, то желе због тога само, да би ствар била како ваља постављена, да се смире као што ваља, да уђу у колотечину и да се све лепо сврши. Па и оно што је верни вам хвалитељ писао на Врата среће, јесте из једне искрене жеље да не буде узалудно све што сам до сад у служби урадио, и други циљ никакав није имало. У овом погледу, иако сам још много других чудновости видео, будући такве природе да се пером не могу износити, преко њих прелазим, јер је истина да смо саграђени од заборава и погрешака. Ако буде какве ..... (подерано) наше погрешке, за име божје, будите љубазни и милостиви, па ме упорите ..... (подерано) и пиштите и упутите на прави пут. И вашу љубазну помоћ ..... (подерано). Ако бог вишњи да, кад вам стигне и кад будете својим разумом његову садржину обухватили, милост и љубазност и великодушност припадају ..... (подерано) моме господину.

15 дана месеца зилкаде 1231.

Другом руком забележено:

Ово је концепт одговора писана Целал паши.

IX

11-X-1816 (8 шавала 1231).

Ферман султана Махмуда II Али паши румелиском валији и мухафизу Београда: наредба о

следовањима кумбараиџама који се шаљу у гарнизон београдски.

(Ориг. у НБ., бр. 16).

Б. п.

У тугри: Махмуд син Абдула Хамида хана – победилац вазда!

Поштованом овлашћенику, славном маршалу, закону света, који проницавом памети уређује јавне послове, који праведним судом употпуњава народне послове, који укрепљује зграду царевине и добре среће, који учвршћује стубове славе и части, миљенику надареном од вишњег владара, садањем румелиском валији и београдском мухафизу, моме везиру Али паши — нека би вишњи бог учинио да му слава буде трајна!

Кад стигне високи царски ферман, нека буде знано:

Смисао садржине приспелих писама од тебе који си именовани везир: Пре но што ти је стигло писмо од мога великог везира да треба похитати са враћањем поред старешине и официра 76 војника из мога дворског Кумбарациског оџака¹⁾ који су били пређе одређени да буду у посади за одбрану града Београда, заједно са 9 редова кумбараџија који су били доцније додељени на службу у твојој пратњи, пошто им је рок службе истекао, а да похиташ са извештајем мојој Порти ако би они били потребни, те да се одреде други на њихово место. Недавно си известио да је пређе споменутој деветнаесторици који су се налазили у твојој пратњи дат отпуст и да су враћени. А и пређе споменуте кумбараџије, одређене за одбрану (посаду) пошто такође нису више потребни, то су и њихови војници по један по два отишли, те су од скоро остали још само њихови официри, чији остатак такође није потребан, па си известио да је потребно моје царско наређење да се и њима да одобрење за повратак. Ма да за сада није никаква потреба, ради сваке евентуалности, писао си да се пошаље један старешина са неколико редова.

И због тога што си тако писао и известио, пошто су добављени потребни подаци из архиве, кад је о потреби затражено мишљење од директора моје царске Кумбра-хане, од поноса међу славним и поштованим, Ахмеда Едиба — нека би му слава трајна била! због тога што је известио да, ако се донесе одлука да се на твоје тражење састави и додели на службу пола орте из поменутог оџака састављене од једног калфе, четири спахије и пет дневничара приправника, свега 10 кумбараџија, потребно је да се изда моја царска заповест као пређе за издавање попутнине и њихових припадљивости. У смислу (његова) извештаја одлучено је да се изда моја заповест. Одређено је да се попутнина изда као пређе. Према томе, кад војници стигну тамо, од дана њихова доласка па до краја њихове службе ти ћеш од своје стране свакоме од њих издавати сваког дана по два хлеба од пола оке, и по 100 драма меса, а њиховим коњима на четворицу по један оброк јечма и по четири оке сламе. Наредио

¹⁾ Кумбарациски оџак назив јединице једне врсте војске која ће бити да одговара пређашњим европским гренадирима.

сам да се постараш у питању следовања да поменути војници не трпе оскудицу и муку. Акт који им одређује њихову службу, ова моја високославна заповест, издата је и у руке им предата и послата.

Према томе, кад стигне и кад се будеш упознао са садржином дотичне моје свете заповести, као што је горе изложено и наређено, поменути војницима, од дана кад буду стигли у поменути град па све док буду на служби, свакоме од њих да се издаје свакодневно следовање и то: пар хлебова од по пола оке, по 100 драма меса и њиховим коњима на четворицу по један оброк јечма и четири оке сламе. На следовање које се буде издавало узимаће им се признанице са јасним назначењем „од“ — „до“, број дана и колико је чега, које ћеш признанице чувати ради одобрења твоје рачуну. У питању следовања уложићеш све силе да се не допусти да поменути војници трпе оскудицу и муче се. У том смислу је издат мој високославни ферман.

Заповедам да, кад стигне, ... (име није исписано) са мојом светом заповести, да одмах поступиш у овом питању на изложени начин, у смислу високе садржине ове моје високославне заповести. Тако нека знаш. Ослоните се на свети белег.

Написано 8 дана месеца шевала, године 1231.

У месту Константинову Граду, богом спасаваном.

На полеђини: два потписа у парафу нечитко и: muhasebe -i- L.

1.

24-V-1782 (11 џемази ел ахара 1196).

Берат султана Абдула Хамида сина Ахмеда хана: обнавља берат Сулеиману Калфи, хатибу Алаца џамије у Ваљевоу, с тим да му се на име те службе плаћа из државних доходака од царинарнице у Београду по четири аспре дневно. (Ориг. у Српској краљевској академији,¹⁾ бр. 7338-6.).

Он (т. ј. Бог који је) помоћник.

У Тугри: Абдул Хамид син Ахмеда хана — побеђилац вазда!

Следеће заповеда високославни белег — узвишено место и светла царска тугра која светом влада:

Поводом ступања царства ми срећом праћена на узвишени и срећни Османов престо 8 дана зилкада године 1187²⁾, издата је била моја заповест да се сви берати обнове. Овај носилац високославног царског белега, Сулеиман Калфа — нека би му се побожност увећала! хатиб у светој џамији, познатој по имену „Алаца џамија”,³⁾ постојећој на територији Београда —

¹⁾ Даље ће се краткоће ради обележавати са: С. К. А.

²⁾ По нашем рачунању 21-I-1774 год.

³⁾ Турски *alaga* шарен.

попришту ратова за веру, у варошици (касаба) Бал-јува (место Ваљево) а са платом од четири аспре, с тим да је прима из државних прихода београдске царинарнице. Стари берат који му је био у рукама донео је на моја Врата среће(Порта) и молио да му се исти обнови. Из превелике своје царске милости према њему, на основу старог берата од поменутог датума, издао сам му берат па наређујем:

Поменути Сулеиман Калфа — нека би му се побожност увећала! нека оде и у поменутој џамији нека буде као раније хатиб.¹⁾ Уз услов да обавља службу, као што је речено, притежава плату у четири аспре дневно, коју ће примати из државног дохотка од београдске царинарнице а по руци емина који буду у њој. Тако нека знају. Нека се ослоне на свети белег.

Написано 11 дана џемази ел ахара, године 1196.

У месту [богом] чуваном Константинову Граду.

На полеђини два потписа у парафу, од којих се чини да је један Мурад, а други Мустафа.

2.

25-IX-1791 (25 мухарема 1206).

Бујурулдија Ебу Бекир паше: наређује се миримиранима Ибрахим паши и Курд Мехмед паши, кадији новопазарском, старешинама и ајанима да је султан амнестирао рају која је у рату прешла на страну „немачког цара”, те према томе нико нема право да је узима на одговор за почињене кривице за то време, нити сме ко да јој брани да се настани на своја добра у старој јој постојбини. (Ориг. у универзитетској библиотеци у Београду).

Поштованим миримиранима, славним, часним: Ибрахим паши и Курт Мехмед паши — нека би им срећа трајна била!

И одличном зналцу шеријета, новопазарском кадији, врлом господину... (име непопуњено) — нека би му се врлина увећала!

И славнима равнима међу собом и вршњацима, ајанима²⁾ и управним властима и осталим службеницима — нека би им се вредност увећала!

Јавља се: Рат и бојеви који су били раније између узвишеног царства, вечно постојећега, и „немачког” царства сад су на обема странама потпуно прекинути. Између оба царства понова је успостављено пријатељство, другим речима, нема више ни мало разлога за сумњу да се неће ускоро окончати срећни мир. Све кривице изволели су опростити оној раји која је пређе, за време рата и бојева, пришла „немачком” царству.

¹⁾ Проповедник, предикатор.

²⁾ У једно доба у Турској су се тако звали поткапетани, управна нижа власт од среског поглавара.

(Наставиће се).

Друштвена хроника:

Свечана предаја моста Њ. В. Краља Петра II јавном саобраћају

Њ. Кр. Височанство Кнез-Намесник Павле пресекао је траку и тиме симболично предао државни мост Краља Петра II јавном саобраћају

Жеља и снови многих генерација Београђана, искрених родољуба остварена је. Деценијама осећала се велика потреба да се Панчево и плодни Банат са Београдом вежу, да се споје. Та помисао, која је нарочито добила јаког замаха после Уједињења, привела се, најзад, крају. Требало је много времена, труда, новаца и рада па да се један од највећих саобраћајних објеката не само у Југославији него и на целом Балкану, као што је мост Краља Петра II, доврши. Овом значајном везом не само Београд, Панчево и Банат него и цела Југославија добија како у економском, привредном, саобраћајном тако и националном погледу. Мостом Краља Петра II директно смо везани и са драгом нам савезницом Краљевином Румунијом. Изградњом овог моста решен је један од највиталнијих садањих саобраћајних проблема у Југославији.

*

10 новембра т.г., тога историјског дана, када је српска храбра ослободилачка војска умарширала у Панчево и Банат, у присуству Њ. Кр. Вис. Кнеза Намесника Павла и намесника г.г. Др. Раденка Станковића и Др. Ивана Перовића, мост Краља Петра II, као и железничка пруга Београд-Панчево, предати су јавном саобраћају. Тога значајног дана мост Њ. В. Краља Петра II био је предмет на који су Београђани и Панчевци гледали као у симбол најлепше будућности, нашег великог и дола и моћне нам државе.

Још рано изјутра, мада је ова свечаност била заказана за 11 часова, пред неописиво лепо декорисаним и окићеним мостом и триумфалном капијом на улазу моста, на коме је стајала велика табла, уоквирена цвећем и државним заставама са натписом „Мост Њ. В. Краља Петра II”, окупљена је била маса Београђана, Панчеваца и сељака Овче и околних села. На новој жељезничкој прузи чекао је опремљен први путнички воз којим су великодостојници и званични претставници имали да крену за Панчево, после пуштања моста у јаван саобраћај.

Око 10 часова почели су да пристижу први аутомобили са великодостојницима; члановима Краљевске владе, верским изасланицима, Београдске општине, званичним претставницима, сенаторима, народним посланицима, дипломатским кором, претставницима разних друштава и др. Међу првим дошао је председник Краљевске владе г. др. Милан Стојадиновић, генерал г. Ратко Ракетић, командант Београда, армиски генерал г. Војислав Томић, затим в. д. команданта Краљеве гарде. Потом је дошао председник Народне скупштине г. Стеван Ђирић, а одмах за њим председник града Београда г. Влада Илић са градским већником и председником Културног одбора г. Душаном С. Николајевићем. Затим су стигли сви чланови Краљевске владе. Нешто касније стигли су Краљевски Намесници г.г. др. Раденко Станковић и др. Иван Перовић. Сви великодостојници заузели су места на свечаној трибини, коју је подигла Београдска општина. Присутни су били: г.г. Њ. Св. Патријарх Варнава, Претседник Краљ. Владе Др. Милан Стојадиновић, претседник града Београда г. Влада Илић, министар војске и морнарице армиски генерал г. Петар Живковић, командант Београда армиски генерал г. Војислав Томић, министри г.г. М. Бобић, др. Летица, Шефкија Бехмен, С. Станковић, Стошовић, др. А. Корошец, др. Б. Калуђерчић, црквени великодостојници: надбискуп г. Родић, врховни надрабнер др. Алкалај, Реис-Ул-Улема г. Маглајић, претставник старокатоличке цркве г. др. Калођера. Затим, начелник главног генералштаба, армиски генерал г. Љубомир Марић, члан Врховног војног савета, армиски генерал г. Милан Недић; инспектор коњице, генерал г. Јечменић, начелник саобраћајног одељења Главног генералштаба г. Илија Брашић; в.д. управника двора, пуковник г. Леко; изасланик команданта жандармерије, пуковник Радивоје Ристић; вршилац дужности управника града г. Милан Аћимовић са шефом политичког одељења г. Симићем; потпретседници Сената г. др. Круљ и г. Мирослав Плој; бивши претседник Краљевске владе г. Богољуб Јевтић и бивши министри г.г. др. Коста Кумануди, др.

Светислав Поповић и др. Грга Анђелиновић. Исто тако присуствовали су овој свечаности и претставници дипломатског кора: немачки посланик на нашем двору г. фон Херен, француски гроф де Дампјер, румунски г. Гуранеску, енглески г. Кампел, белгиски г. Ромне де Вишне, грчки г. Мелас, бугарски г. Казасов, турски г. Хајдар Беј, италијански г. де Виола и албански г. Рауф Фица. Потом шеф државног протокола г. Ика Новаковић, шеф Централног пресбирора г. др. Коста Луковић, шеф канцеларија Савеза градова г. Слободан Видаковић, начелник Министарства саобраћаја г. Здравко Васковић, в. д. директора

Са десне стране почасне трибине стајали су виши чиновници Министарства саобраћаја, са претставницима иностраних друштава, који су изграђивали мост на Дунаву.

Тачно у 11 часова стигао је Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле у пратњи првог ађутанта Њ. В. Краља генерала г. Чолак Антића и двојицом виших официра. Долазак Њ. Кр. Вис. Кнеза-Намесника присутни су бурно и одушевљено поздравили једнодушним узвицима: Живео Кнез-Намесник! Када се Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник приближио трибини са свих се страна чуло клицање: Живео! Живео Краљ Петар II... Живео Кнез Павле и цео Дом Ка-

Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле, у присуству председника Београдске општине г. Владе Илића, Министра саобраћаја г. Бехмена и Министра грађевина г. Милоша Бобића предаје саобраћају мост Краља Петра II на Дунаву

Дирекције државних железница г. др. Јојић, начелници Министарства грађевина г.г. Смиљанић и инж. Јован Обрадовић, г. Јосифовић, г. Светозар Томић, сенатор и п. претседник Црвеног крста; претседник Удружења носилаца Карађорђевог звезде г. Живан Ранковић, генерал у пенз.; директор Аеро-пута, г. Тадија Сондермајер, г. Розенцајг в. д. дужности директора Техничке дирекције Београдске општине и шефови отсека Министарства саобраћаја г. Стеван Трифуновић, Недељковић и др.

рађорђевића! Војна музика Краљеве гарде интонирала је државну химну. Њ. Кр. Вис. Кнеза-Намесника дочекали су претседник града Београда г. Влада Илић, командант Београда армиски генерал г. Војислав Томић, управник града Београда г. Милан Аћимовић и заступник Министра саобраћаја г. Шефкија Бехмен са којима се је Кнез-Намесник срдечно руковао. За време док је музика интонирала државну химну Њ. Кр. Вис. Кнез Павле обичао је почасну чету.

Затим се Њ. Кр. Вис. Кнез Павле попео на почасну трибину где је присуствовао верском обреду освећења, које је извршио лично Њ. Св. Патријарх Варнава уз асистенцију г. Миливоја Петровића, архијерејског намесника, проте г. Николе Јосића, г. Жарка Дукића, пароха, г. Јелића, прото-ђакона и јерођакона г. Михајла. За време црквеног обрета одговарао је хор студената теолошког факултета и вредни хор певачког друштва „Тесла“, — састављен од службеника Дирекције трамваја и осветлења.

После свршеног црквеног обрета попео се на почасну говорницу заступник Министра саобраћаја г. Шефкија Бехмен, који је, окренут према Њ. Кр. Вис. Кнезу Павлу једним лепим говором између осталог рекао:

„Више Краљевско Височанство, Господо Краљевски Намесници, Господо!

Одмах после победоносног рата и уједињења са осталим деловима нашег народа, указала се прека потреба да се нови крајеви, дотле повезани за престоницу Аустро-Угарске, повежу за Београд — престоницу миле нам отаџбине Југославије. Уложено је много труда и трошкова у изградњу железничке мреже у реченом циљу, јер се јака држава не може замислити без добрих веза, а нарочито железничких веза! У низу тих најпречих потреба била је и веза целога Баната са Београдом и преко њега са јужним делом државе и даље са морем. Дуго се морало чекати на остварење те најпрече потребе, а из разлога што је требало преустити нашу највећу реку. Тај мост чини да је веза Баната са Београдом најскупиља у целој нашој држави.

Требало је изградити мост преко Дунава и мост преко Тамиша, само та два објекта коштала су 377 милиона динара, па је разумљиво што је требало времена да се тако огроман посао изврши. Са грађењем мостова почело се већ месеца маја 1928 године и коначно су довршени 1933 године. Уграђено је у њих 23.200 тона љовџа. Фондирање је извела немачка фабрика „Сименс Баунион“, а конструкције је испробучила и монтирала група немачких фабрика немачки мостовни конзорцијум.

Величанствено је то дело технике и ми одајемо овде признање творцима његовим. Завршетком мостова најтежи део посла био је готов, али је требало исушити Панчевачки рит и изградити железничку везу Панчева са Београдом и ирућу у дужини од преко 21 километра са потребним преуређењем и проширењем старе станице Београд—Кланица и Шаран у велике станице са седам и шест колосека, са потребним мајацинима, рампама, привозним путевима. Са грађењем ируће почело се августа 1933 године, а завршено је крајем ок-

тобра ове године. Нови део ируће почиње код Куле Небојше, а води до улаза у станицу у Панчево-предграђе. Тај нови део ируће са станицама Београд—Доњи Град и Београд Дунав, без најпред наведених мостова, коштао је око 97 милиона динара. Радове на изградњи ируће извело је грађевинско друштво „Батињол“ из Париза са потпуним успехом. Укупни трошкови према томе износе око 474 милиона динара. Као што се види, уистину врло скупа веза, али су привредни интереси далеко вреднији, а да не спомињемо огромну важност ове везе из политичких, економских и одбранбених разлога целе наше велике државе.

Дао'Бој, била нам са срећом ова нова аргументија на дилку и понос нашем Узвишеном Краљу, чије ће име за вечита времена светлети на овом највећем објекту наше државе и потсећати наше потомке на неизмерне жртве својих предака, на неизмерне заслуге највишег заштитника великих дела у својој држави, коме није било суђено да и отвори овај љут славе своје победоносне војске, али је из Његове свете жртве синцу лик младога Краља, у коме сви љедомо оживотворење великих планова Великог Краља.

Да живи Његово Величанство Краљ Петар II и цео Краљевски Дом!

Одушевљено, из хиљаду грла, клицало се: — Живео... Живео Краљ! Живео Кнез-Намесник... Живео Краљевски дом! Затим је војна музика интонирала државну химну.

Чим је престала музика испред микрофона на свечану говорницу попео се г. Влада Илић, председник Београдске општине, који је лепим и топлим говором са врло одабраним речима говорио у име града Београда као престонице:

Ваше Краљевско Височанство,
Господо Краљевски Намесници,
Ваша Светости,
Господо великодостојници,
Госпође и Господо,

Дозволите ми, да вам као претставник Београда кажем колико сам у овом моменту узбуђен и поносан. Узбуђен, зато што се данас остварује један од оних снова о којима смо дуго сањали сви ми Југословени, с ове и с оне стране Дунава; зато што ћемо данас иредати саобраћају мост који заувек везује Престоницу — заточника југословенске идеје — са Панчевом и Банатом.

Поносан, зато што ће ова значајна сиона носити име које нам је свима толико драго, име наше наде, љубељнога младога Краља Петра II.

Лепо крајеви наше велике земље, били су дуго под Господарством туђина и туђин

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

је изградио саобраћајне везе тако, да наш народ нема везе са својим историским центром Београдом.

У нашој слободној, националној држави, морало се је прећнути на рад да се да нова веза нашим крајевима, а нарочито да се они делови у којима живе најсиромашнији Југословени, повежу са плодним крајевима.

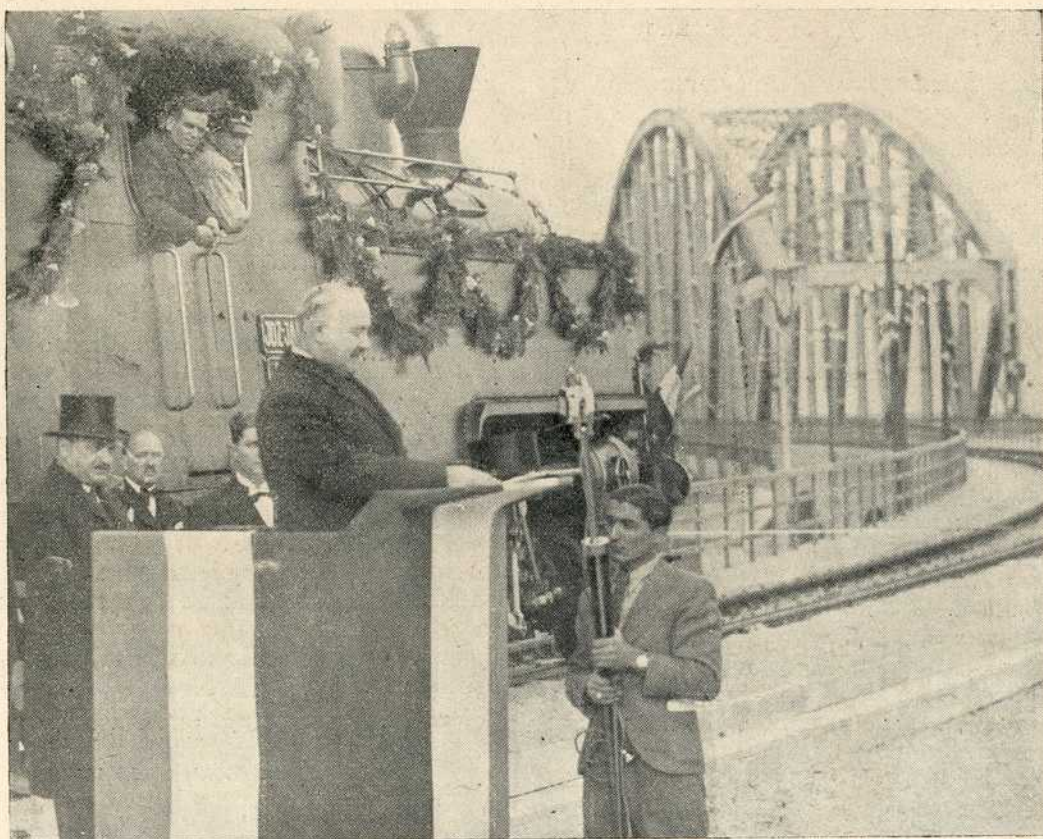
Најори које је наша држава у томе погледу учинила за ово кратко време од седамнаест година велики су. У низу тих најора, овај велелепни мост представља значајно дело.

Београд, животна жика Југословена, срећан је, што у овом данашњем оштем слављу,

вођа народа, постаје овим и саобраћајни центар.

Овај поносити колос на међународној великој реци поћеће улед наше земље и код других земаља, под чијим заставама полове бродови нашим полавим Дунавом али нас нарочито радује, што он повезује и још више зближује наш Београд са престоницом верне нам и лојалне савезнице Румуније. Букурешт и Београд сада су још ближи један другоме и могу још чвршће да продуже своју сарадњу, на добро оба пријатељска народа и на учвршћивању светскога мира.

Ја сам нарочито срећан, што ће траку

Претседник Београдске општине г. Влада Илић говори на свечаном освећењу моста Краља Петра II

Бележи још један светао датум у своје снажном и стваралачком прећнућу.

Овај велики мост, један од највећих своје врсте на Балкану, везује Београд не само са најпредним градом Панчевом и плодним Банатом, него у исто време омоћује и брзу размену добара између свих области наше земље.

Наше житне ризнице, везују се са пасивним крајевима Далмације и Црне Горе, наша јадранска пристаништа добијају сада нови економски замах.

Београд, национални пијемонт и духовни

која симболично представља досадању удаљеност Београда и Панчева пресећи Њеово Краљевско Височанство Кнез-Намесник Павле и то на дан када је наша ослободилачка војска пре 17 година победоносно умарширала у Банат.

На данашњи дан, када сви ми имамо права да будемо поносни, ускликнимо из поних труди:

— Живео Њеово Величанство Краљ Петар II! Живео Њеово Краљевско Височанство Кнез-Намесник Павле и Дом Карађорђевића! Живела моћна Југославија!

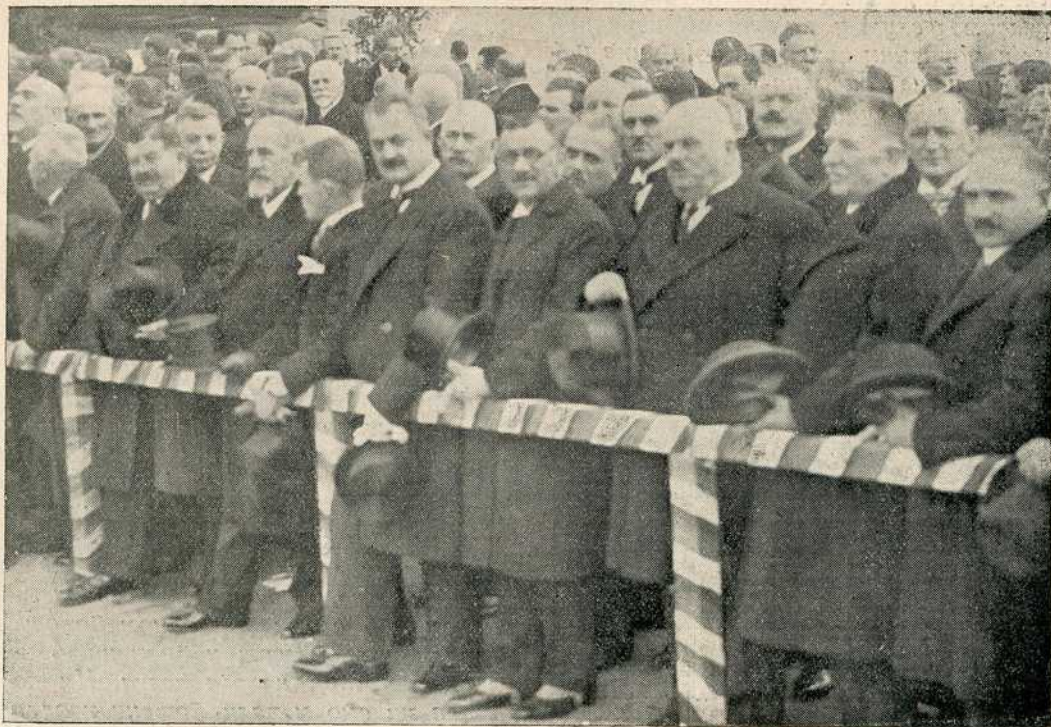
УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Живео Краљ! Живео Кнез Павле! Живела Југославија! одушевљеним усклицима поздрављен је овај леп говор претседника Београда г. Владе Илића. Војна музика поново интонира химну.

После неколико тренутака Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле у пратњи Намесника г.г. Раденка Станковића и Иве Перовића, првог Краљевог ађутанта генерала г. Чолак Антића, претседника Београдске општине г. Владе Илића и заступника Министра саобраћаја г. др. Шефкије Бехмена полако прилази мосту. Г. др. Бехмен пружа Кнезу-Намеснику сребрне маказице, којима Кнез-Намесник пресеца тробојну траку, коју му придржавају претседник Београда г. Влада Илић заступник Ми-

су почели да заузимају одређена им места. У први вагон ушли су претседник Београда г. Влада Илић, заступник Министра саобраћаја г. др. Шефкија Бехман, Министар грађевина г. М. Бобић, Министар пољопривреде г. С. Станковић и Министар шума и руда г. Ђ. Јанковић. У нарочитим колима налазили су се изасланици Министарства саобраћаја г.г. Јојић, в. д. Генералног директора Дирекције железница; Никола Ђурић, директор држ. железница са начелником саобраћајног отсека г. Стевом Трифуновићем.

У остала кола ушли су претставници Сената и Скупштине, целокупно градско веће града Београда, дипломатски кор и црквени великодостојници.

Већници града Београда присуствују свечаном освећењу и предаји саобраћају моста Краља Петра II

нистра саобраћаја г. Бехмен. Тако је обављено симболично пуштање моста Њ. В. Краља Петра II у саобраћај.

Са овим је била завршена ова лепа и ретка свечаност отварања моста Њ. В. Краља Петра II. После ове свечаности, Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник напустио је мост уз бурно клицање свих присутних. За њим су одмах отишли и Краљевски Намесници г.г. др. Станковић и др. Перовић, Његова Светост Патријарх Варнава, као и претседник Краљевске Владе г. др. Милан Стојадиновић и многи други великодостојници.

Композиција путничког воза спремна за полазак у Панчево чекала је на прузи. Гости

Писком са окићене локомотиве дат је знак за полазак. Воз је кренуо тачно у 11.40 ч. преко моста Њ. В. Краља Петра II за Панчево. Присутна маса бурно је испратила са одушевљеним дуготрајним клицањем први воз. Свуда успут, с једне и друге стране, стајало је много света, који је бацао цвеће на госте и прву композицију. Било је много, дуж целе пруге, сељака из Овче и Борче.

Воз је хуктао. Тачно у 12 часова стигао је на станицу Овча, која је била искићена државним заставама и цвећем. Ту је воз по програму требао да се задржи само један минут. Али, на молбу овчанског бележника г. Стевана Игњатовића, претседника општине и не-

колико виђенијих сељака, воз се је задржао, по одобрењу заступника Министра саобраћаја г. др. Бехмена десет минута, јер су и Овчани имали свој спремљени програм. На перону било је сеоско певачко друштво. Љубазни домаћини спремили су разног пића и јестива за госте који су првим возом дошли у Овчу. Г. Стеван Игњатовић, овчански бележник изишао је пред г. Бехмена, претседника Београда г. Илића и остале високе госте и једним лепим говором у име Овчанске општине поздравно их је овим речима:

— Писак локомотиве кроз нећа иусти Панчевачки рит биће нам увек двострука ојомена: да један народ само на својој рођеној труди може да развија све своје радне способности и затим, да све скупоцене тековине имамо да ставимо у службу највиших привредних, културних и моралних интереса, који чине најдубљу основу нашеј народној и државној живота. Наш завет побуђује ме да у име свих ста-

Претседник Панчевачке општине г. Васа Исајиловић поздравља долазак првог воза из Београда у Панчево

новника Овче, првој предтраћа наше Престонице, у том правцу узвикнем: Да живи Његово Величанство Краљ Петаг III! Да живи цео Краљевски Дом Карађорђевића!

— Живео Краљ! Живео Краљевски Дом! клицао је народ.

На овим речима, у име Краљевске владе, захвалио се Овчанима г. др. Шефкија Бехмен, заступник Министра саобраћаја.

Нарочиту почит од стране Овчана имали су заменик Министра саобраћаја г. др. Бехмен и Министар пољопривреде г. С. Станковић, који су добили везене пешкире. Те су им пешкире, по народном обичају, пребацили преко рамена и везали као ленту. Иста та почит била је учињена и румунском министру на нашем двору г. Гуранеску.

Са лепим и срдчним испраћајем из Овче воз је кренуо ка Панчеву. Готово свуда и са свих страна одушевљење и клицање Краљу и Југославији. На станици Панчево-предграђе воз је стао. И на овој станици заставе, цвеће... одушевљене народне масе. Овде се воз врло мало задржао да би стигао на време на Панчевачку станицу. Нешто око 12.30 часова искићена композиција са званичним претставницима и гостима улази у Панчевачку станицу. Искићена станица многобројним државним заставама, цвећем и зеленилом даје присутним триумфалан изглед. Маса света из Панчева и целог Баната са музиком на челу чекала је воз. Ту су неколико певачких друштава, соколи, скаути и др. Музика свира. Претседник панчевачке општине, увек агилни г. Васа Исајиловић дочекује госте једним топлим поздравним говором. Он је бираним речима, између осталог, рекао:

„У тренутку када вас поздрављам искреном добродошлицом на тлу овога града коме имам част да стојим на челу, срца свију нас испуњена су радосним узбуђењем. У свечаном уласку овога првога воза који долази из престоница града, идемо, не само ми, становници Панчева, већ и цео народ Баната последњу етапу у остварењу вековној сна о правом и пуном зближењу браће с једне и с друге стране Дунава. Кроз дући низ година од ослобођења на овамо, иако можда престоници ближе од осталих, наша једина веза са њом, а преко ње и са целом Србијом, била је још увек Дунав. А он нас је често више делио него спајао. На милост и немилост природним непогодама, ми смо били вечно зависни од маће и леда. Застане ли речни саобраћај, остајали смо отсечени не само од центра, коме смо по своме природном положају трговинали и економски и политички, нешто скоро дословце и од целога света. На домак Београда ми смо морали, тоњени неодложним пословима, да преваљујемо пут преко Новој Сада са бескрајним чекањем по малим станицама и страховитим везама, или да стављајући живот на коцку, одважимо на авантуристички прелазак преко замрзнуте реке. А ноћивање на сред Дунава, у броду залуталом у маћи, није већ никома од нас било нешто необично.

Значај једне директне везе која би спајала Београд и железничку мрежу предратне Србије, са мрежом Баната, зајачен је на најлежном месту већ доста рано... Економски значај ове пруге, која везује седишњи саобраћајни чвор наше државе — Београд са Банатом, најбогатијом и најнасељенијом покрајином наше земље, није потребно нарочито истицати. Са својих 20.000 квадратних километара првокласне земље на којој је насељено близу 1.500.000 људи, Банат је одувек важио не само за житницу Југославије, већ и један

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

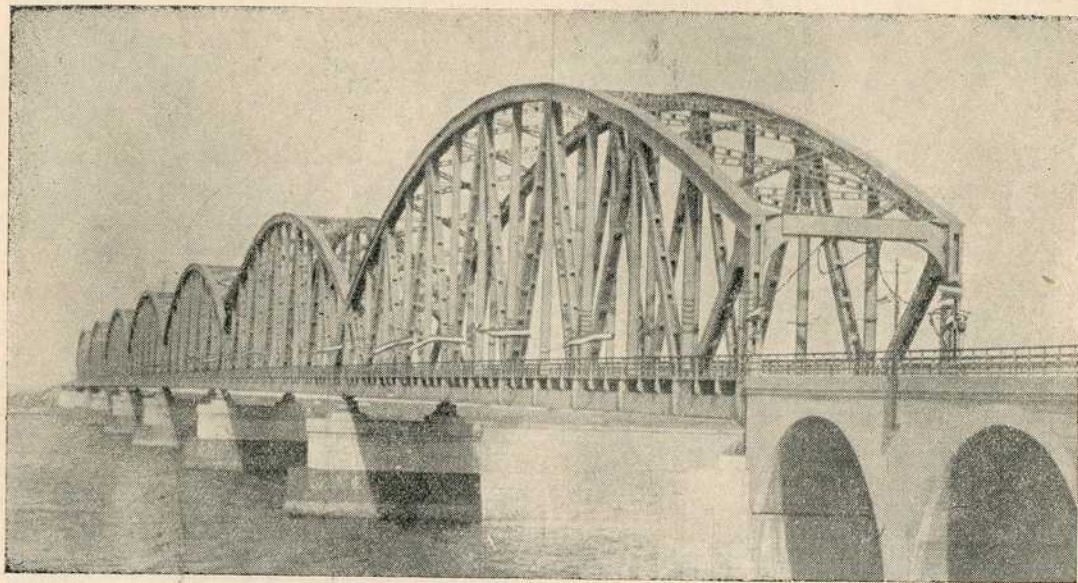
WWW.UNILIB.RS

од најплоднијих предела целе Европе. До данас ова велика и бојата покрајина имала је с престоницом само две у највећој мери обилазне железничке везе, ону преко Сенте и Суботице и друћу преко Титела и Новој Сада... Што се тиче културној и националној значајо ове нове друће он је огроман и неоспоран.

У овом тренутку наша је дужност да људним срцем и љубављу, која нас везује за свету родну друду, клинемо: „Нека живи Њево Величанство, наш љубљени Краљ Петар II, снага и узданица целој нашој нашој! Нека живи Узвишени Дом Карађорђевића, висока Краљевска влада, наша дична и љубосна Отаџбина Краљевина Југославија, коју ћемо као свети аманет Блаженопочившеј Витешкој Краља Александра I Ујединитеља — вазда чувати на шта се свечано данас заветујемо!..

Ње део престонице, стијао у Панчево. Ваш велики сан испуњен је. Држава са своје стране учинила је велике напоре и принела велике жртве. Не милиона, не десетине милиона него на стотине милиона требало је да се испостави ова веза. И држава је те жртве придонела, па се зато надамо и уверени смо да ће и Банаћани, становници ових крајева, исто тако бити први у испуњавању својих дужности и придонешују жртава у одбрани наше земље за добро Краља и наше домовине Југославије. Ја вам, господине претседниче града Панчева, још једном у име Краљевске владе најтоплије захваљујем”.

После овога говора месна певачка друштва певала су државну химну. Народ одушевљено кличе. Војна музика интонира такође химну.

Поглед на мост Краља Петра II

— Живео! Живео Краљ Петар II! Живео Кнез-Намесник! разлеже се на перону Панчевачке станице. — Музика интонира државну химну.

На говор претседника Панчева г. Васе Исаиловића одговорио је заступник Министра саобраћаја г. др. Шефкија Бехмен у име Краљевске владе. Он је рекао:

„Господине претседниче, ја вам се у име Краљевске владе од свеј срца захваљујем на тако срдчним речима. Ја сам веома срећан да сам овим првим возом, који везује престоницу са њеним дружим делом, јер је Панчево тако-

Гости су са панчевачке станице на челу са претседником општине г. Васом Исаиловићем кренули у ресторан „Вајфертову пивару”, где је гостима приређен банкет од стране Панчевачке општине.

За време ове свечаности сви говори који су држани од Београда до Панчева пренешени су путем Београдске радио станице.

У четири часа по подне гости су се вратили истом композицијом у Београд срдечно испраћени од стране великог броја угледних Панчеваца и Банаћана, чиме је ова лепа свечаност завршена.

Свечан прелазак првог трамваја из Београда у Земун преко моста Витешког Краља Александра I, Ујединитеља

— Истог дана свечано је прослављен и дан уласка српске војске у Земун —

Пети новембар је дан који у историји, не само Београда, него и свеколиког Југословенског народа, заузима највидније место. Тога дана 1918 године, пре пуних 17 година, победоносна ослободилачка српска војска прешла је из Београда у Земун и на познату Хуњадијеву кулу у Земуну побола славом овенчану српску заставу. Лепршаће српске тробојнице на Хуњадијевој кули био је уједно и знак, да је вековни сан свих Јужних Словена остварен и да је Југословенски народ, најзад,

Са Теразија маса Београђана одушевљено је исцрпала први трамвај за Земун.

Тачно у 11 часова према утврђеном програму, имао је да крене први трамвај. Али још око 10 и по часова сквер и околне улице на Теразијама били су прекривени Београђанима. Пред хотелом „Москва” искићени зеленилом и југословенским заставама, чекале су на званице и претставнике општине три трамвајске композиције. На два-три минута пре 11

Прелаз првог трамваја из Београда у Земун преко моста Краља Александра I

постао слободан и уједињен! Београд и Земун, које је све дотле раздвајала туђинска граница, постали су једно, нераздвојиво тело, спојени братским загрљајем.

Да би овоме историјском датуму придао и симболички значај, претседник Београдске општине, г. Влада Илић, одлучио је да се свечано пуштање у јавни саобраћај трамваја број 14, који има да саобраћа између Београда и Земуна, обави баш на тај дан, на дан 5 новембра, када је и српска војска победоносно ушла у ослобођени Земун. И тако су се две лепе свечаности, успомена на ослобођење Земуна и улазак првог трамваја из Београда у Земун, слиле у једну срдачну и одушевљену манифестацију Београђана и Земунаца.

часова у прва трамвајска кола ушли су изасланик Њ. В. Краља, капетан г. Павловић и претседник Београдске општине г. Влада Илић. У трамвају су их дочекали главни функционери Дирекције трамваја и осветлења: г.г. Бора Поповић, директор, и Александар Дојчиновић, шеф саобраћајне службе, са народним посланицима за град Београд: г.г. Јешом протићем, Бранком Пауновићем, др. Светиславом Поповићем и Бором Ђурићем.

Команданта Београда армиског ђенерала г. Војислава Томића заступао је пуковник г. Стевчић. Такође су били присутни и скоро сви већници града Београда. Међу многобројним званицама запажен је и стари и угледни

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Бивши претседник Београдске општине г. Ко-ста Главинић, као и бивши потпретседник г. Васа Лазаревић.

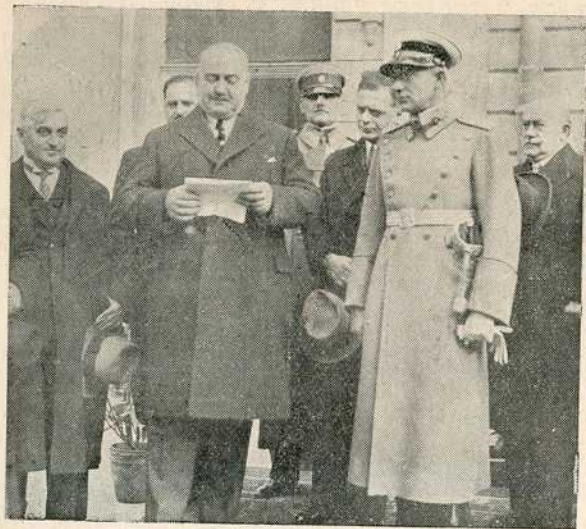
Уз бурно клицање први трамвај креће...

Пошто су званице а и многи радознали Београђани, заузели сва места у трамвајским колима, дат је знак да први трамвај крене. Кад је први трамвај кренуо, на Теразијама су се проломиле (бурни и одушевљени поклици:

— Срећан пут! Нека је са срећом! итд. Одушевљени грађани Београда испратили су први трамвај за Земун махањем руку и одушевљеним клицањем. Кроз улице Призренску и Бранкову, као и када је трамвај пролазио преко Зеленог Венца, Београђани су застајали и излазили на прозоре својих кућа да поздраве пролазак првог трамваја, који од сада снажно везује Београд са Земуном.

На мосту Витешкој Краља Александра I Ујединитеља

Када је први трамвај почео да клизи по шинама на мосту Витешког Краља Александра I Ујединитеља, који чврсто спаја моћну и снажну Краљевину Југославију, лица присутних званица су одједном постала озбиљна. Сви су имали једну мисао, а та мисао је била упућена Великом Краљу, Хероју и Мученику, коме злочиначка плаћеничка рука није дала да доживи и тај тренутак, да пређе преко моста, који је

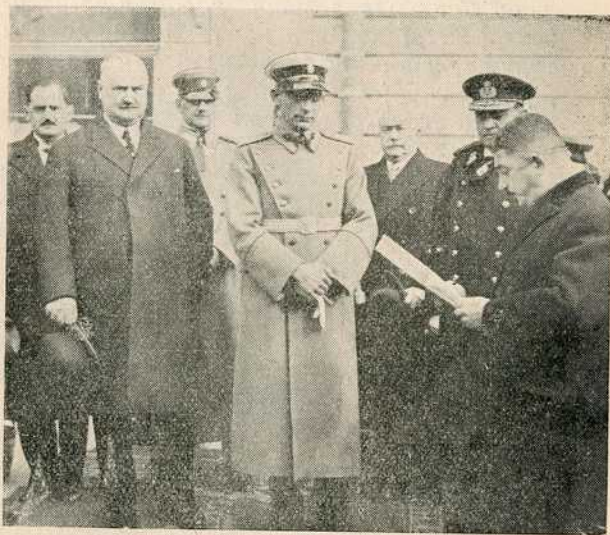

Приликом првог доласка трамваја у Земун претседник Београдске општине г. Влада Илић поздравља Земунце

Он саградио и за који се толико заузимао. Чинило се тога тренутка као да је Витешки Краљ Александар I Ујединитељ и овога пута учинио жртву своме народу, чинило се као да је Он — Велики и Снажан, и овога пута под-

метнуо Своја јуначка плећа да понесе васколики уједињени Југословенски народ. Неко је у томе тренутку скинуо капу и побожно кликнуо:

— Слава Краљу Ујединитељу!

Већник г. Ђура Жигић, трговац из Земуна, поздравља претседника Београдске општине г. Владу Илића

Дочек у Земуњу

И ако је тога дана био радни дан, у Земуњу је владао празнични штимунг. Домови сви до једног били су искићени југословенским заставама. Народ се тискао улицама. Пред Главном поштом, где је постављена последња трамвајска станица, било је толико света да је сваки саобраћај морао бити обустављен. Кад су се појавила прва трамвајска кола, музика је интонирала поздравни марш, а одушевљени Земунци почели су од радости да бацају капе у вис, кличући:

— Живели! Живели!

Неке старице су чак од радости и сузе пуштале, шапућући:

— О, нека је хвала Богу кад смо и ово дочекали!

Изасланика Њ. В. Краља, капетана г. Павличића и претседника Београдске општине г. Владу Илића, као и остале званице, у Земуњу је званично дочекао шеф Одељења поглаварства г. др. Фугер са вице-адмиралом г. Младеном Полићем и осталим претставницима разних грађанских друштава и организација.

Говор претседника г. Владе Илића

Пред окупљеним Земунцима претседник г. Влада Илић, пошто је заузео место на почас-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

ној трибини, одржао је овај леп и топао патриотски говор:

„Господине изасланиче Њ. В. Краља, господе!

На данашњи дан, пре седамнаест година, први одред херојске војске југословенској Пијемонта ушао је у овај леи и традиционални југословенски град, да својој браћи објави националну слободу. Тога часа је остварен сан свих Београђана и Земунаца.

Земунци и Београђани беху до тога часа својим срцима тако близу, али раздвојени у две државе, они су ипак били приморани да живе као градови својим засебним животом. Ми смо се изедали са падина Бежаниске Косе и Калемеђана и ми и ви жудно чекасмо час слободе и уједињења Југословена и час кад ће се

Полазак првог трамваја из Земуна за Београд

Београд и Земун зајрлити. Колико смо ми Београђани и Земунци једно најбољи је доказ то што су поред свих прејрека и у времену док нас је неправда раздвајала ипак постојале интимне и привредне везе Београда и Земуна. Пре Уједињења братство и природна привредна заједница Земуна и Београда тражили су оно што се под вођством славних Карађорђевића и остварило. Колико су Земунци и Београђани били одувек блиски једни другима могло се осетити још онда када су земунски најуљденији грађани зајмом од сто хиљада гроша притекли у помоћ бесмртном Војду Карађорђу да подигне устанак и ослободи Београд од дахија и удари темеље данашњој величанственој згради југословенске државе.

Помоћу Божјом и најорима нашега народа испунио се неумитни закон прав-

де: пала је граница која је раздвајала Земун и Београд. Да би се наша престоница везала што чвршће са Сремом и Бачком израђен је велики мост који је ремек дело савремене технике, мост Краља Александра I Ујединитеља, чија је и замисао била да се подигне и што пре пусти у саобраћај.

Ми смо, ево, данас прешли преко моста нашега Великога Краља трамвајем, који ће још више развити привредне везе Београда и Земуна, или, боље рећи, потврдити братску и привредну заједницу Београда и Земуна.

Предајући данас саобраћају ову нову трамвајску друћу, ја вас, господе, и браћо Земунци, молим да у вошој души вечно живи успомена на ослободилачки дан пре 17 година.

Нека живи мисао југословенска Краља Ујединитеља! Нека живи наш Узвишени Краљ Петар Други! И нека је са срећом, браћо Земунци”.

Крај говора претседника г. Владе Илића присутни су поздравили бурним и дуготрајним клицањем Њ. В. Краљу, Југославији и југословенској војсци.

Говор претставника Земунаца г. Буре Жигића

На говор претседника г. Владе Илића, у име Земунаца одговорио је земунски трговац и градски већник г. Бура Жигић овим срдчним националним говором:

„Господине изасланиче Његова Величанства Краља,

Господе Министри,

Господине претседниче општине,

Госпође и Господе!

Пети новембар је за нас Земунце историски дан, јер нам се је тога дана уласком јуначке и славом овенчане српске војске остварио вековни сан ослобођења и Уједињења свију југословенских делова у велику и моћну државну заједницу под јуначком Династијом Великога Војда Карађорђа.

Док је средином Саве била између нас државна граница, везе наше биле су само идејне, наша заједница и ако је постојала, није била потпуна.

На данашњи дан пре седамнаест година ослободилачка војска је пресекала границу која нас је раздвајала, и од тога момента је наш народ почео развијати своје конструктивне снаге на потпуном израђивању народној и државној јединства на свима пољима народној живота.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Мост који носи име Великој Витешкој Краља, и који је Њеђовим настојањем подиђнут, састоји је и физички за вechта времена десну и леву обалу Саве у нераздруживу заједницу. Данас смо ево дочекали и последњи акт тога великој дела, пуштање у саобраћај трамваја између Београда и Земунa.

У име Земунца срећан сам да код овој свечаној момента моћу да поздравим изасланика наше народне Узданице Њеђовој Величанства Краља, претставнике Краљевске владе и све вас госдоже и госдо, који сте својим присуством обележили велики значај ове данашње свечаности.

А вама, госдодине претседниче општине, Земунци су нарочито благодарни што сте овај свечани чин везали са данашњим датумом, даном уласка јуначке ослободилачке војске у наш град, који се дан сваке године прославља у Земуну као највећи у историји нашега града.

Нека живи Њеђово Величанство Краљ Петар II.

Бурно и трократно, на крају говора г. Жигића, присутни су кликнули:

- Живео Краљ Петар II.
- Живела Југославија!

Пуковник у пенз. г. Радован Радовановић прича како је срска војска 1918 год. ушла у Земун

Пешад. пуковник у пенз. и резер. г. Радован Радовановић који је као пешад. капетан I класе 5 новембра 1918 год. са својом четом ушао у Земун

У првом трамвају за Земун наишли смо на пуковника у пензији и резерви г. Радована Радовановића, који је 5 новембра 1918 године као пешадиски капетан I класе ушао са I четом VII пешад. пука први у Земун и који је на Хуњадијеву кулу истакао српску заставу.

Као живи сведок уласка српске војске у Земун 1918 год., г. Радовановић је био љубазан, па нам је у кратко испричао своја сећања на овај историски дан. „5 новембра 1918 год. (по новом ка-

лендару) укрцао сам се са својом четом и тадањим потпуковником г. Туцаковићем, који је био одређен за команданта места у Земуну, на савском пристаништу у брод „Радецки“, којим је тада командовао бродарски капетан, сада пок. Андра Јелача, иначе велики Југословен, а који ми је после огромних

Пок. Андреја Јелача, капетан на броду „Радецки“, који је први превезао српску војску у Земун новембра 1918 год.

услуга учињених српској војсци, постао побратим. На пристаништу у Земуну дочекали су нас чланови Народног већа, на челу са претседником г. Светиславом Поповићем. Том приликом потпуковник г. Туцаковић поздравио је Земунце овим братским речима:

„Драга браћо и сестре! Ми не долазимо к вама као завојевачи, већ вам долазимо као браћа, у братски загрљај, да остваримо наше народно јединство. Молим

вас, да нас као браћу примите и као такве да нас сматрате, и да нам и сами помогнете на срећивању прилика у граду и околини. Живео Краљ Петар II Живео Њ. В. Регент Александар! Живела браћа Срби, Хрвати и Словенци!

Са пристаништа чета капетана г. Радовановића и један вод митраљеског одељења прошли су кроз искићен Земун српским заставама. Одушевљење је било велико. Земунци су плакали од радости и узбуђења и грлили се са нашим војницима.

За цело време док је војска пролазила кроз варош, Земунци су војску засипали цвећем, а једна дама је г. Радовановићу предала велики венац са српском тробојком.

Са осећањем правог побратима, г. Радовановић нам прича о великој југословенској души пок. бродарског капетана Андре Јелаче, који је спречио да Немци и Аустријанци однесу плен, који су понели из Србије приликом отступања. А најжалије му је што су кћи и г-ђа овог врлог Југословена, после његове смрти остале необезбеђене и незбринуте, јер данас мало ко зна шта је пок. Јелача учинио за српску војску и наше народно јединство.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

Пуштање у саобраћај трамваја на прузи Позориште — Кланица — Ново гробље

Истог дана кад је свечано обављена предаја моста Краља Петра II јавном саобраћају, на дан 10 новембра т. г., обављена је још

Трамвај бр. 9 први пут пролази кроз новопросечену улицу Адмирала Пико-а

једна мала и скромна свечаност. Пуштен је у саобраћај трамвај бр. 9, који је до тада сао-

браћао само од Народног позоришта до Градске кланице, али коме је сада просецањем улице Адмирала Пикоа, омогућен директан долазак од Народног позоришта поред Кланице, па преко Карабурме до уласка у Ново Гробље.

Продужењем ове пруге, која је до сада везивала центар Београда са крајњим предграђем Карабурмом, види се настојање општинске управе и њена жеља, да се пруже превозна сретства и грађанима са крајњих периферија. Тако је сада центар Београда везан трамвајским пругама са Чукарицом, Вождовцем, Карабурмом, Топчидером, крајњим делом насеља на Смедеревском Ђерму, па чак и са Земуном.

Трамвај бр. 9 већ игра важну улогу у престоничком саобраћају јер је подигнута железничка станица код Кланице, а када преко моста Краља Петра II буде саобраћај живљи, нарочито када се буде населио Панчевачки Рит онда ће се на овој прузи морати да пусти већи број кола.

На дан закључења примирја одржани су помени на београдским гробљима наших и савезничких изгинулих и помрлих ратника

Сваке године 11 новембра на дан када је закључено примирје на свима фронтима у светскоме рату, југословенска женска секција „Фидака“, уз учешће Београдске општине, приређује помене и прекађује гробове нашим и савезничким ратницима, који су сахрањени у Београду.

Ова тужна и побожна свечаност отпочела је код споменика браниоцима Београда, испод кога у крипти леже посмртни остаци преко 4.000 храбро изгинулих јунака у одбрани Београда. Споменик је био искићен цвећем, а у гробници су побожно светлцуали пламичци запаљених воштаница за покој душа оних који своје кости узидаше у темеље југословенског престоног града.

Помену је присуствовао изасланик Њ. В. Краља, ваздухопловни пуковник г. Наумовић, изасланик Министра војске и морнарице ђенерал г. Ђорђе Радисављевић, већници града Београда, француски посланик гроф де Дампјер, белгиски посланик г. Ромре де Вишне, грчки посланик г. Мелас, претставници других савезничких посланстава, претставници Удружења бранилаца Београда, претставници женских организација на челу са претседницом „Фидака“ г-ђом Даницом Агатоновић, претставници свих београдских друштава и орга-

низација, као и велики број грађанства, нарочито оних чији су мили и драги пали на бојним пољима.

По завршеном помени, кога су обавила четири свештеника, прота г. Магазиновић одржао је леп и дирљив говор, па су затим, уз звуке наше националне химне, положили венце на споменик француски посланик гроф г. де Дампјер, италијански војни изасланик г. Франческини, белгиски посланик г. де Вишне и претставници наших ратника, па су на крају отсвиране и савезничке химне.

Од споменика браниоцима Београда присутни су дошли пред споменик палим Русима у светском рату, где је такође одржан помен.

Помен на италијанском војничком гробљу

У корпоративној поворци сви присутни кренули су од споменика изгинулим Русима на италијанско војничко гробље, које је обрасло све у цвеће. Овде је помен отслужио војни капелан италијанског посланства дон Роберт Брацини. На гробове италијанских војника положили су венце италијански и француски посланици, а у име наших ратника венац је положио претседник југословенског „Фидака“ г. Љуба Стефановић, који је уједно заступао и претседника Београдске општине, а

венац су положили и наши инвалиди преко претседника г. Милана Недића.

Помен на француском војничком гробљу

Пошто је отсвирана италијанска и наша химна, поворка је отишла на француско ратничко гробље, где су је дочекали чланови француске колоније, ђаци француске школе, као и група ђака железничке школе у уни-

формама. На споменику се лепршала застава београдске секције „Фидака“ француских ратника са Солунског фронта.

Уз звуке француске и наше химне затим су на споменик изгнулим француским ратницима положили венце француски, италијански и белгиски посланици, француска колонија и венац наших ратника, који је положио г. Љуба Стефановић.

Велики народни празник Уједињења Београд је прославио свечано

— Претседник Београдске општине г. Влада Илић тога дана својим уводом отворио је национални програм у београдском Радиу, који су преносиле и радио станице Загреб и Љубљана

Као сваке тако и ове године Београд је, као Пијемонт свих Јужних Словена, свечано и одушевљено прославио први децембар, дан када су се Срби, Хрвати и Словенци ујединили у једну недељиву, сложну и моћну државу, Краљевину Југославију.

Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле излази из Саборне цркве после благодарења

Првог децембра о. г. Београд је освануо искићен југословенским заставама, а излози на радњама Београдских трговаца и занатлија били су украшени сликама Краља Петра II и Његовог Бесмртног Оца, Блаженопочившег Витешког Краља Александра I, Ујединитеља.

У свима београдским богомољама, као и целој држави, одржана су свечана благодарења.

Саборна црква била је дупке пуна. Пред црквом, испред Патријаршије, била је постројена почасна чета Краљеве гарде са заставом и музиком. Пре почетка помена у цркву су дошли: претседник Краљевске владе г. др. Милан Стојадиновић, претседник Београдске општине г. Влада Илић; командант Београда арм. ђенерал г. Војислав Томић; командант морнарице адмирал г. Полић; управник града Београда г. Милан Аћимовић; претседник Народне скупштине г. Ђирић; претседник Државног савета г. Согадин и потпретседник г. Барић; чланови Врховног војног савета ђенерали: г.г. Белић, Недић и Миловановић; претседник Академије наука г. Б. Гавриловић; ректор Универзитета г. Ђоровић, Министар Двора г. Чолак-Антић; гувернер Народне банке г. М. Радосављевић; затим претседници свих београдских националних, културних, витешких и хуманих организација. Стране државе заступали су: енглески посланик г. Кампбел; — француски посланик г. де Дампјер; саветник чехословачког посланства г. Фиша; немачки посланик г. фон Херен; румунски посланик г. Гуранеску; белгиски посланик г. Ромре де Вишне; бугарски посланик г. Казасов; турски г. Али Хајдар; грчки посланик г. Мелас; мађарски посланик г. фон Алт; швајцарски отправник послова г. Штајнер; италијански посланик г. Виола гроф ди Калипасто; пољски посланик г. Дембицки; аустријски посланик г. фон Шмит и други.

Неколико минута пре почетка благодарења у цркву су ушли Краљевски Намесници г.г. др. Иван Перовић и др. Раденко Станковић, као и Министар војске и морнарице арм. ђенерал г. Петар Живковић, Министар унутрашњих дела г. Коросец и Министар просвете г. Стошевић.

На неколико часака пре почетка службе у цркви, напољу је пала команда „Мирно“ и уз

звуче химне Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле, у униформи коњичког бригадног ђенера-ла, ушао је у цркву и заузео почасно место.

Чим је Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле ушао у цркву, благодарење је отпочело. Чинодејствовао је лично Њ. Св. Патријарх Варнава уз асистенцију великог броја свештенства. По завршеном благодарењу Њ. Св. Патријарх одржао је веома леп говор, тумачећи величину и значај великог народног празника Уједињења, у коме је између осталог рекао:

На данашњи дан, када већ по толики пут светкујемо велики државни празник Уједињење, треба добро да се промислимо колико је требало векова и жртава да се дође до ове данашње тековине наше. Док друђи народи лутају и воде очајне борбе да дођу до јединства, ми имамо пред собом готово дело и свршен чин народног Уједињења.

Зато треба оставити на страну све личне моменте и страсти, и ставити се потпуно у службу историском задатку који је намењен нашем поколењу: да се ово велико национално дело очува и учврсти. Покажимо целом свету да наш народ, у слози и једнодушности претставља огромну виталну снагу. Потражимо у родољубивом и сложном испуњавању дужности према Краљу и отаџбини највиши смисао и циљ свога државотворног живота.

То је наш дућ према славној и херојској прошлости, то треба да Божјом помоћи и блајословом буде и наш завет за срећну будућност државе и народа. Живела једина, неразделива и моћна Краљевина Југославија!"

— Живео Краљ Петар III! Слава Краљу Ујединитељу! Живела Југославија! — кликнули су присутни на крају говора Њ. Св. Патријарха.

Благодарења су такође одржана и у свима осталим београдским црквама, које су биле дупке пуне света, а у којима су такође присуствовали изасланици Њ. В. Краља.

Увече је претседник општине г. Влада Илић својим лепим уводом отворио у београдској Радио-станици национални програм, који су преносиле радио-станице Загреба и Љубљане.

„Драђа браћо и сестре Југословени, Дозволите ми да вас као претседник престоничке Општине поздравим на дан првог децембра и да вам ушутим неколико речи.

На данашњи дан, пре пуних 17 година, наш народ разједињен кроз векове, мучен и прогањен, дочекао је заслужену слободу коју је скућим жртвама платио. Он се тођа дана ујединио кроз своју за сва времена независну државу.

Тођа великођа дана завршена су историска стремљења наше нације и крунисане успехом све жртве које су из године у годину, из века у век, приношене на олтар националне мисли и националне дужности. Најбољи претставници свих крајева наше драге отаџбине, као тумачи целокупног народа, његових жеља и његових осећања, манифестовали су пред Блаженопочившим Витешким Краљем Ујединитељем — тада младим Рејентом и Врховним Командантом свих славом увенчаних армија — непоколебиву вољу целокупног народа, да буде уједињен у своју државу вођством славне народне Династије Карађорђевића.

Овај највећи дођај наше историје одлићрао се у престоном граду Београду, који је био и остао оличење народног страдања и националног херојства. Београд је поносан на своју прошлост и свесан своје историске мисије и као културни, и као национални, и као политички центар државе.

Први децембар постоао је највећи национални празник нашега народа. Тођа дана дужност је сваког грађанина да уздићне своје мисли и да потсети себе и све своје на величину творевине коју претставља наша Југославија и на огромност жртава које су биле потребне да се узидијају у њене темеље.

Сви градови и сва села наше протростране, снажне и најредне отаџбине нека на данашњи дан обнове успомену на славне жртве и вековне тежње које су довеле до победе нашег племенитог народа, до моћности да се он независно, слободно развија по праву његових надчовечанских жртава и његових сјајних способности.

Никакве тешкоће које време и тешке прилике у којима живимо намећу садашњем поколењу, не треба да нас збуне ни ти да нас застраше. Малодушност је одлика слабих народа. Цела наша историја говори нам да ми не спадамо у ред тих народа. Са истом оном непоколебивом вером са којом су неимари Југославије стварали нашу државу, са том истом вером гледајмо у будућност и вршимо своју дужност. Југославија ће из дана у дан, из године у годину, бити све јача и моћнија.

У спомен оних који су пали, за добро оних који долазе.

Живео Краљ!

Живела Југославија!"

У вароши је увече свирала војна музика, а међу Београђанима владало је неописано велико и срдечно одушевљење.

Првом Конгресу Уније за заштиту деце присуствовала је Њ. В. Краљица Марија

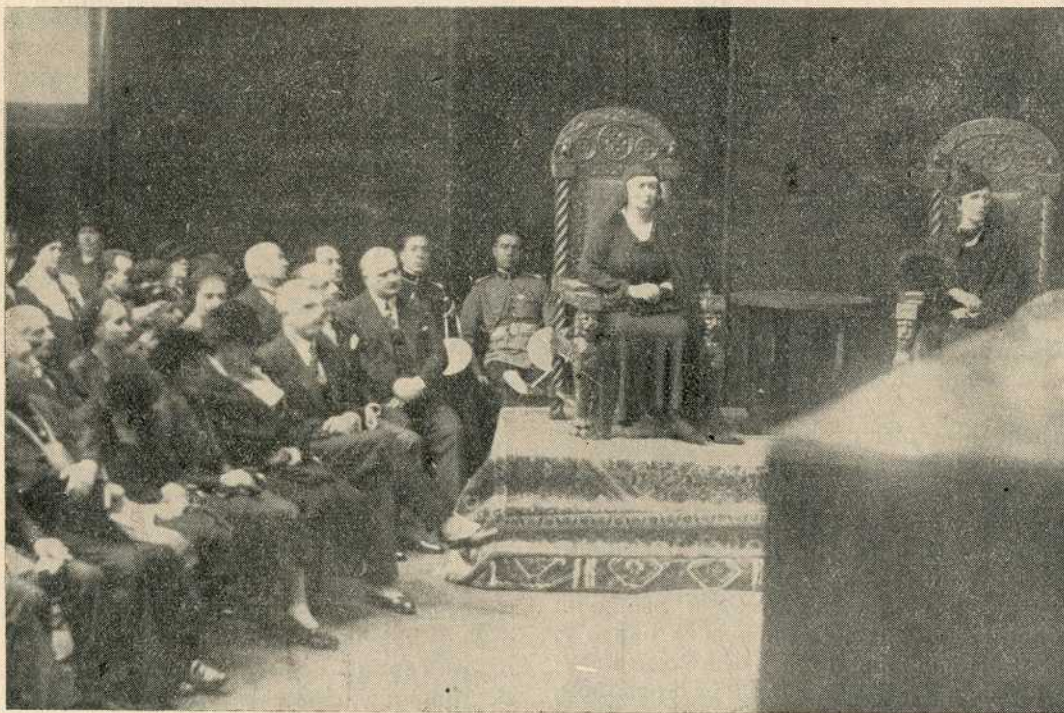
— За заштиту 5,000.000 југословенске деце. —

Београд као Престоница доживео је још једну лепу манифестацију свога урођеног смисла за социјалну правичност и своје свесне бриге за здравим будућим поколењима.

Проблем дечје заштите неоспорно је наш најтежи и социјални и национални проблем. Од 4,611.000 наше деце, 70% тражи и вапије за социјалном заштитом. То је првенствено последица ове тешке кризе и економске беде, чији је одјек донео немилосрдних удараца нарочито по деци осиромашених широких маса:

За такву успешну дечју заштиту потребно је, пре свега, координирати целокупну акцију на томе светом пољу социјалне политике, прикупити све делатности како јавних фактора, државе и самоуправа, тако и приватне иницијативе.

Ту велику мисију ставила је себи у дужност југословенска Унија за заштиту деце. И својим првим југословенским Конгресом за заштиту деце Унија је показала да она има услове да буде врховна, идеолошка организа-

Њ. В. Краљица Марија, као почасна Претседница Југословенске уније за заштиту деце, са Њ. Кр. Вис. Књезињом Олгом присуствује отварању Првог Конгреса Уније за заштиту деце

дечји морталитет је порастао; туберкулоза код наше деце све више узима маха, а беда и изнемоглост све су више једини декор мизерног живота те несрећне дечице.

У таквим приликама мора се озбиљно приступити извођењу планске акције за заштиту деце. Организоване и координиране. У решавању дечјег проблема не сме се више уносити ни празна хуманост једних, ни снобизам других. *Старање о деци има да буде основна обавеза и дужност друштвене заједнице.*

И социјална правда и захтеви еугенике, и, најзад, асанација целине, императивно траже, да се акција државе и општине, нарочито градске општине, распростре над свом децом од рођења до њихове 16-те године.

ција целокупне заштите наше деце и да је дорасла да иницијативно покреће и плански разрађује све актуелне проблеме дечје заштите.

Унија, изнад свега, има и велику срећу што се на њено чело благоизволела ставити Њено Величанство Краљица Марија, Највећа Мајка.

У нашој Унији, која је изабрана за члана међународне Уније у Женеви, налази се данас преко 200 наших организација, Савеза и друштава. Између осталих, ту су претставници државе, Министарства социјалне политике и народног здравља, Просвете, Физичког васпитања; Универзитета и универзитетских клиника; Савеза градова Краљевине Југославије,

као врховног комуналног форума свих наших градских општина; затим Црвени крст, Савези сокола и скаута Краљевине Југославије; лекарска друштва; Лиге против туберкулозе; друштва „Кнегиња Љубица“, „Српска мајка“, „Мајка Јевросима“, „Кнегиња Зарка“, „Материнско удружење“, друштва ђачких склоништа и кухиња; сва друштва за васпитање и заштиту деце; друштво „Привредник“; сва женска друштва, као Југословенски женски савез, Коло српских сестара, Женски покрет, Заштита девојака; домови за васпитање малолетника; сва дечја обданишта, саветовалишта, школско; друштва трезвености; родитељски комитети школске деце; лекарска друштва за дечју медицину; удружење домаћица и матера итд. Исто тако у Унију су ушла хумана и социјална друштва из Загреба, Љубљане, Земуна, Ниша, Сплита, Мостара, Крагујевца, Новог Сада, Марибора, Сушака, Сарајева, Бања Луке, Дубровника, Скопља и свих осталих градова и вароши.

1 југословенски конгрес за заштиту деце

30 новембра т.г. одржан је у Београду 1 југословенски конгрес за заштиту деце. Конгрес је на врло свечан начин отворен у присуству Њ. В. Краљице Марије, Њ. Кр. В. Кнегиње Олге, Њ. Св. Патријарха Варнаве и осталих највећих великодостојника наше државе.

Конгрес је одржан у свечаној сали Коларчевог универзитета, која је још пре 10 часова била дупке пуна делегатима свих социјалних друштава из свих крајева наше државе, затим многобројним социјалним и хуманитарним и другим јавним радницима. Око 10 часова отпочели су да пристижу и званични претставници: Претседник Краљевске владе г. др. Милан Стојадиновић са госпођом, претседник Београда г. Влада Илић са госпођом, Министар социјалне политике и народног здравља и Министар за физичко васпитање народа г. Мирко Комненовић са госпођом, Министар просвете г. Стошовић. Претседник Сената г. др. Љуба Томашић, претседник Народне купштине г. Стеван Ђирић, претседник Краљевске Академије наука г. др. Богдан Гавриловић, ректор Универзитета, др. Вл. Ђоровић, са деканима и професорима београдског универзитета, чланови Краљевске Академије наука, многобројни сенатори, народни посланици и др. Било је заступљено претставништво скоро целог дипломатског кора, доајен Папски нунције г. Пелегринети; страни министри на нашем двору: француски г. гроф де Дампјер, чехословачки г. др. Гирса, бугарски г. Димо Казасов, грчки г. Мелас, аустриски др. Шмит, немачки фон Херен, енглелски г. Кампбел и остали.

За њима су дошли поглавари свих вероисповести. Дошао је лично Њ. Св. Патријарх

Варнава и неколико епископа. Затим, надбискуп г. Родић; врховни рабин г. др. Алкалај. исто тако запажен је велики број градских већника, који су на челу са претседником г. Илићем заступали Београд. Ту су између осталих били г.г.: Душан С. Николајевић, Добра Богдановић, др. К. Шаховић, Павле Кара-Радовановић, Ж. Правдић, др. Д. Поповић, др. Стеван Поповић и остали.

На овоме Конгресу ништа мање нису били по значају своје благотворне функције и стотине социјалних и јавних радника, који годинама и деценијама раде несебично за добро свога народа и срећнију будућност његовог подмлатка.

Долазак Њ. В. Краљице Марије и Њ. Кр. Вис. Кнегиње Олге

Свечана дворана Коларчевог универзитета била је дупке пуна. Можда као никада до тада. У ваздуху се осећала нека хумана побожност. Било је 10,30 часова. Чекао се долазак Њ. В. Краљице Марије, под чијим је претседништвом имао да се отвори овај први Конгрес за заштиту југословенске деце. Главни одбор југословенске Уније за заштиту деце сачекао је своју велику Претседницу, Њ. В. Краљицу Марију у холу Универзитета. Тачно у 10,40 часова појавила се Њ. В. Краљица Марија са Њ. Кр. Вис. Кнегињом Олгом у пратњи ађутаната и дворских дама. Шпалири дечице из основне школе Краља Петра дочекали су Највећу Мајку одушевљеним гласовима:

— Живела! Живела!

Њ. В. Краљица Марија и Њ. Кр. Вис. Кнегиња Олга, у пратњи чланова Главног одбора Уније за заштиту деце, ушли су у дворану, где су сви на ногама очекивали Њ. В. Краљицу. Када је ушла у дворану, достојанствено и скромно обучена у црнину, дворана се проламала од хиљаде одушевљених узвика, који су се тренутно утишали само док су ученице Учитељске школе отпевале државну химну. Чим је завршена химна дворана се опет проломила једнодушним и снажним изливом праве љубави и поштовања:

— Живела Краљица! Живела!

Чим су Њ. В. Краљица Марија и Њ. Кр. Вис. Кнегиња Олга заузеле своја почасна места, Претседник Конгреса г. др. проф. Јосип Шиловић поздравио је Њ. В. Краљицу.

— *Југословенској Унији за заштиту деце највећа је част, што је Ваше Величанство, претседница наша (Узвици: Живела!). Ваше Величанство је Узорна Мајка не само нашеј изнад свега љубљеној Краља Петра Другој (једнодушни узвици и пљесак: Живео!), не само Њихових Височанства Томислава и Ан-*

дреја, нећо и све деце Југославије, а пошто во сирочади југословенске. Оне дивне речи Ваше Величанства што сте упутили целој Југославији, свима југословенским мајкама, остаће кроз векове у душама целој југословенској народа. (Ту је затим г. Шиловић прочитао лепо, афористички снажно писмо Њ. В. Краљице Марије које је Она упутила преко југословенске уније за заштиту деце целокупном југословенском народу). Ово ће нам Ваше Величанство, бити аманет за све векове, да сву бригу и настојања своја посветимо деци нашој, да сви настојимо, а понајпре велики градови, да збринемо свако дете, да не луга улицама.

Узор за бригу над свом децом је Ваше Величанство, за шта Вам наша најсрдачнија хвала. Живела (Дуготрајно: Живела!)... Поздрављам такође Њ. Кр. Вис. Кнегињу Олију, узорну Мајку, која нас је исто тако данас почастивала својим доласком, а тиме је почаствовала и сву децу југословенску.

Своје срдачне и искрене поздраве добродошлице упутио је затим Њ. Св. Патријарху Варнави, па г. др. Милану Стојадиновићу, и претседнику Београда г. Влади Илићу, свима високим гостима и делегатима.

Присутни су потом стојећи саслушали телеграм који је г. др. Шиловић прочитао:

„Њећовом Величанству Краљу Петру Другом,

Претставници југословенских друштава и установа за заштиту деце на своје првом Конгресу упућују своје мисли славом увенчаном Краљевском Престолу, будном чувару Југославије и најмоћнијем заштитнику нејаким и незаштићеним и своје гоље жеље за срећу своја љубљенога Краља и православнога Краљевског Дома.

Да живи Њећово Величанство Краљ Петар Други!”

Двораном се заорило громко „Живео”!

Из Краљичиних очију читала се тога момента највећа љубав свога материнства. Њено је лице било озарено.

— Живео Краљ Петар Други! заорило се поново двораном.

А затим свечаним тоном г. др. Шиловић је рекао:

— Част ми је да у име Њ. В. Краљице отворим овај први Конгрес.

Тако је отворен I југословенски конгрес за заштиту деце. За претседничким столом седели су чланови претседништва и чланови Главног одбора југословенске Уније за заштиту деце: г. проф. др. Јосип Шиловић, госпође Нака Спасић, Лепосава Петковић, г.г. проф. др. Матија Амброжић, др. Милош Поповић, проф. Бож. Зечевић, г. Слободан Видаковић, др. Милан Петровић, проф. др. А-

лександар Костић, г-ђа Мирка Грујић, г-ца Миlena Атанацковић, г. Васа Лазаревић, госпођа др. Ивана Перовића, Краљевског Намесника, г-ђа Зорка Влајић, г-ђа Демајо, г-ђа Вера Новак, др. Ненадовић, др. Моачевић и др.

Конгрес је отпочео говором претставника Краљевске Владе, г. Мирка Комненовића, Министра за физичко васпитање и заступника Министра социјалне политике и народног здравља. У своје лепом говору Министар г. Комненовић је подвукао:

Данас имам за дужност да у име Владе поздравим први конгрес југословенске Уније за заштиту деце. Поздрављајући рад овога конгреса Влада даје доказ своја великој интересовања за срећно решење дечјеј питања у нашој земљи. Краљевска влада у своје раду увек највећу пажњу посвећује свима питањима од чијеј решења зависи стварање таквих животних прилика у којима ћемо моћи осигурати формирање здравог духа у крејкоме телу наше омладине.

Нарочиту благодарност дујемо Вашем Величанству што као Узвишена Мати све југословенске деце Својим покровитељством и личним доприносом у раду Уније указује да најсветија брига сваке нације треба да буде посвећена деци, будућим нараштајима домовине. У моћној потпори Вашеј Величанства налазе најјачи ослонац сви напори за остварење срећног детињства наше деце.

Заштита деце је најделикатнији и најлепши делокруг социјалне делатности. Да би се у томе социјалном задатку постигао пун успех, рад на заштити деце мора имати за базу ауторитет држ. власти, допринос јасних вољода, сиремних стручњака и занос добровољних сарадника.

Гледајући у Унији моћну организацију, способну да оствари хуманитарну сарадњу најважнијих фактора у раду на заштити деце, Влада полаже многа наде и верује да је Унија пошла сигурним путем и да ће моћи да осигура просперитет и снажни замах делатности на заштити деце у нашој земљи.

Краљевска влада пружајући своју моралну потпору Унији за заштиту деце, као и сву материјалну потребну помоћ преко ресора министарстава који су ми поверени, и који имају за нарочити задатак старање о нашој омладини, жели да у раду на заштити деце Унија постане темељ на коме ће се саградити систематски организована сарадња званичних фактора и приватне иницијативе за заштиту деце. Ако резултат те солидно засноване сарадње осигура пун и слободан развитак будућим нашим нараштајима, онда смо испунили једну светлу дужност: Дали смо моћан допринос за подизање снажној будућеј нараштаја, а то значи осигурати будућност својега народу. То мора бити најсветија дужност свакога свееној родољуба.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Преко деце и омладине стварајмо чврсте темеље нашој нацији.

Наш народ мудро каже: на млађима свет остаје.

Одмах после претставника Краљевске владе говорио је претседник Београда г. Влада Илић. Једним снажним, осећајима надахнутим говором, претседник Београдске општине г. Влада Илић рекао је:

Ваше Величанство, Ваше Краљевско Височанство, Ваша Светости, Господо Министри, поштоване госпође и господо, — Срећан сам што у име града Београда, Престонице моћне нам Краљевине, поздрављам први Конгрес Југословенске Уније за заштиту деце и омладине, на чије се чело благодизводела ставити као почасна Претседница Њено Величанство Краљица Марија, Највећа Мајка, Мајка Узданице нашега народа Њ. В. Краља Петра II.

Београдска општина, као и све остале наше општине, спремна је да се одазове њелементу ајелу Њеној Величанства Краљице Марије, у коме су нашли тако сјајној израза и Њено благодородство и благодородство целога Дома Великих Карађорђевића неуморних неимага наше државе и нашега свестраног најретка.

Тојлина Југословенском народу објављеној ајела Њеној Величанства Краљице Марије и исто тако тојла љубав, коју за све невољнике таји Њено Краљевско Височанство Књеиња Оља, даје нам потстрека да и ми будемо истрајни у раду на комунално-социјалној заштити деце и да свима сретствима помоћнемо извођење програма Југословенске Уније за заштиту наше деце.

Ми смо у Београдској општини свесни огромнога значаја подизања здраве народној подмлатка, народне будућности; — свесни смо, да смо дужни и из националних, културних и еуџеничких разлога да питање заштите све наше градске деце подијнемо на прво место комуналној програма Београдске општине. Наша комунално-социјална заштита деце тежи ка своме идеалу, да обухвати сву градску децу од колевке и забавишта до основне и занатске школе. Тога ради основали смо Централни уред за заштиту деце, матера и младежи града Београда и ми смо поносни да је ова високо-хумана установа, својим програмом координиране акције, прва на Балкану; помогли смо исто тако стварање периферијских обданишта, забавишта и дечјих склоништа; завршавамо подизање великој дечјег Прихватилишта, у

које ћемо уложити око 7,000.000.— динара — приступимо планском подизању осам нових основних школа, а за здравствено социјалну заштиту београдске деце дајемо годишње 4,000.000.— динара издржавајући и водећи социјалну бригу над 3.000 сиромашне деце.

Преко нашеј Одељка за штампу и културну пројеканду сарађујемо са главним одбором Југословенске уније у идеолошкој расправи и пројеканди дечјег проблема, издајући о њему стручне и популарне публикације, часописе и студије; отварајући прву дечју библиотеку итд. Исто тако преко Културног отсека руководимо занатским и шетртским школама у Београду, за које дајемо годишње 1,000.000.— динара, а преко нашеј Школској одбора вр-

Претседник Београдске општине г. Влада Илић говори у име Београда на конгресу Уније за заштиту деце.

шимо оне дужности које савремена градска општина, мора испуњавати према школској деци; у те сврхе буџет нашеј Школској одбора са издржавањем грађанских школа износи 7,000.000.— динара.

Па ипак ми смо свесни да су све ово још само почетци једне свестране акције на дечјој заштити, у којој се има радити на спровођењу великој програма јуне социјалне заштите све наше деце, од одојчади па до навршене 16 године старости. Зато ћемо се трудити, да у оквиру својих финансијских моћи, што више проширимо наш комунални програм на заштиту деце, и то како у погледу њиховог физичког одгоја, тако и у погледу њиховог духовног и моралног развјатка. Тако смо на синоћној седници градској већа одлучили да оснујемо два градска склони-

шта за незбринуту децу од 10 до 16 година и то једно за женску а друго за мушку децу.

Сретни смо што ће под окриљем Њеној Величанства Краљице Марије солидарна акција јавних фактора и приватне иницијативе на заштити деце уродити плодом и осигурати сретну будућност нашеј великој народа.

У име града Београда тојло поздрављам Први Конгрес Југословенске Уније за заштиту деце са узвиком:

Живела Висока Покровитељка Њено Величанство Краљица Марија!

Живело Њено Краљевско Височанство Кнегиња Олга!"

стити дворану, Њ. В. Краљица Марија ослвила је претседника Конгреса г. проф. др. Шиловића овим речима:

— Врло сам задовољна успехом данашње седнице првог конгреса југословенске Уније за заштиту деце. Захваљујем на свему...

При изласку из дворане, Њ. В. Краљица Марија ослвила је претседника Београда г. Владу Илића, који је пошао да је у име Претстонице испрати, овим речима:

— Била сам врло задовољна вашим веома лежим говором. Ја вам, господине претседниче, тојло благодарим на брзи за заштиту београдске деце...

Главна скупштина Уније

У оквиру I југословенског конгреса југословенске Уније за заштиту деце, одржана је

Претседништво и Главни одбор Уније за заштиту деце

Одличан говор претседника Београда г. Илића прекидан је више пута једнодушним и топлим овацијама Њ. В. Краљици Марији и Њ. Кр. Вис. Кнегињи Олги.

После поздравног говора претседника Београда г. Владе Илића говорио је у име бугарске Уније за заштиту деце опуномоћени Министар г. Казасов.

Топле поздравне говоре одржали су г. г. сенатор Светозар Томић, потпретседник Друштва Црвеног крста и г-ђа Лепосава Петковић, претседница Југословенског женског савеза. У радном делу Конгреса, одржали су врло интересантне реферате г. г. проф. др. Јосип Шиловић и проф. Матија Амброжић, који је детаљно приказао тешко стање наше деце, као и значај смештаја деце у породице (т. зв. отворену заштиту). Предавањем др. М. Амброжића завршен је свечани део Конгреса.

Дуготрајним овацијама и аплаузима испраћени су Њ. В. Краљица Марија и Њ. Кр. Вис. Кнегиња Олга. Пре но што ће напу-

1 децембра пре подне, и главна годишња скупштина Уније. После одличног извештаја управе, односно гл. секретара Уније г. Божицара Зечевића о плодном и свестраном раду Уније у прошлој години, и извештаја благајника г. др. Милана Петровића, дата је разрешница управи Уније, па је са незнатним допунама остао ранији Главни одбор југословенске Уније, у коме су:

Главни одбор:

Претседник: г. проф. др. Јосип Шиловић, сенатор, претседник Народне заштите; I потпретседник: г-ђа Нака Ник. Сјасића, претседница „Дома ученица“ и друштва „Кнегиње Љубице“; II потпретседник: г-ђа проф. Лепосава Петковић, претседница Југословенског женског савеза; III потпретседник: г. проф. др. Матија Амброжић, професор Универзитета; I секретар: г. проф. Божицар Зечевић, шеф секције подмлатка Црвеног крста; II секретар: г. Владимир Павловић, секретар Министарства

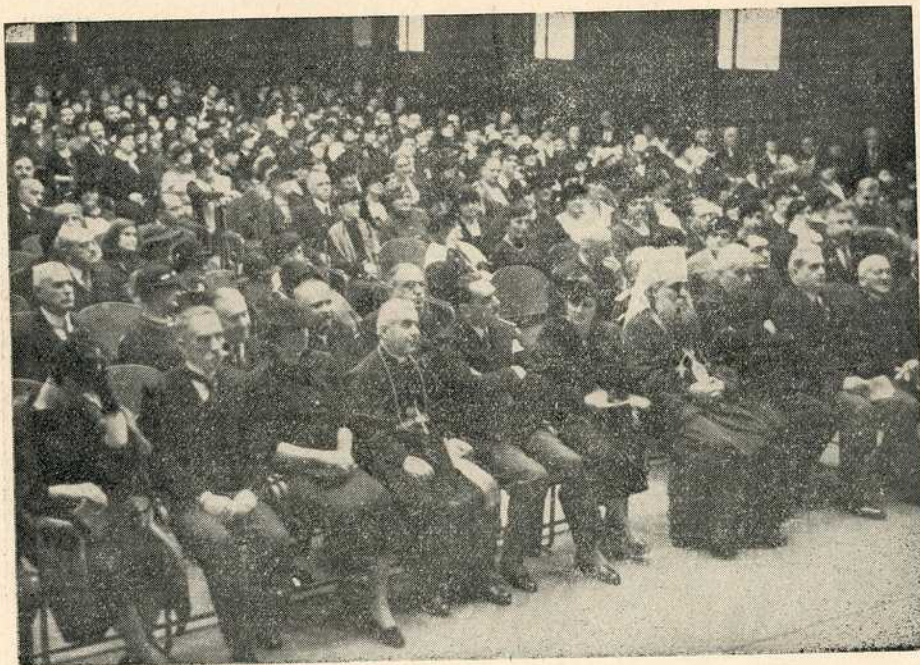
УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

социјалне политике; Благајник: г. др. *Милан Петровић*, шеф дечјег одељења Држ. болнице. Г-ђа *Мирка Грујић*, претседница Кола српских сестара; г-ђа *Зорка Влајић*, претседница Материнског удружења; г-ђа *Вера Перовић*, супруга Краљевског Намесника;; г-ђа *Мила Лазаревић*, претседница „Српске мајке” у Београду; г-ђа *Олиа Бојдановић*, члан управе Београдског женског друштва; г-ђа *Базала*, из Загреба; г-ђа *Душанка Вићентијевић*, претседница „Српске мајке” у Скопљу; г-ђа др. *Десанка Ристовић*, лекар, Загреб; г-ца *Милена Атанацковић*, шеф отсека, делегат Мин. соц. пол. и нар. здравља; г-ђа *Вида Новак*, Љубљана; г. *Васа Лазаревић*, начелник Министар-

седница Јеврејског женског друштва; г-ђа *Јелена Сјасић*, претседница Обданишта бр. 2; г. др. *Хранислав Јоксимовић*, Скопље; г. др. *Фрања Гоџић*, инспектор Министарства унутрашњих дела.

После избора и попуњавања Главног одбора Уније, развила се дуга дискусија по свима проблемима дечје заштите, у којој су нарочито врло живо учествовали делегати из целе државе.

Годишња скупштина југословенске Уније, на предлог члана Главног одбора Уније г. *Васе Лазаревића*, једногласно је одала признање и захвалност претседнику Београда г. *Вла-*

Са Првог конгреса Југословенске уније за заштиту деце

ства унутрашњих дела у пензији; г. др. *Милош Појовић*, управник Клиничке болнице; г. др. *Александар Костић*, професор Универзитета; г. др. *Јован Ненадовић*, претседник Савеза хуманих друштава у Новом Саду; г. др. *Бранко Моачевић*, потпретседник Среског одбора Друштва Ц. к. у Осигеку; г. *Слободан Видаковић*, шеф одељења за штампу и културну пропаганду града Београда, делегат Главног одбора Савеза градова Краљевине Југославије; г. *Антон Скала*, референт, делегат Министарства просвете; г. др. *Александар Стефановић*, шеф отсека, делегат Министарства за физичко васпитање.

Надзорни одбор:

Г-ђа *Перса Продановић*, потпретседница Кола српских сестара; г-ђа *Јела Демајо*, прет-

ди Илићу и Београдској општини на похвалној акцији за изградњу склоништа за незбринуту и напуштену децу.

По успешно завршеном I Конгресу за заштиту деце, Њено Величанство Краљица Марија благоизволела је примити у аудијенцију чланове Главног одбора Уније и делегате друштава из унутрашњости, интересујући се врло живо о колективној акцији за дечју заштиту, а нарочито о делатности локалних друштава за дечју заштиту. Претседништво Главног одбора Уније предало је Њ. В. Краљици у специјалном повезу књигу са извештајима о раду Уније у прошлој години и стручним рефератима за претстојећи Балкански конгрес за заштиту деце који ће се идуће године одржати у Атини.

На Светски дан штедње свечано су освећени темељи Општинске штедионице у Београду

У Београду је са успехом и ове године спроведена прослава Светског дана штедње, који код нас сваке године организује Општинска штедионица. У оквиру ове прославе обављено је 31 октобра о. г. свечано освећење темеља нове зграде београдске Општинске штедионице и заложног завода, која се подиже у Бранковој улици.

Овоме свечаном чину поред управе и особља Штедионице, присуствовали су: г.г. др. Коста Кумануди, народни посланик за град Београд, Јеша Протић, народни посланик за град Београд, инж. Милан Нешић, већник града Београда, г. Васа Лазаревић, бив. потпретседник Београдске општине, г. Павле Кара-Радовановић, већник Београдске општине, др. Драгољуб Новаковић, потпретседник управног одбора Штедионице и многи други угледни гости. Освећење је обавио протојереј г. Коста Луковић, који је такође одржао и краћи пригодан говор, па је затим, пошто је прочитао текст повеље која се узиђује у темеље зграде, г. др. Драг. Новаковић, одржао овај леп документовани говор:

„Штедионица је била основана и почела рад октобра 1929 године у згради Општине града Београда у Васиной улици. Закућнина за кућу је плаћала 10.000 динара месечно. Кад се рад проширио, нарочито кад се посло давања зајмова на ручну zaloжу толико проширио, да су просторије у којима је становала Штедионица биле недовољне, морало се мислити на подизање штедионичне зграде. У саразуму са Општином града Београда Штедионица је одлучила да подигне своју зграду на овоме месту, које је Штедионица добила од Општине.

Зграда има висок сутурен у коме ће бити смештено заложно одељење, први сират за банкарско одељење, други и трећи сират за канцеларије и четврти сират и мансарда за становање док и он не буде био потребан Штедионици.

У дворишту подиже се зграда за магацине за заложно одељење, у чијем ће приземљу бити смештена аукциона сала.

На тај начин желело се да се подигне овога пута само оно што је неопходно по-

требно за рад Штедионице без великог луксуза и без ангажовања великих сума у саму зграду и инсталације не треба потрошити више од око 4 милиона динара да би интерес за ту суму претстављао оно што ми данас плаћамо за зграду у којој Штедионица станује под закућ. Наши до сада створени фондови износе динара 5.337.323.—, тако да за зидање зграде нећемо употребити ни један динар наших улога на

Са освећења темеља Општинске штедионице: потпретседник Штедионице г. др. Новаковић говори...

штедњу, јер је подижемо својим до сад зарађеним новцем.

Управа Штедионице сматра, да ће овако подигнута зграда бити довољна за дући низ година рада Штедионичног, и да још за дуже време неће бити потребно мислити на проширење ове зграде. А ако би до тога дошло чему би се ми највише радовали, онда ће се питање о проширењу лако и јевтиније решити, неће да смо сада унели у зграду већу суму, која би само била терет за пословање Штедионице.

Нашем оснивачу Општини града Београда и свима онима, који су допринели да се Штедионица оснује и да свој велики рад развије нека буде велика хвала, а ова зграда која се подиже нека буде срећна и дуговечна, нарочито нека буде корисна свим Београђанима и нашој лепој и великој Југославији.

Социјална хроника:

Акција за зимску помоћ београдској сиротињи

— На челу ове акције налази се Њ. Кр. Вис. Кнегиња Олга са г-ђом Августом др. Милана Стојадиновића, г-ђом Олгом Мирка Комненовића, и г-ђом Олгом Владе Илића. —

Београдска општина и поред тога што издржава и помаже многе социјалне и хумане установе, и поред тога што преко свога Отсека за социјално старање и помагање сиротиње дели сиротињи сталну и повремену новчану помоћ као и помоћ о Божићу, она сваке године води бригу и о исхрани не само својих сиромашних незапослених грађана, него чак и о оном великом броју незапослене сиротиње, која је у Београд дошла да тражи рада па га није нашла. Београдска општина, уз сарадњу социјалних установа и вредних хуманих радница, сваке зиме у Београду отвара кухиње за исхрану незапослених радника.

Ове године, претседник Београдске општине г. Влада Илић, који има пуно смисла и разумевања за социјалну помоћ невољнима, са жељом да зимска помоћ буде што јача и обимнија, одржао је у својој кабинету 23 новембра т.г. конференцију за организовање зимске помоћи. Поред претседника г. Владе Илића овој конференцији присуствовали су још: г-ђа Августа др. Милана Стојадиновића, претседника Краљевске владе, г-ђа Олга Мирка Комненовића, Министра социјалне политике и народног здравља, г-ђа Олга Владе Илића, претседника Београдске општине; затим г.г. др. Маријо Крмпотић, претставник Министра социјалне политике и народног здравља; Мирко Маринковић, претставник Главног одбора Црвеног крста; Стеван Станковић, претставник Обласног одбора Црвеног крста; др. Лука Ристић, и г-ђа Љуба др. Воје Кујунџића, претставници II пододбора Црвеног крста; Света Авоамовић и Ал. Бојовић, претставници IV пододбора Црвеног крста; фонд за стварање и одржавање радничких установа претстављали су: г.г. Милић Сокић, претседник, Лука Павићевић, секретар, и г-ђа Милена Атанацковић, члан управе. Јавну берзу рада заступао је г. инжењер Лазар Савков. Радничку комору: г.г. Шемсо Сијерчић и Богдан Крекић, а Друштво „Насушни хлеб“ претстављала је г-ђа Ружа Попс.

Говор претседника г. Владе Илића

Конференцију је отворио претседник Београдске општине г. Влада Илић овим хуманим говором:

Госпође и господо,

Дозволите ми, као домаћину, да вам пожелим добродошлицу и у исто време изјавим тојлу благодарност госпођама за њихову иницијативу која је довела до овог састанка.

Ви ћете разумети колико је мени стало до тога да зимска помоћ у Београду буде организована што је могуће на широј основи. На овој иницијативној послужби треба окућити све личности добре воље, којима је уистину стало да се невољни помоћну преко зиме кад им прети хладноћа и глад.

До сада, у последње три зиме, зимска помоћ дељена је преко једне организације у коју су улазили претставници свих установа које дају свој труд или новац, за исхрану сиротиње. Централни одбор, с обзиром на сретства којима је располагао, показивао је видне резултате. Довољно је да вам истакнем да је он у току последње три зиме поделио хране сиротињи и то:

- У току 1932/33 године 235.982 obroka.*
- У току 1933/34 године 206.831 obrok.*
- У току 1934/35 године 284.187 obroka.*

У главном Централни одбор сакупио је сретства код разних установа међу којима Држава и Општина долазе на прво место. Али на приватну иницијативу није дао оне резултате који су се у то време очекивали. Моје је мишљење, међутим, да би у овој зимској сезони требало баш у томе правцу више поради и сировести једну темељнију организацију широм Београда на прикупљању прилога за сиротињу.

Да би смо што боље извели овај посао ја сам слободан да вам предложим да умолимо Њ. Кр. В. Књећинињу Олју да се изволи примити претседништва организације за зимску помоћ.

Г-ђе Претседника Краљевске владе, Министра саоцијалне политике и народној здравља и претседника општине града Београда, узимајући иницијативу за овај наш састанак, показале су своју готовост да жртвују своје слободно време у циљу ублаживања беде београдској сиротињи у току наступајуће зиме. Ја вам зато одмах и предлажем да умолимо ове госпође да се приме за потпретседнице за организацију за зимску помоћ.

Са оваквим вођством, организована солидно и потпомоћнута од свих хуманих радника и радница у Београду, ова наша акција мора дати најлепше резултате.

Мени је стало да истакнем поред тога, да акција приватне иницијативе има да се манифестује и на једном другом пољу. Организација коју ћемо ми створити, имаће да омогући сакупљање сретстава и њихову употребу за исхрану сиротиње, али сам посао око исхране не може нико тако добро организovati као приватна иницијатива. Ја сам имао ретко задовољство у току прошле зиме да гледам са колико љубави и пожртвовања извесне даме, међу којима ми је стало да нарочито истакнем рад г-ђе Кујунџић, воде послове у појединим кујнама и улажу толико од себе, да је то за сваку похвалу.

Ми ћемо имати прилике да чујемо реч уважене г-ђе Стојадиновић. Не улазећи у детаље, мени је ипак стало да нагласим да је на зимску помоћ у току последње три године утрошено рачунајући у окружним цифрама:

У 1932/33 години 730.000 динара.

У 1933/34 години 450.000 динара.

У 1934/35 години 610.000 динара.

Ове цифре могу нам служити за оријентацију приликом одређивања сретстава која су нам потребна у наступајућој зимској сезони. Само још од сада морамо бити свесни да ће нам у наступајућој зими бити потребна далеко већа сретства него у току прошлих зимских сезона. Последице привредне кризе из године у годину све су веће. Зато су потребна сваке године и већа сретства за ублаживање беде сиротињи. Ту околност никако не смејемо губити из вида у току нашега рада.

Најослестку, стало ми је да истакнем, отварајући ову конференцију, да је наша главна дужност да помоћнемо праву сиротињу и употребимо све своје снаге за прикупљање сретстава из којих ће се делити

зимска помоћ онима којима је уистину потребна. На ову околност хтео бих нарочито да скренем вашу пажњу, јер помоћ ни у ком случају не сме служити да умањи вољу за радом извесних елемената који, у тражењу милостије код свих могућих установа, налазе своју главну професију.

Отварајући ову конференцију, молим г-ђу др. Стојадиновића да изволи узети реч.

Говор г-ђе Августе др. М. Стојадиновића

После речи г. Владе Илића узела је реч г-ђа Августа др. Милана Стојадиновића, претседника Краљевске владе, која је рекла:

Незајосленост и општа беда није миошила ни нашу земљу. Тешко су поћођени и остали крајеви наше Југославије. Можда је најтеже поћођена сама престоница. У Београду траже заштиту и помоћ синови целој нашеј народа и верују да има у Београду за њих рада и срца.

У хуманом раду право је место жени. Иако дирните вашом пажњом примамо на себе почасти као дужност према народу и земљи. Срећне, да можемо да радимо под високим покровитељством нисмо мање срећне да можемо да се ослонимо на вас, виђене и искусне социјалне раднице, који сте у прошлим годинама извршили огроман посао.

За нашу акцију потребна су велика сретства. Ми смо већ данас благодарне Министру социјалне политике и народној здравља, који од првој дана води рачуна о најбеднијим међу беднима и који нам обећава сваку потпору, а благодарне смо и господину претседнику општине не само као љубазном домаћину већ и првом грађанину престонице, који социјалном раду поклања највећу пажњу. Верујемо да нам најшира јавност неће одрећи своју потпору, а у првом реду носиоци јавној мишљења, нити штампа која је увек предњачила у елементном раду за заштиту незбринутих и бедних. Знамо да можемо да рачунамо са нашим радничким установама као и са Радничком комором и фондом за старање и одржавање радничких установа. И зато унапред им хвала.

Верујте, да желимо и ми да се такмичимо с вама у нашем елементном настојању да буде усрех ове акције још боље и још потпуније него ли у прошлим годинама.

Говор г-ђе Олге Владе Илића

Крај говора г-ђе Стојадиновић присутни су поздравили са одобравањем, па је онда г-ђа

Олга Владе Илића, претседника Београдске општине узела реч. Пажљиво саслушана од присутних г-ђа Илић је рекла:

Захваљујући се на указаној почести, желим да изјавим да ћу са најбољом својом вољом сарађивати на једној овако узвишеној хуманој акцији.

Зима која наступила прети заиста да буде оштра, а сиротиња ће је ове године осетити можда више но и једне године до сада.

Зато, држим да ће требати обратити нарочиту пажњу на моћност снабдевања сиротиње тојлим оделом, вешом и обућом. У томе правцу морамо најтоплије апеловати на наше индустријалце, произвођаче одела и веша. Исто тако на наше фабрике обуће, као и на трговце и на занатлије.

Београд са Земуном има већи број текстилних предузећа и трикотажа, које моћу у мноштву помоћи нашу акцију. И велике фабрике обуће и мале радионице колико ко може треба да нас помоћне, јер се све не може купити. За то би требала велика сретства.

Моја би жеља била да свако сирото дете и свака сирота мајка добију ове зиме одело и ципеле.

Исто је тако важно да свака породица има тојло оџиште на коме ће се са својом децом оџрејати и на коме може скувати свој ручак. Зато, питање снабдевања уљом и дрвима мора бити једно од главних којим ћемо се у нашем раду бавити. Када то све будемо обезбедили, држим да ће питање исхране бити мноћо олакшано.

Затим су говорили још и г.г. др. Маријо Крмпотић, Богдан Крекић, Мирко Маринковић, Стеван Станковић, Лука Павићевић, инж. Милић Сокић и др.

Избор Управе

На крају је усвојен овај предлог г. др. Марија Крмпотића:

Организација зимске помоћи има да се спроводи кроз два одбора који имају исти циљ и само се у своме раду допуњују.

I

Први одбор се зове: *Акциони одбор за зимску помоћ у који улазе:*

1. — Као претседница Њ. Кр. В. Кнегиња Олга.

2. — Потпретседнице: Г-ђа Августа М. Стојадиновића, г-ђа Олга М. Комненовић, г-ђа Олга Вл. Илића.

3. — Претседник општине г. Влада Илић.

4. — Претставник г. Министра социалне политике и народног здравља.

5. — Претставник Друштва Црвеног крста Краљевине Југославије.

Секретар одбора је др. Ђура Ђуовић, помоћник директора Општег одлења, а благајник чиновник кога одреди Претседник општине.

Дужност овога одбора је да првенствено развије пуну акцију на прикупљању сретстава за зимску помоћ.

II

Други одбор се зове: *Централни одбор за зимску помоћ* коме се ставља у дужност техничко извођење поделе зимске помоћи.

У овај одбор улазе претставници организација и установа које су дале новац за зимску помоћ или улажу труд око спровођења посла поделе помоћи у ма коме виду.

Установе и организације које су дале најмање сто хиљада шаљу два делегата, а остале дају по једног.

Најзад је решено да рад у првој кухињи отпочне 15 децембра т.г. Организација већ сада има на расположењу суму од 500.000 дин.

Крајем новембра г-ђе Августа др. Милана Стојадиновића, Олга Мирка Комненовића, и Олга Владе Илића као потпретседнице Акционог одбора зимске помоћи, посетиле су Њ. Кр. В. Кнегињу Олгу, и умолиле је да се прими за претседницу Одбора. Њ. Кр. Вис. Кнегиња Олга благоизводела је одазвати се њиховој молби.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Поворишна хроника:

„Ујеж“ од Бранислава Нушића

Били смо већ навикли од последњих година на овамо да сезона Нар. Позоришта — иако се оно, званично, отвара редовно већ 1 септембра — у ствари почиње обично тек за месец дана или и више доцније, колико већ треба да би се за време летњег одмора заустављени апарат, полако-полако и не без муке, поново покренуо и ставио у функцију.

Овај пут се отступило од те већ готово осветане и толико комотне традиције: управник, г. Брана Војиновић, сматрао је да када сезона једном већ почне, она треба и уистини да почне — и приступио је одмах озбиљном раду. Тако смо већ 4 септембра о. г. добили једну добро спремљену премијеру — и то једну нашу домаћу премијеру. Вреди ту одмах одати признање управи за тај њен гест и пожелети истовремено да њиме буде и установљен један стаалан узус, наиме: да се и будуће наше позоришне сезоне отварају отсад увек по једном оригиналном премијером, како би се и на тај начин афирмирало неприкосновено начело да је први задатак нашег Нар. Позоришта: гајење наше националне драме.

Још до скоро је пуно и безостатно спровођење тога начела или програма било ометано оскудношћу или барем — рецимо — дисконтинуалношћу наше драмске продукције; у недостатку сходних наших оригиналних дела, морало се, ради постављања и одржавања нашег позоришта на једном савременом европском нивоу, дати у његовом репертоару много више места страним комадима, но што је то са његовим званичним „народним“ називом и карактером можда спољиво било. Скромно, спорадично и више само онако из патриотизма и „пријатељства“, доспевали су, крај доминирајућих иностраних аутора, с времена на време, до позорнице и наши домаћи писци — који, изузев малобројних неколико светлих имена, свакако и стварно нису још могли озбиљно да конкуришу са својим туђим колегама.

Од последњих неколико година на овако, међутим, то стање, тај однос изменио се знатно: наша домаћа драма ојачала је, узела је један полет, услед којег је стекла права и могућности да заузме на нашој сцени једно много видније и достојније место но што га је имала ту још недавно. Доба њене малолетности и другокласности прошло је; она данас може већ, слободно и без зазора, да стане у исти ред са својим још јуче несравњено јачим и успешнијим ривалима.

Управа г. Војиновића је као прва схватила интелигентно ту нову чињеницу — која означава и једну нову фазу у развоју нашег Нар. Позоришта — и она је — повукла логични закључак тог свог сазнања, исти-

чући, јасно и недвосмислено, онај, све до сада, увек, некако само упола усвајани и спровођени национално-позоришни програм.

Прва премијера ове сезоне била је једна манифестација тога смера; — једна утолико успелија манифестација што је она спроведена у знаку оног нашег аутора који је, у своје време, дао први потстрек, а који претседава, импозантно, још и данас оној обнови наше драме, односно, комедије, на коју смо малочас указали — мислимо, наиме, на Бранислава Нушића.

Његова нова комедија „Ујеж“ — скраћеница од „Удружење југословенских еманципованих жена“ — је једна веома успела друштвена сатира, а уједно и „комедија карактера“ у класичном смислу речи. Једна весела, праскава — нушићевска — шала, кроз чије вице и враголије, међутим, избијају, овде онде, изненадно — или можда не толико изненадно! — нека суморна и горка опажања, нека забринута, болна размисљања о овом нашем тако чудно расклиманом, растрзаном данашњем животу, за који нико не зна куда стреми? — куда срља? — Стари ведри Бен-Акиба смислио је можда то шаљиво женско удружење чије грлате чланице брбљају, сплеткаре, немиле, на бескрајним и безбројним седницама, а занемарују своју кућу, док им јадни мужеви морају сами да пришивају дугмета на прслуке, да гурају деција колица и т. д. — да, али овај нови, данашњи Нушић, Нушић из г. 1935, учинио је сада и осетио је дубоко — и наличије, другу, озбиљну, проблематичну, па ваљда и трагичну страну те добре, старе, наше шеге: у запуштеним кућама, породицама могу да настану и веће невоље но да загори запршка или да нема ко да пришије дугме! — Ту су, пре свега, деца, девојке као и дечаци којима, без родитељског — нарочито, материнског, — надзора, у данашње доба, у данашњој великој вароши, прете разне опасности; опасности чија скала иде од прераног, вештачки изазваног еротичког буђења и љубакања мале, још једва шипарице, преко већ крупније, у санаторијуму за породице окончане љубавне афере одрасле младе девојке, све до криминалности промангупираног гимназисте који обија фијоке и касе и доспева до главњаче.

Таква чуда и покре доживљује са својом децом и г-ђа Лазих, председница „Ујежа“, која се предала душом и телом том удружењу, а забаталила своју породицу — баш да би „регенерисала“ и „спасла“ породицу, и праву основу друштва“.

Случај је трагикомичан. Имамо ту једну праву трагикомичну захукталост, једну трагикомичну противуречност између хотења и спровођења, између тео-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

рије и праксе — која је дотерана до готово молије-ровског интензитета фактом да јунакиња комада, надри-ревна г-ђа Лазић, још и после катастрофе не увиђа своју обману, своју трагикомедију, но хита већ на први телефонски позив на седницу, остављајући за собом свој разорени дом и погруженог мужа са незаконитим унучетом на крилу.

Над „Ујежом” лебде велике сени Стерије и Мо-лијера; Стеријина горчина из „Родољубаца” и Молије-рова пикантна иронија, персифлажа из „Научних жена” или „Смешних каћиперки”. Нушић се пласирао међу њима, са укусом, хумором и неком суморном усрд-ношћу.

Претстава је била складна, жива и темпераментна. Глумци су је носили са љубављу и полетом. Највећу похвалу заслужује г-ђа Деса Дугалић која је fino и оштро истесала не баш лаку улогу г-ђе Лазић, про-дубљујући и истичући нарочито њене драмске, тра-гичне моменте — дакле језгро комада. Г-ђе М. По-повић и Л. Петровић дале су две фигуре (служавка и руска бабица) пуне свежег реализма и хумора, г-ца Хаз (као посрнула ћерка) искрених драмских акцен-

тата и неизвитоперене девојачке грације. Г-ђе Стокић, Микулић, Златковић, Пауновић и остале пружиле су једну веома занимљиву, брижљиво израђену и богато диференцирану галерију „еманципованих жена”. Мала Хетова, иако овај пут нешто афектирана у тону, пока-зала се као добра глумачка крв. Од мушкарца, иста-као се, пре свега, г. Новаковић својом зналачки изра-ђеном и трагично осенченом карикатуром несрећног мужа и оца, а после њега, одмах, г. Н. Поповић успе-лом гротескном стилизацијом једног сродног типа. Г. г. Старчић и Васић, у мањим улогама, били су на свом месту, док би мали Хет, иначе окретан и живахан, имао још да се ослободи од извесног угластог мани-ризма који кочи његову креацију и, уопште, његов уметнички развој. — Код овог комада незнатни за-датак режије решио је дискретно г. Ј. Кулунџић.

Премијера је имала карактер једног „свечаног ве-чера”, гледалиште било је пуно до опседљивог места. Публика је примила „Ујез” топло и срдечно, и аутор је после другог и трећег (последњег) чина увек поново морао да се појављује на рампи да би се захвалио на бурним и неокончаним овацијама.

„Волга, Волга“ драма од Душана Николајевића

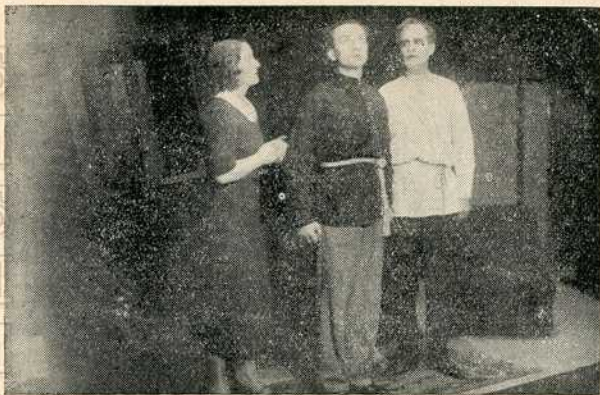
Г. Душан Николајевић осетио је, уочио је један велики и веома важан факат, или тачније, чињенични однос: да је, наиме, главна покретна сила, да, сама душа, и старо-руског, православно-словенског идеали-зма, и нове бољшевичке идеологије, једна и иста, о-громна и несводљива мржња на Европу, на „трули

неки, рационално, научно, проучљив, расправљив, па можда чак и решљив међународно-политички проблем, већ једну вишу, резонски нерасветљиву и неотклоњиву судбинску нужност, један неумитан, мистички предод-ређен императив руске, свесловенске душе, њену вр-ховну, свирепу и узвишену фаталност — која „има да се испуни”.

Могло би се, свакако, дискутовати о логичној, е-тичкој и хуманој исправности те концепције, а нарочито о њеној допустљивости са једног чисто, строго хри-шћанског гледишта; — једно је, међутим, ван сваког спора: да она живи и делује, ефикасно, у осећању, у свести, па и у директном хотењу безбројних Словена и да је њен мистички, исто као и њен трагични патхос опојан и неодољив.

Та концепција, управо, тачније, та мистичка вера и њен силовити патхос захватили су, надахнули су драматичара Николајевића — и он је из њих развио, саградио своју нову драму „Волга, Волга!”, у којој се, сликовито, симболички, испуњује она велика фаталност измирења између старе и нове Русије ради једног будућег, страховитог и спасоносног, апокалиптичког похода на Запад. Достојевски, претставник старе прав-ославно-хришћанске Русије нагиње се, при крају уз-будљивог последњег призора, уз екстатични узвик: „Уништи Европу!” на руку вођа нове Русије који га, такође потресен, прима у свој загрљај — док се на расветљеном небу појављује огромна визија крста и оних који свечано указују на њега.

Један симболички драмски поем, једна мистерија која, поникла из непрозирних дубина једног необузда-ног, али жарког словенско-расистичког мистицизма, има, исто као и тај њен извор, своје засебне претпо-

Соња, (г-ца Ружица Текићева) Андреј (г. Петар С. Петровић) и Иван (г. Војислав Јовановић) у комаду „Волга, Волга” од г. Душана С. Николајевића

запад”. Он је тачно осетио, а, очигледно, и дубоко проживео ту чињеницу — и из тог доживљаја искрсла му је идеја о могућности једне синтезе, једног вели-чанственог измирења између старе и нове Русије баш на основу и у знаку тог њиховог заједничког анти-западњачког бунта и непријатељства. За г. Душана Николајевића то непријатељство не претставља неко просто историјско или етничко-психолошко питање,

Сликарска хроника:

Новембарске изложбе

Осму јесењу изложбу сликарских, вајарских радова београдских уметника и примењене уметности, отворио је у име председника Београда г. Владе Илића наш поштовани књижевник, градски већник и претседник Културног одбора господин Душан С. Николајевић.

Говор г. Николајевића

У своме говору г. Николајевић је између осталог, казао: „Историја нашега сликарства забележила је много заслужна имена. Да не ређамо све: Даниел, Јура Јакшић, који је располагао једним, мада недовољно израженим, колористичким даром; плодни Стеван Кривошеја, који је знао да се надахне на нашем руском сликарству и чије је декоративно сликарство, нарочито Душана Јовановића, због тога, замашно мајсторство. Ту се налази и генијални Ђорђе Крстић, који је тако интензивно тражио своје боје да су, иако материјално то не беху, под његовом кичицом постајале топле, и фанатик сочних, сензуалних боја Леон Коен. Мора се поменути и са дужном поштом црквено сликарство Уроша Предића. Он је одличан мајстор и поред тога што његово сликарство, немајући, нажалост, везе са нашим фреском, садржи нешто од сликарства једне цркве која је се одреци са православном и што је мек до разблажености која свецима одузима карактер и расност а богородицама придаје нешто мадонско. Историји нашега сликарства чине част: Влахо Буковац, сликар знатних квалитета и као декоративни мајстор и као портретист, и Марко Мурат, песник морских превлавања.

И Милан Миловановић, ако бисмо, уопште, смели овога актуелног сликара, чија је обдареност још увек у стварању, уврстити у старе који светле у историји нашега сликарства. У овој прилици не могу се навести и остали добри, ваљани мајстори који су пружили народу оно што је било најбоље у њима.

Сликари с натуралистичким тенденцијама, које овде, на овој изложби, срећемо, имају и то позитивно својство да су опомена свима онима који би заборавили непобитну истину, да се природа и уметности условљавају.

Говорећи о националном фреску г. Николајевић га упоређује са византиским и каже:

Наш фреско састављен је из три боје: црвене, жуте и плаве. Успео је да буде живљи, љупкији и питомији од византиског. Произашао из византиског наш фреско, који је био негован у многобројним задужбинама Немањића, ипак се прилагођавао Словенској души. Утицај фреска на наше новије и ново сликарство је

очит. Колорит Јакшићев могао би се, бар, донекле објаснити тиме што је овај рођени лиричар, похађајући цркве, осећао да његова, словенска и словенски разболана, душа живи некако у томе нашем фреску.

Споменуо сам везу декоративног сликарства Павла Јовановића и нашега фреска, а могло би се рећи да су извесни, и то одлични наши колористи савремени, и нехотице, можда чак и несвесно, у даху нашега фреска.

Значај нашега фреска је светско-уметнички. Руско црквено сликарство које је произвело бесмртне творевине, нашло је пута и начина да оно што смо ми, Балканци, у средњем веку унели у Византиски фреско, усаврши до једне импозантне уметности у чијем кругу беху и многи велики нецрквени мајстори. Рјепин се сматра као онај који је увео нову антицрквену еру у руско сликарство. Али и тај Рјепајнов Иван Грозни, колико год да у техничком смислу није рађен а ла фреско, по мотиву, инспирацији и боји не прекида са фреском. Зато је за сваку похвалу егзалтација неких данашњих наших уметника на фреску и на тајновитости наших старих цркава”.

У даљем излагању г. Николајевић се зауставља на скулптури:

„На овој изложби је доста и одличних скулптура. И добро нађених стилизација. Наши скулптори се труде да докуче душу својих објеката. Ја сам далеко од тога да Ивану Мештровићу оспоравам величину. Он даје утисак као да га је планина родила, али овај богодани скулптор кад и кад, у својој декоративности циновских размера, заборавља да: скулптура, у највишем смислу своме, тражи једно дубоко стапање уметникове душе и душе објекта.

Скулптори на овој изложби су скромнијих способности од Мештровића, али њихов успешни напор, да се уздигну до праве уметности, треба свесрдно истаћи.

Прелазећи на услове под којима наши уметници раде, г. Николајевић је казао:

Наши уметници су дали много. Ова изложба је истинско стварање кроз, често пута, грчевито тражење једне лепоте која сачињава срж правога живота. Много је једрих талената, а готово сви ти таленти нестрпљиво се паште да изразе немире душа којима је уметност све. На платнима и на скулптурама, као што ћете видети, мешају се и боре међусобно разна времена и разне школе, а није редак случај да се и у појединцу, жељном да досегне своју пуну меру, ова племенита борба бори. Ту су творевине с натурали-

ставке, законе и поступке, па и једно своје нарочито, специјално мерило оцене.

„Волга, Волга” није реалистичка драма; она раз-
бија оквир, превазилази категорије, реалности — на
пр. одмах већ и категорију времена: Достојевски на-
лази се жив у данашњем Паризу, међу данашњим
руским емигрантима — и креће се у једној надвремен-
ској, дакле, апстрактној сфери. Сасвим је логично да у
таквој једној сфери не могу да постоје нека конкретна
жива бића, већ само идеална лица, наиме, симболичке
инкарнације извесних мисли, начела или стремљења, —
да скоб међу таквим агонистима неминовно мора да
изгуби свој примарни човечанско-пационални карактер
да би уместо овога добио једну вишу, трансцендентну,
надчовечну значајност и патетику. Драма се одиграва,
трагика искрсава у једном идејном, да, идеолошком
плану. Стога у њој такорећи и нема „драмских” лица,
„драмске” радње и ритма у обичном смислу речи; —
фигуре Соње, њене мајке, Андрије и Ивана исто као и
они призори на конгресу емиграната и у бару имају, у
пркос свом тобожњем „реализму”, стварно, само сим-
боличко-илустративне вредности, док је права реалност,
главна, управо, једина акција као и цела драмска дина-
мика комада сажета у оној смелој, стројој идејној линији
којом стара хришћанска Русија стиже до афирмације
нове Русије. Јунак „Волге, Волге!” је синтетички иде-
ални лик Достојевског, а њена кулминација: оно сим-
боличко измирење православног песника и пророка
са својим великим антиподом.

једна жарка идеолошка исповест, међутим, „Волга, Вол-
га!” има један изванредно снажан и сугестиван слан.

Уосталом, могу дела такве врсте, често, и са
саме сцене да делују веома позитивно и благотворно:
њихова виша, смелија идејност пружа нам добродо-

Сцена из петог чина „Волга, Волга” од г. Д. С.
Николајевића: на средини г. Никола Поповић у у-
лози Азијата

шлог тренутног освежења и одахнућа од неокончаног
безидејног и плитког „реализма” савремене просечне
драматургије.

Редитељ, г. Веснић, монтирао је комад са у-
кусом и разумевањем, стилизујући и сцену и глуму
сходно пишчевим интенцијама и постижући на тај
начин, нарочито у двома последњим сликама (бар
и на граници Русије), одличне ефекте. Од претстављача
приличи похвалити на првом месту: г. **Новаковића**
чији је Достојевски; и у маски и у игри, био зналачки
погођен, убедљив и сугестиван, г. **Никачевића** који
је од „Антидостојевског” направио збиља једну надчो-
вечну фигуру од незаборавне монументалне лепоте —
и г. **Николу Поповића** који је у улози „Азијата” го-
ворио са једном сјајно израђеном, пластичном речи-
тошћу и имао један момент чудесно искреног и жарког
драмског патхоса. Г-ђа **Луковић** је лако скицирану
ролу Лидије деликатно обојила топлим и благородним
тоновима своје душевности, г-ца **Текић** одиграла је
заљубљену Соњу са девојачком грацијом и усрдношћу,
г. г. **Живановић** и **Старчић** дали су два fino запа-
жена и духовито карикирана типа руске аристокра-
ције, г. **В. Јовановић** (Иван), г. **П. Петровић** (Андреј),
г. **Душановић** и сви остали извели су своје улоге такође
с љубављу и са успехом.

Публика је примила „Волгу, Волгу” са интересо-
вањем и симпатијом, и г. Д. Николајевић је поновно
имао повода да излази на рампу и захваљује на прим-
љеним венцима и топлим овацијама.

Тодор Манојловић

Сцена из првог чина: Фјодор Михаиловић (г. Фран
Новаковић) и мати (г-ђа Луковић)

Као „позориште”, то може да изгледа ваљда
вомало штуро, апстрактно и књишки — у комаду се
стварно много расправља, филозофира о вери, о ли-
тератури, о етичким и метафизичким питањима —;
као мисаона поезија, субјективна концепција света или

стичким тенденцијама. Уметници успевају да кроз своју субјективност изнесу на платну једну објективну лепоту и опипљиву природу. Дају они природу као више-мање сталну боју и као материју. Беспрекорни цртеж, смисао за пропорцију и један умерено раздраган колорит.

„Оно, што отварање ове изложбе претвара у нарочиту свечаност, то је да су наши уметници све ово изградили под више него тешким условима. Борећи се за егзистенцију, за кров над главом, за најскромнији атеље, кога у већини и немају, они раде дурашно, неуморно и с одушевљењем које је читава религија лепоте. Они су част земље и као уметници и као грађани чије душе није окрзнула ружна страст богаћења по сваку цену. Наши уметници су и својим моралом остали верни ономе што је створило и што држи нашу отаџбину. Па, ипак, и баш зато, мора се што пре учинити крај материјалној тегиби наших уметника. Сра-

Већник и председник Културног одбора града Београда г. Душан С. Николајевић отвара VIII јесењу изложбу

мота је за целу ову земљу што је у њој бесмртно разговарало са птицама и несрећни, неуки, а велики сликар Бура Јакшић био више гладан него сит. И још је већа срамота да се беда тога, даровима небеским обасутог, човека, који је у једном часу био пророк наше Голготе и нашег васкрса, и данас поносно усправља пред очима оних који ништа не дају земљи и њеном напретку, али чија саможивља бестидно благују.

У једном друштву које хоће да живи не смеју они чије способности оправдавају и сам опстанак тога друштва; не смеју ствараоци, ма где и ма на којим пољима делали, бити лишени достојне егзистенције, могућности да од себе дају своме народу оно чиме их је мистерија даривала.

Држава, градови, друштво преко својих организација, и имућни појединци морају створити услове за процват културе. Морају, јер морају бити свесни да данас народи освајају право на своје независне жи-

воте само уколико покажу смисла за духовне вредности и за социјалну правду која не трпи нераднике. Јест, народи морају поштовати духовно стварање и вољети социјалну правду, чији усхит даје маха онима што радом и даром крећу прогрес човечанства.

Данас су прилике готово очајне. Уметници наши су мученици своје религије Лепоте. У томе погледу Београд стоји горе и од Загреба и од Љубљане. Уметничка дела се тамо више цене и продиру бар у приватне домове. У нас су ретке, врло ретке куће чије зидове красе дела оних који се с толико ватре труде да уздигну југословенску уметност, а, преко ове, Југославију.

На крају свога говора г. Николајевић, вели: „Ту је драж Југословенске отаџбине, њених неизрециво лепих пејсажа и њених, наших расних типова. Наћи ће се на свагда наша уметност и земља наша, оно што чини карактер њен. Објавиће Југословенска уметност на својим платнима и у својим скулптурама оно што је карактеристично и у лепоти копна и у лепоти бистрих и савивих вода југословенске земље и у лепоти глава наших херојских и дубоко интелегентних народних људи. Расту брегови, плави се Јадранско море. Оно је давно као да је пре овога света била та наша вода. Давно је, а и еротично као да његове дубине крију мртву веронску децу. Плави се то наше море о коме сањају наше галије када плове другим водама. Сунце на планинама и у зеленилу наших травних и цветних поља, а трепери, и радосно и тужно у исти мах, и на меланхоличној јадранској води, која ће и када падне ноћ бити чудно осунчана. У ноћи сунце је зашло у дубине Јадранског мора и необично га озарава, а дању букти то сунце на нашим планинама и по нашим пољима и водама. Букти сунце и народ, створен од песме и за песму, радује се животу и бојама кроз своју Југословенску уметност. И у жељи и у вери да ће скоро доћи највиши час Југословенске уметности нека буде ова успела изложба отворена”.

*
* *

Јесење изложбе сликарских и вајарских радова београдских уметника су већ постале не само један од најважнијих догађаја сваке јесење сезоне у Београду, но одлучно и навика, сретни смо да можемо рећи да је та навика врло близу врлине. Навика, па чак и врлина, у колико се то тиче дана отварања изложбе. Нажалост, после тога дана интерес Београђана је несоразмерно мали да једину изложбу која би требала да буде у Београду оно што је Salon d'automne у Паризу. Један део непосетилаца би се могао изговорити чињеницом да београдске јесење изложбе потсећају на слабе одблеске Salon d'automne. Па ипак, узимајући у обзир преимућство париске моде у Београду, као и чињеницу да је врло мали број Београђана који су у сталном додиру са током догађаја у ликовној уметности у Паризу, Београђани би требали да се одазову и посетом и куповином радова са више одушевљења но што то чине. На овим се изложбама могу добити ретка задовољства. Сваки познавалац и љубитељ уметности мора бити пренеражен способношћу наших у-

метника да се у току од неколико месеци проведених у Паризу потпуно прилагоде париској уметности. Још веће је задовољство посматрати фрацуштину уметника који нису видели ништа даље од Београда. Још је ређе задовољство кад се нађе да између толико понемчених, пофранцужених и незнамо како преобращених наших суграђана, има овде онде по неко који збиља потсећа на Београд, на центар наше савремене културне делатности. Остављајући на страну чињеницу да је у данашње време куповање уметнина најздравија инвестиција, ово су задовољства која може имати, управо која не сме пропустити, ни један културни грађанин наше престонице. А ми дубоко верујемо да има више културних Београђана но што је било посетилаца и купаца на осмој јесењој изложби београдских уметника.

Мирко Кујачић: Одмор

Циљ јесењих изложба београдских уметника је двојак, управо вишеструк. Да се покаже да наша престоница има свој посебни духовни, културни, уметнички развој. Да се покаже да Београђани желе да задовоље и своје духовне потребе. Да се помогне престоничким уметницима да преброде зиму. На жалост, када би судили по коначним резултатима овогодишње јесење изложбе, морали би искористити начин изражавања сопствен народној песми а одговорити у тродуплом негативу: Наша престоница нема свој посебни духовни развој. Београђани немају духовних прохтева. Уметници не могу пребродити зиму помоћу јесењих изложба. Ово су тешке оптужбе. Надајмо се да је то само зато што је било много узрока који су довели

до тога узрока за које нису одговорни само грађани престонице.

На првом месту спада одговорност на уметнике који нису свесни потребе једне престонице, ма које престонице, да предњачи у уметности. Та свест је тако слабо развијена код београдских уметника да је главна одлика јесењих изложба београдских уметника **осуство београдских уметника**. Још једна грешка београдских уметника је слабо интересовање за сам живописачки изглед наше престонице. Постављен на ушћу двеју великих река, са својом дугом славном и крвавом историјом, са мешавином старе балканске и најсавременије архитектуре, са својом ванредном околином, Београд свакако заслужује више пажње но што му дају његови уметници.

На другом месту је начин организовања ових приредаба. Мора се једаред учинити разлика између пријатеља и љубимаца и уметности. Исто тако мора се повући оштра граница између милосрђа и уметности. Непажња у овом погледу учинила је да је често пута било бољих одбијених но изложених радова. Долазило је чак и дотле да се је још пре изложбе знало чији ће радови бити откупљени за разна надлештва. Ово убија интерес грађанства за ове приредбе и истовремено одбија уметнике да излажу у већем броју и са озбиљнијим радовима.

На треће место одговорности долази престоничка критика ликовне уметности. И овде опет везе и посебни назори играју главну улогу а никада стварни квалитети радова. Примера ради узмемо случај једног београдског критичара. До скоро, по томе критичару, био је уметник само онај који је имао „замах“, „вангоговску падећу“ и „фовистички елан“. Исти критичар сада пропагира „социјалну уметност“ и тврди да се наше сликарство креће у томе правцу. И све то на основу тга што су два уметника — од њих педесет и не знам колико — показали извесне тежње у томе правцу. Шта да ради просечни грађанин, који се мора ослонити на приказе (за које он верује да су стручни)? У многим случајевима он се не уме снаћи и оставља ликовну уметност на миру. А да и не говоримо о онима који хвале или грде на сва уста, а ни појма немају о ликовној уметности. Несрећа је наша што смо заборавили да **критика није реклама** но да је она мост између публике и уметничког дела. По приказу публике треба да буде у стању да научи шта је добро а шта је рђаво, шта је прави уметнички доживљај а шта само нервни надражај.

После свега овога самим грађанима престонице би се могло пребацити тако мало да то не вреди ни помињати. На послетку, који би се уметник одвојио ма и од најмање своте новца за нешто што незна шта је и што му збиља не треба? Ово се мора имати на уму па ма како тежак био положај наших уметника. Мора се наћи ближи додир између наших уметника и њихових суграђана. Ако се тај додир нађе онда неће бити потребе за милосрђем. Тада ће уметник моћи да живи ако не од своје уметности а оно бар од свога заната. Ово је било потребно рећи, не зато што је то нешто ново. На против, баш зато што то сви знамо или осећамо али нас је било срамота да то и рекнемо.

*
* *

„Награду Политике” на овогодишњој јесењој изложби добио је Хутер. По нашем мишљењу сасвим заслужно. Споро али стално већ неколико година Хутер иде даље и даље. Постаје одређенији, одлучнији и самосталнији. Награда Политике је врло јасна и у том погледу најбоља — на жалост и једина — установе те врсте код нас. Она се додељује младом, талентираном и сиромашном уметнику. Никаких пребивања у додели ове награде нема осталим уметницима. Награђена слика не мора бити и најбоља слика на изложби. Сасвим је друга ствар са „Наградом Београђана”. Ова се награда додељује најбољем раду на изложби. И прошле и ове године најбоља ствар на изложби није добила ту награду. Несумњиво да Вукотић, који је добио ову награду ове године, заслужује сваку помоћ и као талентиран млад уметник и као човек. Али — није изложио најбољу ствар на изложби.

Ово је још један разлог зашто велики број уметника не узима учешћа на јесењој изложби. Незгодно је, врло незгодно учествовати на некој изложби на којој се може ма шта, без икаквих обзира на искључиво уметничке квалитете, прогласити за најбоље дело. И уметник мора мислити о своме имену и својим муштеријама. Те тако је упропашћен рђавом организацијом и један покушај који је могао уродити ванредним плодом.

*
* *

Ула на овој изложби су далеко испод онога што би збиља претстављало право постигнуће београдских уметника. Од млађих су учинили леп напредак Хутер и Вукотић. Милосављевић, чија је главна одлика била свежина, почео је да се замара, постаје и сувише механичан у својим потезима и сувише скематичан у скали боја. Нарочиту пажњу привлачи Петар Лубарда. Он је најсвеснији и најизразитији на овој изложби. Његова је мана да је у погледу бележења својих посматрања толико доследан да постаје готово досадан. Уплашио се боје, која би му можда пореметила цртеж, у толикој мери да нам приказује далматинске пределе који лишени свога бљеска личе на осушено цвеће из школског хербаријума. Али, свакако, ово је само један пролазан период у његовој делатности. Вилко Грдан је проширио своју палету, постао декоративнији, али је тиме, неизбежно, изгубио главну одлику његовог досадашњег рада: продубљивање запремине слике.

Било би врло интересантно говорити о социјалном у уметности да је слика Мирка Кујачића „Доручак лучког радника” довољно успела, овако морамо оставити то питање док не видимо једну успелу социјалну слику.

Мих. С. Петров је учинио на овој изложби два необична геста. Први је што је изложио два седећа портрета, са онакаженим доњим делом тела, који су тако постављени као да се могу сваког тренутка сручити са платна на под. Други је гест парченце хартије са натписом „Незавршено” испод портрета Бранислава Нушића. Овакове смо ознаке до сада сретали

само на посртним изложбама. Предео и попрсје младог човека су успели, ма да ни једно ни друго платно није довољно продубљено.

Д. Глишић, Бора Стефановић, М. Голубовић и Миодраг Петровић су изложили платна која не уступају њиховим ранијим постигнућима. Живорад Настасијевић је изложио пределе из Милановца, чисте, прецизне и умивене. Најбоље их је описао Хамза Хумо када је изјавио једном свом пријатељу да би Настасијевићу требало доделити посебну награду општинског хигијенског отсека, јер су на Живорадовим сликама све куће окречене и све улице беспрекорно чисте. Васа Поморишац је подбацио, нарочито у малој икони.

Можда ова изложба има тако мало карактер наше престонице и због тога што је стварно врло мали број уметника који су збиља Београђани, т. ј. врло мали број људи којима је овај град прирастао за срце. Или наши уметници заборављају да локално обележе доприноси врло много оригиналности и општој вредности једнога дела. Преко локалног се иде ка националном. Преко националног се иде ка међународном. Преко интернационалног ка свечовечанском.

*
* *

Београдски кипари дају много изразитији став ма да ни у њиховим радовима нема ничега што би их могло окарактерисати као носиоце неке „Београдске школе”. Душан Јовановић је ванредан у малој глави за бронзу „Скица” али је много мање успешан у изложеним портретима. У њима не може да се одлучи. Ледуја се између натурализма и чисте стилизације. „Теракота” је довољно одређена у облику али је тврда и хладна. Хладна по начину израде и општини контура.

Г-ђа Вијоровић изгледа да је задовољена својим првим успесима јер не показује никакво дубље интересовање за изучавање ликовних проблема. Њени радови су још увек одличне школске студије, учињене интересантнијим рапавим површинама.

Ристо Стијовић несумњиво туче Ивана Мештровића у нелогичности поза које додељује својим фигурама. У групи „Материнство” рђаво схваћени примитивизам делује врло неповољно и оставља гледаоце у недоумици шта је уметник желео да каже како у питању догађаја тако и у питању чисто ликовног склада. Иста се нелогичност осећа у фигури „Пролеће”, која, изгледа, носи то име само због тога што је мермер у коме је рађена ружичасте боје. А да и не говоримо о „Баханткињи” која се неким чудом нашла у тако незгодном положају да не зна шта ће са гроздом који је стављен у њене руке очигледно само зато да би је њен аутор могао назвати Баханткињом. Ж. Михајловић излаже једну успелу главу. Почек исто тако. Брежанинове скулптуре у онису су скромне и брижљиво изведене. Сретен Стојановић се нарочито истиче бронзаним портретом Д-р Ђурице Ђорђевића и прима плакетама. Нарочито плакетом жене.

У графичким радовима нарочито се истиче Кун-Андрејевић. Савладавши технику дрвореза он са лакоћом обрађује изабране предмете чак и онда када је

WWW.IJNLIB.RS
 потребно унети у радове и значења која нису чисто ликовног карактера. Један ванредно добар пример о-сталим следбеницима социјалне уметности, који јасно показује да је уметност као таква на првом месту а да је све остало, па и сам садржај рада, од много мање важности.

*

24 ов. мца отворена је у Уметничком Павиљону

Сава Поповић.

VIII Јесења изложба

Као једна репрезентативна колективна изложба наших, београдских ликовних уметника, она је непотпуна, крња: — седамдесет и осам излагача са две стотине четрдесет и пет радова, од којих седамдесет и три падају на примењену уметност. Уз то још, многи баш од наших највиђенијих уметника — свеједно сад, из ког разлога — нису изложили. Отсуством једног Росандића, Палавичина, Узелца, Добровића, Бијелића, Коњовића — да бисмо споменули само најкрупнија имена, — ова је изложба, без сваке сумње, осетно осиромашена и помало лишена свог репрезентативног значаја.

Наравно да тај губитак или недостатак, ма и колико он био за жалити, има ипак и једну своју позитивну страну: — заслуге и врлине појединих даровитих млађих уметника, долазе овако до јасније и ефектније очигледности но што би то ваљда могле у непосредном сусретству оних зрелијих талената. Неузапћена одмах већ при првом кораку делима једног Узелца, Бијелића, Добровића или Росандића, наша радозналост упира се дубље и настојније у радове једног Лубарде, Павла Васића, Шербана, Предрага Милосављевића или Душана Јовановића и наилази ту често на изненадно једру и добродошлу храну. Делимично отсуство истакнутих старијих тако олакшава пажљивије разматрање младих — који су се — и у томе баш је фацит целе ове изложбе — показали и стварно достојни таквог разматрања. То је, уосталом, био канда већ и смер самих приређивача изложбе који су својим младим колегама женерозно уступили најбоља места у дворани.

Тако су се одмах на пр. платна Петра Лубарде наша на главном зиду где делују, стварно, веома повољно. Лубарда је, пре две године, на својој колективној изложби, скренуо на себе пажњу својим снажним, пастозним, топло-загаситим колоритом. Скоро затим, он је напустио тај стил да би предузео једно зналачко утаччавање, једну сублимацију своје палете и технике. Ствар није ишла без тешкоћа. Слике које је уметник изложио био на последњој Пролетњој изложби имале су, и крај знатних сликарских квалитета, нечег штурог, безбојног и измученог. Напори око постављања и спровођења једне нове технике као да су му укочиале биле осећајност, машту и темперамент. Сада је та везаност ишчезла, криза пребројена; Лубарда је спровео, сам владао своју нову технику и проговорио кроз њу опет својом старом одрешитошћу, свежином и језгровитошћу. Док је пре сликао више масивно и „рапенски“, његова техника је сада постала танана и зналачка, инспирисана очигледно Сезаном, па можда и Сиња-

изложба радова г-на Драбека на којој провлађују предели са нашег приморја. Изложба стварно носи назив: „Наше Море“. Истог дана отворена је у Француском клубу (Ратнички дом) изложба слика руског академика Богданова-Белског. О обема ћемо изложбама говорити у идућем броју часописа Београда.

ком и Сераом. Лаким, деликатним и готово поентилистички уситњеним потезима кичице, он израђује изаткива пејзаже („Груж“, „Дубровник са Плоча“ и „Дубровник“) који својом широком декоративном композицијом и својим финим зеленкасто-мрким и бледосивкастим тоновима опомињу на неке идиличне старе голбене.

Док је Лубарда са масивног прешао на утанчано и устрептало, Павле Васић — који се, после дуже повучености, најзад поново појавио на овој изложби — прошао је кроз једну готово обратну еволуцију: његове лаке, флуидне колористичке сањарије и етерични графички везови уступили су своје место једном ширем и пастознијем начину сликања, — присној правој техници масне боје. Његова одлична, веома апартна композиција „За столом“ (једна женска полуфигура и један мушки полуакт са лицем у успелом, ефектном „скраћењу“) дата је са неком смиреном и једром лепотом чији су главни чиниоци: свежи и богати тоналитет колорита, широка, пластична моделажија фигура, и нека општа монументалност концепције. Ова слика — неоспорно једна од најбољих целе изложбе — означава видно једну нову фазу Васићевог уметништва.

Сасвим другим путем иде — и напредује — Миленко Шербан чији смело-декоративно и готово сасвим димензионално третирали „Мушки портре“ предочава, свакако, и један fino погођен и фиксиран човечији лик, али пре свега један пир жарких, раскошних боја од сасвим особене чулне дражи.

Предраг Милосављевић, суптилни сликар нежног, треперећег зеленила, брсног шипражја, дрвећа, паркова под плахом пролетњом кишом и минијатурски љупких малих фигура остаје, креће се и даље у кругу тих својих омиљених претстава и виђења и у једном сталном грациозном преливању из сликарског у лиризам и фабулацију. Његов пејзаж „У врту“ је једна, нова, веома срећна реализација те врсте која својом прецизно-наивном композицијом, својом техником маљања, третманом вегетације и фигура као и целим својим штимунгом чудно опомиње на оне сугестивне „Тebaиде“, „Пустињачке животе“ и сродне „историје“ извесних тосканских кватроцентиста. У предметно кас и по концепцији и поступку већ сасвим друкчијој великој портретској студији „Млада жена“, основни уметнички доживљај и хотење ипак су, у битноме, исти као и у „Врту“: исто деликатно тражење колористичке и осећајне ниансе, исто лиричарско стремљење кроз боју, материју и форму ка душевном. То лирско и медитативно расположење Милосављевића, налазило

она сада свој непосредни сликарски потстрек било у раном Ренесансу и у Реноару (као што је на пр. овај пут био случај), било у неком другом стилу или мајстору, остаје ипак свагда присно особено и присно модерно. И у томе баш је његова главна драж и вредност.

Сликар-лиричар је и **Антон Хутер** који има такође један нарочити свој начин да спаја човека са пејзажом, свесну природу са несвесном, да их сажме међу собом органски, такорећи, пантеистички и онда озари, преплави неком специјалном, топлом златно-смеђом атмосфером, у којој често и најобичнији, најсвакидашњији предмети и појаве живота добијају чар и блесак бајке или сновиђења. Има ту — не у техници, нити у стилу, па ни у самим мотивима, али у осећању, у штимунгу-нечега од Швинда или Шпицвега: она чудна смеса хумора и носталгије — чију тајну ти стари романтични сликари очигледно нису понели са собом у гроб. Сведоче о томе речито Хутерове слике — овај пут, два смирена пејзажа у бледом океру и сивкасто зеленом — морска обала са маслинама, виноград — и једна већа композиција са живахним ситним фигурама („Циркус“).

Лазар Личенски дао је два хитро и темпераментно намалана пејзажа и једну велику, штедром, готово помпозну мртву природу — са одвише брижљиво и реалистички изграђеним грочјем — која некако испада из његовог стила. Неједнак је и **Михајло Вукотић** који има један добро угледан и здраво, сочно (густо зелено) колорисан „Пејзаж из околине Београда“ и једну можда интересантно замишљену, али млитаво изведену, у бојама нешто нечисту (женску) „Фигуру“.

Колорит **Милоша Вукотића** постао је нешто жистак и хладан, готово скематичан, као да је само онако импровизиран, на брзу руку набачен, намазан. У његовом, „Пределу са женама“, а још више у „Будви“ (стилизован пејзаж са две етеричне жене у седећем ставу) одаје се ипак сликар од квалитета. **Андрејевић Кун** напустио је своју топлу, пастозну колористичку технику и слика сада у хладним, тврдим тоновима, графички-монументално и помало штуро. Његова велика младићска полуфигура „Надничар“ интересантнија је у карактеру, цртежу и композицији, него у боји. „Радник“ делује можда још блеђе и суморније. У низу дрвореза „Из Борског рудника“, међутим, уметник показује своју стару живахност, декоративну образиљу и сигурност потеза.

Пејзажи **Винка Грдана** истичу се својим светлим, жарким, каледоскопски шареним, али и каледоскопски тврдим колоритом („Неготин“ I и II) који, међутим, може понекад и да се разблажи, да се растоји у неку слатку, сањалачку, сунчану флуидност („Одмарање“).

Ђорђе Поповић, строг, сажет, упрошћен у својој „Студији за портре“ (масном бојом), даје у хитро набаченом гвашу „Трг пред Малом пиваром“ лаке и француски живахне колористичке ведрине. Вудар, гиздав и, неоспорно, чистији и провиднији но још доскора је и колоризам **Косте Хакмана**, тако у његовим платнима („Корчула“, „Моло у Коренићу“) како и у темперама („Предео“, „Из Корчуле“), док у линеарним, пастелски тананим сликама **Јована Зонића**, („Дубровачка лука“, „Девојка са улице“) боја постаје све хладнија и малокрвнија.

Велика композиција „У кафани“ од **Николе Граовца** има, и крај своје очигледне зависности од Личенског (у мотиву као и у колориту), нечег свежег, крепког, симпатичног. Слично делују и оне ведре, љупко-наивне варошке ведуге („Панчево“, „Стара Пазова“) **Ђуре Радонића** који као да преноси акварелску технику и на масну боју.

Варошке мотиве даје и **Живорад Настасијевић** („Улица у Г. Милановцу“ I—IV) у једном минијатурски чистом, прецизном, зналачком, помало и тврдом стилу, али са знатно више колористичке ведрине, веселости (светло-ружичасте и лимунасто жуте кућице) но у својим старијим радовима.

Михајло Петров истиује овој пут, првенствено, као портретиста обузет, очевидно, тежњом за монументалним, али крај тога, стално, и својим старим, неокончаним тонско-колористичким тражењем, кушањем. Велики и велико схваћени портре **Бранислава Нушића**, иако, у ствари, сликарски још нерешен, садржи ипак, у карактеру као и у боји, много знатнога и интересантнога. Сличан је, по концепцији, колориту и сразмерама, и портре „Јелена“, док је мало платно „Главе младића“ спроведено свежије и простије. Пејзажи, у масној боји и у акварелу, иако брижљиво и значлачки рађени, имају нечег тешког и тмурог. Фигура, човечији карактер и портре свакако су ближи осећању **Петрова** него пејзаж. **Саша Беложански** изложио је један „Мотив из Сарајева“ у бујним топло-жутим тоновима; **Живојин Влајинић** један не много оригинално, али вешто насликан „Пејзаж“ са привлачним мотивом неког тмуро-прошараног неба и нешто светлијих зграда што се огледају у бистрој води; **Душан Влајић** једно такође тонски и пастозно третирано „Пристаниште“ са смелим контрастима боје, крупним тамним сенкама и силуетама и извесним романтизмом опште концепције; **Стеван Боднар** један брижљиво рађен, али нешто супопаран женски портре и један мало свежији, ведрији „Мотив из Ботаничке баште“; **Божидар Стојадиновић** један ефектан „Аутопортре“ са лепо исцртаним лицем у широко стилизованом светлом и глатком колориту.

Васа Поморишац дао је крај једне „Иконе“ православног црквеног стила, један прецизно компонован и измалан „Предео из Швајцарске“ од сасвим особене архаичке чари, а **Вељко Станојевић** три живо и светло бојадисане темпере библијског предмета, међу којима је најинтересантнија „Бура на Генисаретском језеру“.

Мило Милуновић заступљен је само својим картонима за фреску у Другој женској гимназији који нам веома занимљиво и поучно предочавају генезу тог сјајног — иако у својој коначној форми, као што се ту види, на жалост, знатно измењеног, редуцираног — дела. — Као графичар приказује нам се, овај пут, у битноме, и **Мирко Кујачић** са садржајно веома имагинозном и узбудљивом, а технички одлично колекцијом дрвореза „Безвредна земља“. Његово велико платно „Обед лучког радника“, међутим, — конвенционално у композицији и цртежу, а у колориту млитаво и хладно — подбацило је.

Ако споменемо још **Миомира Денића** (два језгровито малана пејзажа са мотивима из модерног индустријског живота), **Мату Замалика** (један портре од пастелски нежног колорита). **Јефту Перића**, **Владимира**

Дуброво, Бору Баруха, Иву Куртовића, Василија Резникова, Живка Стојсављевића (одлични акварел „Рибари у луци“), Радослава Раденковића („На Алача чесми“, акварел), Светолика Лукића, Братислава Стојановића и Александра Милосављевића („Пијаца у Сплиту“) — завршили смо, у главном, смотру млађих сликара.

Од старијих, јавили су се: Драгомир Глишић са једним пријатним и солидно изведеним „Мотивом из Сокобање“; Боривоје Стевановић са својим познатим прецизно рађеним, тихим и ведрим пејзажима („Воденица у клисури“, „У јесен“); Миодраг Петровић са својим усрдним реминисценцијама са реке Лепенице и Ибра („Сеоска кућа“, „Град Маглић“); Милош Голубовић са три портрета и једним привлачним „Цвећем“; Здравко Секулић са једним, у мотиву као и у изради врло финим, дражесно старинским „Ентеријером“ и фреском „Кокоси“; и, најзад, Светислав Страла са неколико сочно, шарено колорисаних акварела са живописним далматинским мотивима (Брач, Вис, Хвар, Шибеник).

Даме, сликарке, учествовале су у овој изложби у таквом броју да се могу већ посматрати као једна засебна група; једна група која, мора се признати, и квалитативно не заостаје више много иза свог квантитативног значаја, која већ има и своје ведете и издржава часно утакмицу са својим мушким колегама.

Ту је одмах Лепосава Павловић која у „Портрету капетана Р. З.“ и у богатој пастозној гами својих снажно и усрдно насликаних пејзажа („Вис“ и „Санта Крус де ла Палма“) одаје једну дубоку и благододну сликарску осећајност и један ретко израђен уметнички укус; — затим Грета Рико чији је преутанчани сензибилитет такође прожет и прекаљен једном високом културом. У оном њеном толико флуидном, етеричном „Далматинском пејзажу“ и оној апартној „Мртвој природи“ са сувим сунцокретима проговара једна сликарка од расе. Исто се може рећи и о оним деликатним „Пејзажима са Хвара“ (I и II) Аделине Бокотић чији племенити окерски и олив-зелени тонови као да израчавају нешто од жарког далматинског сунца.

Далмација надањује и Радмилу Милојковић која је дала једну румено озарену (са љубичасто плавим) визију „Ловријенца“, док Милица Лозанић („Славија“, „Са Саве“), Милка Живановић („Зима — Универзитетски парк“) меком импресионистичком кичицом везу мотиве и штимунге нашег Београда, а Босиљка Јованчић-Валић сочним црвенкасто-златним тоновима евоцира јесење лепоте Охрида.

Ту су даље: Милица Бешевић са интересантним, колористички веома смело компонованом (чисто црвено, жуто, плаво, зелено повезани беспрелазно) мртвом природом „Цвеће“; Вера Чохаџић са две, по мотиву исто као и колористички, изванредно fine мртве природе

(онај хладно зелени кактус крај једног меког сумпорасто жутог шала) и једним такође врло укусним пејзажом; Даница Антић са лептирasto шареном темпером „Виноград“; Гордана Јовановић са једним пријатно бојадисаним женским портретом и једним слабије успешним пејзажом; Деса Јовановић са два хварска мотива; Јокица Миличић са једним акварелом — и, најзад, Боба Ђорђевић са једном колекцијом технички одличних, а и сијески врло занимљивих ланореза.

Од вајара заступљени су били на овој изложби само млађи, а и то не многобројни. Највидније истакли су се Ристо Стивић и Душан Јовановић. Од првог је најбоља ствар једна велика, монументална „Баханткиња“ (гипс) једног тела и у барокски размахнутом, а помало и прециозном клечећем ставу. Простија, строжија, али зато не мање изразита је у моделацији као и у ставу фигура „Материнство“. Реалистичка (бронзана) биста Стјепана М. Љубише, мраморна фигура „Пролеће“ и елегантна мала бронза „Папагај“ допуњују дискретно колекцију. Јовановић је скренуо на себе пажњу оштро израђеним и маркантно окарактерисаним портретом Бранислава Нушића (гипс — за бронзу). Још ефектније делује монументално постављена, широко измоделисана и у карактеру такође веома снажна и жива глава Михаила Петрова. Јача је, међутим, т. ј. деликатнија и дубља, од оба та портрета „Скица“ једне дражесне женске главе чија мека моделација као да је прострујавана тананим таласима сна и лиризма.

Сретен Стојановић дао је једну, у погледу сличности, можда, не сасвим задовољавајућу, али иначе врло солидну и отмену бисту пок. Ђурице Ђорђевића (бронза), изразиту фигуру „Тегоба“ и три зналачки рађене бронзане плакете.

Једна велика фигура за фонтану од Илије Колаковића показује солидне форме и једно лепо стремљење за монументалним и тектонским.

Међу релативно многобројним, мање или више успешним (или баш и неуспешним) бистама-портретима од Марка Брежанина, Живорада Михајловића, Ђорђа Оравца и Светомира Почека, далеко је најуспелија једна несравњено фино и зналачки рађена „Мушка глава“ од Драгославе Вијоровић. Ова даровита млада уметница налази се данас већ, неоспорно, у првом реду наших најмлађих скулптора, и њен даљи рад и развој постају све важнији по будућност нашег вајарства.

У дворани за примењену уметност — која је код нас још у својим почетцима — најинтересантнији су разни радови у кожи, платну, металу, керамици и др. Гите Предић и тканине (вуна, свила, ћилимови) Миле Богдановић.

Тодор Манојловић

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Културна хроника:

Вече Лава Толстоја у Библиотеци града Београда

У оквиру двадесетогодишњице од смрти великог словенског писца Лава Толстоја, и Београдска општина је, преко својих културних институција, Библиотеке и Музеја, узела учешћа у овој прослави. Вече је отворио већник и претседник Културног одбора г. Душан С. Николајевић. После г. Николајевића дала је одличну анализу Толстојеве Ане Карењине г-ђа др. Марија Илић-Агапов, управник градске Библиотеке и музеја. После г-ђе Илић говорио је познати преводилац Толстојевих дела г. Јован Максимовић о посети коју је учинио 1904 године Лаву Толстоју у Јасној Пољани. Предавање г. Максимовића било је врло интересно. На вечери су узеле учешћа и две наше уметнице: сјајна чланица наше опере г-ђа Лиза Попова и одлична чланица драме г-ђица Милева Бошњакковићева.

Вече је потпуно успело и многобројна публика с напрегнутом пажњом саслушала је цео програм, дајући израз своје одушевљењу.

Говор г. Душана С. Николајевића.

У својем говору о Толстоју г. Николајевић је, између осталог, развијао неколике мисли. Толстој је у исто време и животно реалист и један пречишћени мистик. Као животно реалист, Толстој осећа да је људска анималност извор и утока наших страсти. Страсти, ипак, затварају своју психологију која се не да објаснити само психологијом. Страсти носе у себи своју катастрофу. Толстој је фатум антички очистио од свега онога што допада човеку. Истодобно Толстој је и мистик. Ана Карењина, о којој ће вам говорити наша сјајна културна чланица г-ђа Илић-Агапов, и Вроњски, пошто су својим телима угушили сву лепоту својих еротика, сећају исти сан: малог и здепастиг мужика који, на шиницама, мрмља неразумљиве француске речи. Тога истог мужика, тога наказног телесника, угледаће Ана Карењина пре него што се баца под железницу.

Реалист и мистик је Лав Николајевић Толстој. Више, можда од свих песника он је, у својој генијалности, носио бунт на материју, на тело. У Крајцеровој Сонати Толстој је старозаветни бунт на тело одуховио. Толстојев бунт на материју излио се у његово антизападњаштво. Противник је материјалне културе

Запада. Јасник из Јасне Пољане огорчено мрзи машинизам, а у његовим романима Ана Карењина, Васкрсење и Крајцорова Соната железница игра судбинску и страховиту улогу. Као противник машинизма Толстој је пророк данашњице која осећа све очајање зато што је та машина оставила људе без душе и без хлеба.

У даљем разлагању г. Николајевић подвлачи да је кроз погрешно одвајати Толстоја — уметника од Толстоја — рационализатора хришћанства и Толстоја — социјалног реформатора. Толстојева уметност, која осећа сав цинизам живота, задахнула је Толстојево рационализирање хришћанства. Отуда је хришћански преображај Нехљудова, маколико с гледишта просечности, немогућ, тако дубок и тако убедљив.

Толстојево антизападњаштво довело је до погледа на друштво који површном читаоцу могу дати утисак наивности. Није то. Сви ти Толстојеви погледи на друштво дишу једном несавладљивом мржњом на оно што је Запад довело до културног банкротства. Та племенита мржња генијалног словенског човека вреди више од свих доктрина које су слудовале да се могу измирити човечија душа, њене вечне тежње, са оним економским доктринама чији је циљ да задовољи само потребе егоизма.

Толстој је био пацифист. Може се рећи да је пацифизам немогућ. Признајемо да је он стално демантован у историји људској и да ће бити и даље исмејаван од историје људске чије су реке кржаве, али је Толстојев пацифизам једна надгенијална утопија. Кнез Андреја види људска тела на купању. И гнусна му је та топовска храна, то месо за топове. Уметник се кроз своју генијалност побунио на људску физиологију и тај уметник, који је онако мајсторски оживео здепастиг Корзиканца, дао је своје пацифизму силу једне свете илузије човечанске. Без таквих илузија се не може живети.

Противник машинизма и дубок, надгенијални пацифист Лав Николајевић Толстој данас израшћује у једнога апостола онога истински херојскога сна чије објављивање жуде сви благородни незадовољници. Сви они који осећају да се мора уздићи поново Човек.

Словенска раса ће моћи извршити своју мисију у историји људског рода само ако буде верна ономе што Толстоја чини бесмртним.

Белешке и прикази

ПРЕТСЕДНИШТВО САВЕЗА ГРАДОВА КРАЉ. ЈУГОСЛАВИЈЕ О КЊИЗИ „СТАНБЕНА БЕДА КАО УЗРОК ДРУШТВЕНЕ ДЕГЕНЕРАЦИЈЕ“

Претседништво савеза градова Краљевине Југославије, са своје седнице из Загреб издало је следећу окружницу свима градовима поводом нове књиге г. Видаковића, која је објавила резултате социјалних станбених анкета Савеза градова:

„Г. Слободан Ж. Видаковић, шеф Одељ. за штампу и културна питања Општине града Београда, отправник послова Савеза градова у Београду и наш признати и ретко агилни социјални радник и писац, чији су досадашњи књижевни радови побудили много пажње и признања, обогатио је нашу доста оскудну социјалну литературу једним новим, врло значајним и успелим радом: „Станбена беда као узрок друштвене дегенерације“. Већ сам назив књиге показује да се у њој третира једно од најтежих и најактивнијих питања наших градова, питање које тражи најхитније решење, ако се искрено хоће социјално оздрављење сиромашнијих слојева градског становништва и његово ослобођење од многих тешких и мрачних социјалних зала и невоља.

Уважавајући необичну агилност и енергију, коју је г. Видаковић показао у проучавању наших најкрупнијих социјалних проблема, поверио му је Савез градова, као шефу београдске Савезне канцеларије, да се, поред његовог редовног рада, бави студирањем комунално-социјалних питања наших градова. Он тај посао врши устрајно и успешно, што доказују и његови ранији радови, а напосе ова књига, у којој писац својом познатом неустрашивошћу, искреношћу и сугестивношћу открива тешке ране које у станбеном питању муче наше градове, па уједно предлаже и начин како да се излече те ране, а са њима и многе друге друштвене невоље које су им нужна последица.

Дело „Станбена беда“ обрађује овај проблем са психолошко-етичког гледишта, као и са гледишта социјалне медицине, приказује социјалну структуру наших градова, рад културних народа на решавању станбеног питања итд., а на крају препоручује велики број комунално-социјалних мера како би се то питање имало да реши у нашој отаџбини. Књига је богата најразноврснијим, систематски сређеним и обрађеним статистичким материјалом, који је плод властитог марљивог анкетирања и проучавања, као и рада Статистичког уреда Савеза градова. На крају књиге приложено је

преко двадесет слика највеће станбене беде и мизерије у нашим већим градовима.

Предговоре књизи написали су претседник Савеза градова и г. др. Петар Зенкл, претседник Средишњег социјалног одбора града Прага и претседник Савеза социјалних друштава и установа у Чехословачкој, велики пријатељ нашег народа.

Како је ово дело резултат једне гране научног рада Савеза градова, то су градови морално обавезни да помогну овакву литературу, која има и инструктивни значај за градске органе, па је дужност градова да помогну бар покривање трошкова издавања.

Књига, која је изашла у наклади књижаре „Светлост“, има XVI + 184 стране, а цена јој је 30 динара“.

Савез градова Краљевине Југославије бр. 626 од 9-IX-1935.

РЕЗУЛТАТ КОНКУРСА ЗА СКИЦУ РЕГУЛАЦИОНОГ ПЛАНА ГРАДА НИША

У вези са ранијом одлуком општинског већа расписан је још својевремено конкурс за идејну скицу генералног регулационог плана града Ниша. На конкурс је стигло осам пројеката. Изабрани жири који су сачињавали г. г. Бранко Таназевић, професор техничког факултета у Београду, Едо Шен, професор техничког факултета у Загребу, заменик претседника општине г. др. Драгутин Петковић, др. Ђорђе Гуелмио, директор Хигијенског завода, архитект Павле Лилер и инжењер Рад. Новаковић, шеф грађевинског отсека Нишке општине, извршио је оцену свих осам пројеката и поделио награде.

Прва награда од 40.000 динара није ником додељена. Другу награду од 30.000 динара добио је архитект г. Михаило Радоваковић, доцент београдског универзитета и наш сарадник у урбанистичким проблемима Београда, две скупе по 20.000 динара додељене су архитекти г. Јанковану Ковачевићу из Загреб и инжењеру г. Јољубу Петровићу из Београда. Радови под шифрама „Р. 880“ и „8“ откупљени су за по 5.000 динара. Осла три рада обештећена су са по 3.500 динара ради покрића учињених трошкова од стране конкурената. Награђени и откупљени регулациони планови биће изложени 18 овог месеца у сали мушке гимназије.

У 10 часова пре подне изјавиће отворити г. Драгиша Цветковић, народни посланик и бивши министар и претседник Нишке општине.

